

ISSN: 2149-1097

**İZMİR ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

3

İZMİR 2016

İZMİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Sayı: 3, 2016

KURUCUSU VE SAHİBİ/ FOUNDER AND OWNER: Ege Üniversitesi İzmir
Araştırma ve Uygulama Merkezi Adına: Prof. Dr. M. Akif Erdoğan

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/ EDITOR: Prof. Dr. M. Akif Erdoğan

İDARE MERKEZİ/CORRESPONDENCE: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2.
Kat, Bornova, İzmir, Türkiye

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ersin Doğer, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün Soykan, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hale Okçay, Ege Üniversitesi

YAYININ TÜRÜ: Ulusal, hakemli.

KISALTMASI: IAD

E-POSTA: m.akif.erdogru@ege.edu.tr aerdogru@gmail.com

FAX: 0232. 3881102

TLF: 0232. 3113937

Baskı Tarihi: 18.02.2016

Yazılarda ileri sürülen görüşlerden yazarı / yazarları sorumludur.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

MAKALELER/ ARTICLES

H.Kamil Biçici

Ödemiş Yıldız Kent Arşivi Müzesinde Bulunan Şömine ve Masa Saatlerinin
Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi 1

M. Akif Erdoğan

Hacı Hüseyin Ağa ibn Muharrem El-Cündî Vakfiyesi.....17

Metin Akis

Birgi Şehri Vakfiyelerine Göre Birgi’de Bulunan Medreseler.....29

Murat Alandağlı

Yörükân-i Menteşe Defteri'ne Göre Sıravolos Kazası ve İktisadî Hayatı.....51

ÇEVİRİLER/ TRANSLATIONS

Alex Mallett, Çaka Bey.....73

Ahmed Tevhid, Aydın Oğulları75

Fuat Köprülü, Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar81

YENİ KİTAPLAR/ DEĞERLENDİRME/ REVIEW

Vehbi Günay

I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014 Bildiriler,

Haz: M. Akif Erdoğan, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama

Merkezi yay. no: 12, İzmir 2015 109

IV

Vehbi Günay,

Kemal Arı-Alev Gözcü-Fevzi Çakmak, *Belleklerde Dile Gelen Bornova (Osmanlı'dan Günümüze)*, Bornova Belediyesi Bornova Kent Arşivi ve Müzesi yay., İzmir 2014 115

HABERLER/ SEMPOZYUMLAR/ PANELLER

5. IBAC Konferansı, 26-28 Kasım 2015, Sofya, Bulgaristan 131

Osmanlı Döneminde Aydın Paneli..... 141

ÖDEMİŞ YILDIZ KENT ARŐIVI MÜZESİNDE BULUNAN ŞÖMİNE VE MASA SAATLERİNİN SANAT TARİHİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

H. Kamil Biçici¹

Özet

Osmanlı ve Fransız saat ustalarının ve üreticilerinin yaptıkları saat örneklerinden toplam sekiz tanesi Ödemiş Yıldız Kent Arşivi Müzesinde (ÖYKAM) yer almaktadır. Saatlerin üzerinde firma, usta ve yapıldığı yer ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Saatlerin başka yerlerde bulunan benzer örneklerini ve süsleme kompozisyonunu göz önünde bulundurarak, XIX. yüzyıl son çeyreği ile XX. yüzyıl başı arasındaki bir zaman diliminde yapılmış olabilecekleri düşünülebilir. Bunun yanında incelemeye çalıştığımız saatlerin Osmanlı Saat Pazarı için Fransa ve Almanya üretimi saatler olabileceği akla gelebilir. Saatler ahşap, metal, porselen, cam ve mermer benzeri malzemelerden yapılmıştır. Mekanik aksamaları ve dış çerçeveleri metalden yapılmış olan saatlerin hepsi buldukları kasaların içine düzgün bir şekilde oturtulmuştur. Saatlerin boyları 15 cm. ile 56 cm. arasında, ortalama genişlikleri 7 cm. ile 23 cm. arasında, derinlikleri 9 cm. ile 16 cm. arasında değişmektedir. Oyma, döküm, kazıma, lehimleme gibi süsleme ve yapım teknikleri saatler üzerinde uygulanmıştır. Saatlerin hepsi bozuk, çalışmaz ve bazı parçaları eksik durumdadır. Saatler üzerindeki süslemeler genellikle metal çerçevenin bulunduğu üst bölümde, gövde üzerinde ve alt bölümde yer almaktadır. Akantus, boru çiçeği, gelincik, gül, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, krizantem, küpe çiçeği, lale, menekşe, orkide, palmet, papatya, rozet çiçeği, yaprak, yıldız çiçeği gibi bitkisel unsurlar; baklava dilimi, inci, madalyon, güneş ve yumurta gibi geometrik unsurlar; lir, meyve kasesi, şamdan ve vazo motifli nesneli bezemeler ile kuş gibi süsleme motifleri saatler üzerinde beğenilerek uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Müze, ahşap, saat, teknik, motif, süsleme.

Abstract

Table and mantel clocks in OYKAM in Ödemiş of İzmir

Ottoman and French watchmakers and manufacturers paid for their clocks in the :Museum Archives of the Star City a total of eight samples (ÖYKAM) is located. The clocks on the company, the master and about the place no information available. Instances of of the time considering composition and decoration similar to that found in other places, XIX. with the last quarter of century XX. where can be made in a time

¹ Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara

period between the beginning of the century may be considered. Besides, we are trying to study in France and Germany, the Ottoman watches for the market hours of the time, it is likely that the production may be. Clocks wood, metal, ceramic, glass and marble-like materials are made of. The outer frames are made of metal and mechanical components inside the enclosure where they are seated properly all of the time that were. Time the length of 15 cm. 56 cm. between the average width 7 cm. 23 cm. in between, the thickness of 9 cm. 16 cm. ranged. Carving, painting, casting, engraving, engraving on watches such as decorative and construction techniques was applied. All of the time broken, it does not work and is missing some parts. The decorations on the upper section where the metal frame watches are usually located on the body and is located in the lower section. Acanthus, pipe, flower, poppy, rose, chrysanthemum, flower, foliage, earrings, flowers, orchid, tulips, violets, pelmet, chamomile, flower, rosette, leaf, star, flower herbal elements such as; zone diamond, pearl, medallion, geometric elements such as sun and eggs; lyre, fruit bowl, candle holder and vase decorative motifs with embellishments on the objective like a bird motif is rated by hours was applied.

Key Words : Museum, wood, clock, technical, motif, decorative.

1.Giriş

İnsanoğlu yeryüzüne adım atınca gece gündüz ile, mevsimlerle karşılaştı ve çevresinde olup biteni gözlemlemek için adına zaman denen kavramı sorgulamaya başladı. Etrafında sürekli geçen, değişen bu kavramla uğraştığında anladı ki zaman kainatın insanoğluna verdiği en kıymetli bir hazinedir. Bu hazine gelecekte kullanım için depolanamaz, geri döndürülemez, saklanamaz, satılamaz, satın alınamaz bir değerdir. Bu değer insanlar arasında elle tutulur, gözle görülür bir kabuğa bürünmüş şekline daha doğru bir ifadeyle zamanın kalbine saat diyoruz. Zaman olmasaydı, saate hiç belki hiç ihtiyaç olmayacaktı. Zamanı ölçmek için ilk çabalar güneş saatiyle başlamıştır.² Güneş saatinden sonra suyla çalışan su saatini, kumun belli bir sürede akıcılığını ön planda tutan kum saatini, mum veya yanan yağın yandığı süreyi bulunduğu kap üzerinde işaretleyerek gösteren ateş saatini ve sonrasında da ilk etapta büyük boyutlu, sonrasında da taşınabilir, küçük boyutlu mekanik saati keşfetmişlerdir.³

² Bkz. B.Salman, "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, ss.17-26; N.Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Kültür. Bakanlığı Yayınları, Ankara (1990), ss.5-6,9-18; W.Meyer, „İslamiyette Güneş Saatleri“, *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, ss.27-32.

³Bkz. A.Bir- M. Kaçar, "Saat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, 2008, s.324; A. Tuzcular, "Türk İskelet Saatleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, S.5, Ocak, İstanbul, 1977, ss.72-

Osmanlı döneminde XVII. asrın ortalarında itibaren Osmanlı saat ustaları tarafından İstanbul'da saatler yapılmıştı. Osmanlı ülkesinde uzun ahşap kasalı saatler⁴, masa saatleri, koyun saatleri⁵, kalkan duvar saatleri⁶,

77; A.Tuzcular, „19. Yüzyıl Cep ve Kolye Saat Örnekleri“, *Sanat Dünyamız*, S.31, 1984, ss.60-64; A. Akyüz, <http://www.turkishtradition.net/?p=449> (Zaman Makinaları ve Türk Saat Ustaları) (E.T.19.04.2014); C.Esat Arseven, Saat maddesi”, *Sanat Ansiklopedisi*, c.4, 1994, s.1733; Emel Şölenay-O.Aksakal, “Zaman Kavramı, Avrupa Seramik Masa ve Şömine Saatleri (18. Yüzyıl Başı-19. Yüzyıl)”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, S.7, Aralık 2011, ss.111-122; F.Çakmut, “Topkapı Sarayı Saatleri”, *Saat Dünyası Dergisi*, İstanbul Saatçiler Odası Yayınları, Sayı: 3, Nisan-Mayıs, İstanbul, 2005, ss.40-41; H.Acun “Saat Kuleleri ve Önemi”, *Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu, 21-22 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı*, Karabük Valiliği, Safranbolu, 2011, ss.5-15; H.Örcün Barışta, “İstanbul Cami ve Türbelerinde 19. Yüzyıl Ayaklı, ya da Uzun Kasalı (Gövdeli) Avrupa Saatleri ve Osmanlı Sanatındaki Etkileri”, *Gelenek, Kimlik, Bireşim, Kültürel Keşifler ve Sanat, Prof.Dr. Günsel Renda'ya Armağan*, H.Ü.Ed.Fak. San. Tar.Böl., Ankara, 2011, ss.77- 82; H.Kamil Biçici, “Gaziantep Cami Duvar Saati Bezemelerinden Çeşitli Örnekler”, *Vakıflar Dergisi*, S.34, Ankara, 2010, ss.61-98; H. Kamil Biçici” *Sanat Tarihi Açısından Duvar Saati Süslemeciliği: İstanbul PTT Müzesi ve İzmir TCDD Müzesi'ndeki Duvar Saatleri Örneği*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.53:2, Ankara, 2012, ss.147-186; H.Kamil Biçici “Beykoz Camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos.Bil. Der.*, S.30, Aralık, Isparta, 2013, ss.155-176; H.Kamil Biçici, “Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Sergilenen Cami Saatlerinin Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Volume 9/10 Fall 2014, Ankara, 2014, ss.115-147; J.Ruska, “Saat”, *Milli Eğitim Bak., İslam Ansiklopedisi*, C.10, 1988, ss.2-3; K.Özdemir, *Ottoman clocks and watches*, TYT Bankası Yayınları, İstanbul (1993), ss.9-13,49, 60; K.Çığ, „Topkapı Müzesi Saat Seksiyonu“, *Sanat Dünyamız*, S.12, 1978, ss.2-9; M. Dizer, “İslamda ve Osmanlılarda Saat”, *Bilim Birlik Başarı*, S.44, İzmir, 1986, ss.13-16; Meydan Larousse, “Saat maddesi”, *Sabah Gazetesi Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, C.17, ss.158-159; N. Akgür, “Türk-İslam Bilim Tarihi: Saatler”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, S.89, 1994, ss.158-205; O.Kurz, *European Clocks and Watches in the Near east*, London (1975); O.Kurz (Çev.A.Özdamar), *Sultan İçin Bir Saat, Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, Kitap Yayınları, İstanbul (2005), ss.36-40; Ş.Gürbüz, (2009), “Osmanlı Saatçileri”, *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.105-114; Ş.Gürbüz, *Saat Kitabı*, TBMM, Milli Saraylar Dairesi Bşk.Yay., İstanbul (2011), ss.40-47, 70-74; TBMM, (Tarihsiz).Saat Müzesi Kataloğu, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara; W.Meyer, *Topkapı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu*, İstanbul (1970); Y.Eroğlu, “Saatin Yolculuğu”, *Raillife*, TCDD Yay.S.40, Nisan, 2009, ss.46-50;

Z. Günyol, <http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCbeyde-g%C3%BCnyol.4575/> Erişim: 13.09.2012.

⁴ Barışta, 2011, *a.g.m.*, ss.77- 82; Gürbüz, (2011), *a.g.e.*

⁵<http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCbeyde-g%C3%BCnyol.4575/> (Erişim Tarihi: 13.9.12)

⁶Kurz , 2005, *a.g.e.*, ss.36-40

iskelet saatleri⁷ ve saat kuleleri⁸ gibi farklı beğenilere ve ihtiyaca yönelik saatler yoğun olarak zaman içerisinde kullanılmaya başlandı.

Türk El Sanatları içerisinde araştırılmayan ÖYKAM masa ve şömine saatleri, sanat tarihi açısından önemli izler taşımaktadır. Ödemiş Kent Arşiv Müzesinde yer alan, Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülen 8 saat konu olarak seçilmiştir. İncelenen saatlerin oldukça az ama Ödemiş'in geçmişten günümüze kültürünü yansıtan, yaşatan bir unsur olması sebebiyle bir inceleme yapılarak Ödemiş saatlerinin ve bulunduğu müzenin tanıtımı hedeflenmiştir.⁹

ÖYKAM'da saat seksiyonunun teşhirinde bulunan, Osmanlı döneminden günümüze kalan masa ve şömine saatlerinin üzerinde herhangi bir tarih ibaresi geçmese de, muhtemel tarihi, kimin tarafından yapıldığı, varsa yazısı, biçimi, bugünkü durumu, türü, ölçüleri, malzemesi, yapım ve süsleme tekniğini yaptığımız bu araştırmayla incelemeye çalıştık. Sanat tarihi alanında pek bilinmeyen ÖYKAM'da yer alan saatleri hem tanıtmak, hem insanları bilinçlendirmek, hem de eserlerin korunmasına yardımcı olmak bu çalışmanın ana teması olmuştur. Saatler üzerinde incelememizi yaparken karşımıza çıkan motifleri bitkisel, geometrik, nesnel ve figürlü bezeme şeklinde diye gruplandırılmaya gayret edilmiştir. Bazı saatler üzerindeki motifler aşınmış olduğundan düzgün seçilememekte, çoğunlukla stilize edilmiş durumda gözükken bitkisel, geometrik veya nesnel motiflerin tanımları düşünülen örneklere göre adlar verilmeye çabalanmış ve kır çiçekleri diye isimlendirilememiş, diğer tanımlanamayan motifler ile ilgili tanımlamalarda kısmen boş bırakılmıştır.

2. Öykam Şömine ve Masa Saatleri

Örnek No-1:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.1-6) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen varaklı, porselen kadranlı saat (Env.No: 2013/3377), 39 cm. uzunluğa, 19 cm. genişliğe, 11 cm. kalınlığa sahiptir.

⁷ Tuzcular, 1977, *a.g.m.*, ss.72-77; Çakmut, *a.g.m.*, ss.40-41; Gürbüz, *a.g.e.*, ss.40-47, 70-74

⁸ Acun, 2011, *a.g.e.*, ss.5-15

⁹ ÖYKAM'da görevli Sezgi Yüksel ve Tuğba Akbörk'e yaptığımız çalışmada büyük bir özveri ve sabır gösterip, ettikleri yardım için teşekkürleri sumayı bir borç bilirim.

Alttan üste doğru bir formda ele alınmış bozuk durumda ayaklı olan masa saati, iki bölümlüdür. Bunlar kadranın yer aldığı üst kısım ve gövde ile ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Döküm tekniğiyle yapılan saatin dış çerçevesi ile üst kısmı mermerden yapılmış bir bölüm birleştirmektedir. Mermerin üzerine oturduğu saatin etrafı piriçten bir çerçeveye sarılmıştır. Metal çerçevenin üst kısmında S ve C kıvrımlı akantuslar, güller, vazo kıvrık dal ve kır çiçekleri saatin kadranında bulunduğu kısmı kuşatmıştır. Alt bölümde de yine aynı şekilde barok ve rokoko etkili akantuslar karşılıklı dizilip, çeşitli kıvrımlar yaparak gözü oyalı bir biçimde dekoratif amaçlı verilmiştir. Akantusları aralarında kıvrık dallar, çeşitli kır çiçekleri, küpe çiçeği, yaprak, yumurta ve inci dizileri gibi motifler göze çarpmaktadır.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus, gül, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, lale, papatya, yaprak), geometrik (yumurta), nesneli (inci, vazo) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-2:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.7-12) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen Fransız yapımı saat (Env.No: 2013/3360), 34.5 cm. uzunluğa, 23 cm. genişliğe, 12 cm. kalınlığa sahiptir. Alttan üste doğru gidildikçe daralan, iki bölümlü bir formda ele alınmış ve bozuk durumda olan, döküm ve lehimleme yapılmış saatin en üst kısmında bir madalyon ve madalyonun yüzeyinde bir stilize olmuş kır çiçeği yer almaktadır. Kadranın bulunduğu metal kasanın üst ve alt iki yan köşeleriyle alt orta bölümde kır çiçekleri ve orkideyi hatırlatan bitkisel unsurlar ince bir kazımayla metal üzerine işlenmiştir.

Süsleme Konuları: Bitkisel (boru çiçeği, kır çiçeği, kıvrık dal, orkide) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-3:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.13-18) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen Fransız yapımı (Env.No: 2013/3361) saat, 39 cm. uzunluğa, 14 cm. genişliğe, 11 cm. kalınlığa sahiptir. Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış bozuk durumda olan, döküm ve lehimleme yoluyla imal edilmiş masa saati üç bölümlüdür. Bunlar kadranın üstünde bulunan bir kaide üzerine oturan çift kulplu meyve kasesi, gövde ve dört küçük ayağında bulunduğu alt kaide kısmıdır. En üst kısımda yer

alan çift kulplu kaseinin kulpları bitkisel formda işlenmiştir. Akantus, rozet çiçeği, kıvrık dal, kır çiçekleri kulp üzerinde, kaseinin ağız kenarının etrafında yaprak dizileri ve aralarında baklava dilimleri tasvir edilmiştir. Saatin kadranının etrafına, üst ve alt yan kenarlarına stilize olmuş akantuslar, kır çiçekleri, rozet çiçekleri, kır çiçekleri, kıvrık dallar yerleştirilmiştir. Kadranın altında S ve C kıvrımı yapan akantuslar, ortada bir lir, kır çiçekleri ile bu motiflerinde altında alt bölümün üç kenarını bir kuşak gibi saran yaprak dizileri ile yaprakların aralarında rozet çiçeğini andıran motifler betimlenmiştir. Saatin ayaklarının ön yüzünde yine akantus, rozet ve kır çiçeklerinden oluşan bir düzenleme görülmektedir.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, rozet çiçeği, yaprak), geometrik (baklava dilimi), nesneli (bukle, inci, lir, meyve kasesi) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-4:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.19-24) Yapılış tarihinin XIX.yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat (Env.No: 2013/3359), 51 cm. uzunluğa, 20 cm. genişliğe, 14 cm. kalınlığa sahiptir. Mermerden bir kasa içerisine oturtulan, bozuk durumda olan saat, iki bölümlüdür. Bunlar kadranın yer aldığı üst kısım ile gövde kısmı ve dört küçük ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Saatin metal kısımları döküm tekniğiyle yapılmıştır. Mermer kasa oyularak ve yapıştırıcılarla tutturularak saatin metal aksamının içine oturması sağlanmıştır. Saatin kasesinin en üst kısmında, gövdenin iki yanında yer alan kulplarda, gövdenin üst ön yüzünün iki kenarında ve dört ayak kısmında stilize olmuş barok ve rokoko etkili kıvrımlı akantuslar, kır çiçekleri, kıvrık dal, rozet çiçeği, yumurta ve inci tanesi gibi motifler dekoratif amaçla ele alınmıştır.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus, kır çiçeği, kıvrık dal, rozet çiçeği), geometrik (yumurta), nesneli (inci) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-5:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.25-29) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği ile XX. yüzyıl ilk çeyreği arasında yapılmış olabileceği düşünülen saat (Env.No: 2013/3362), 37 cm. uzunluğa, 23 cm. genişliğe, 14 cm. kalınlığa sahiptir. İskelet saat görünümünde imal edilmiş, Alman yapımı olan bu saat Hermle markalı, kurulduğu zaman 400 gün süreyle kesintisiz çalışan bir saattir. Dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış olan bu saat,

tek bölümlüdür. Saati kapatan bir kasası kadranı, bulunmamaktadır. Tamamıyla pirinç ve demirden oluşan metalden ve döküm tekniğiyle yapılmıştır. Saat göze değil işleve yönelik amaçlı yapıldığından ve saatin kasası bulunmadığından dekoratif motifler saat üzerinde ele alınmamıştır.

Süsleme Konuları: Süslemesiz, oldukça sade imal edilmiştir.

Örnek No-6:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.30-41) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat (Env.No:2013/3374 ve 2013/3375), 56 cm. uzunluğa, 10 cm. genişliğe, 16 cm. kalınlığa sahiptir. Porselen bir kasa içine oturtulan saat çalışmaz, bozuk durumdadır. Saat birbirinden bağımsız üç parçalı ele alınan bir şömine masa saatidir. Saatin bulunduğu parçanın dışındaki iki parça üzerine mumlar konulan bir şamdanlık vazifesi görmekteydi. Saatin ve saate ait parçaların metal kısımları döküm tekniğiyle ele alınmıştır. Saatin kendisi ve saate ait ayrı parçalar çift kulpludur. Bütün parçalar dört ayak üzerine oturmaktadır. Mavi-beyaz renkteki porselenlerin üzerine oturtulan veya takılan metal kısımlar pirinçten yapılmıştır. Saatin olduğu kısmın gövdesi geniş, boyun ve alt kısmın olduğu yerler dardır. Şamdanlık vazifesi gören diğer parçalarda gövde dar, boyun ve alt kısım gövdeden geniştir. Stilize edilmiş kıvrımlı akantuslar, gelincik, gül, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, lale, menekşe, palmet, rozet çiçeği, yaprak, güneş ışını, inci, şamdan ve kuş gibi motifler porselen yüzeye ve metaller üzerine dikkat çekici bir biçimde işlenmiştir.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus, gelincik, gül, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, lale, menekşe, palmet, rozet çiçeği, yaprak), geometrik (güneş ışını), nesneli (inci, şamdan) ve figürlü (kuş) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-7:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.42-46) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat (Env.No:2013/3013 E), 19 cm. uzunluğa, 10 cm. genişliğe, 9 cm. derinliğe sahiptir. Metal bir kasa içine oturtulan pirinç kurmalı, porselen kadranlı, yuvarlak formlu saat çalışmaz, bozuk durumdadır. Saatin üzerinde tarih bulunmamaktadır. Muhtemelen 20. Yüzyıla ait alarmlı bir masa saatidir. Saatin ve saate ait parçaların metal kısımları döküm tekniğiyle ele alınmıştır.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus, kıvrık dal), geometrik (zincir), nesneli (inci, bukle) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Örnek No-8:

Tanım ve Kompozisyon : (Fot.47-51) Yapılış tarihinin XIX. yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat (Env.No:2014/4660 E), 15 cm. uzunluğa, 7 cm. genişliğe, 10 cm. derinliğe sahiptir. Metal bir kasa içine oturtulan arap rakamlı masa saati çalışmaz, bozuk durumdadır. Saatin ve saate ait parçaların metal kısımları döküm tekniğiyle ele alınmıştır. Saat ÖYKAM'a Sevim Barutoğlu tarafından bağışlanmıştır.

Süsleme Konuları: Bitkisel (akantus), geometrik (burma, yumurta), nesneli (inci) gibi unsurlar kullanılmıştır.

Sonuç

Ödemiş Yıldız Kent Arşiv Müzesi'nde (ÖYKAM) yaptığımız incelemede 8 tane şömine ve masa saatinin olduğu görülmüştür. Yapım tarihi bulunmayan saatleri gerek tipi, süslemesi, bazılarında yer alan firma ve usta adı dolayısıyla XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilebilir. Saatler ahşap, metal, porselen, cam ve mermer benzeri malzemelerden yapılmıştır. Mekanik aksamaları ve dış çerçeveleri metalden yapılmış olan saatlerin hepsi buldukları kasaların içine düzgün bir şekilde oturtulmuştur. Saatlerin boyları 34.5 cm. ile 56 cm. arasında, ortalama genişlikleri 7 cm. ile 23 cm. arasında, derinlikleri 9 cm. ile 16 cm. arasında değişmektedir. Oyma, döküm, kazıma, lehimleme gibi süsleme ve yapım teknikleri saatler üzerinde uygulanmıştır. Saatlerin hepsi bozuk, çalışmaz ve bazı parçaları eksik durumdadır. Saatler üzerindeki süslemelerin hepsi metalden yapılmış olup saatin üst bölümünde, gövde üzerinde ve alt bölümünde yer almaktadır.

Akantus, boru çiçeği, gelincik, gül, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, krizantem, küpe çiçeği, lale, menekşe, orkide, palmet, papatya, rozet çiçeği, yaprak, yıldız çiçeği gibi bitkisel unsurlar; baklava dilimi, burma, inci, madalyon, güneş, yumurta ve zincir gibi geometrik unsurlar; bukle, lir, meyve kasesi, şamdan ve vazo motifli nesneli bezemeler ile kuş gibi figürlü süsleme motifleri saatler üzerinde beğenilerek uygulanmıştır.

Sülemelerin genel olarak natürmort, geometrik, nesneli ve figürlü süsleme grupları ile karışık veya bir arada işlendiği görülmektedir. Saatlerde; akantus, kıvrık dal gibi motifler karşımıza yoğun olarak çıkmaktadır. Akantuslar stilize edilmiş bir biçimde dönemin süsleme programına uygun olarak C ve S kıvrımı yaparak verilmişlerdir. ÖYKAM

masa ve şömine saatleri üzerinde en çok karşımıza çıkan motifler akantus, kıvrık dal, kır çiçeği, menekşe, rozet çiçeği ve yaprak motifinin olduğu, geometrik motifler içerisinde yumurta motifinin daha çok ele alındığı görülmektedir. Nesneli motifler içerisinde ise, en fazla inci taneleri ve dizileri, işlenmiştir. Ele alınan altı örneğin hepsinde saatlerin yapılış tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Saatler üzerindeki bezemelerden yola çıkarak farklı bölgelerdeki benzer bezemelerle karşılaştırdığımızda, konuyla ilgili çeşitli yayınları incelendiğinde¹⁰ Ödemiş saatlerinin hepsinin XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki bir zaman dilimi içerisinde yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı (2011), “Saat Kuleleri ve Önemi”, *Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu, 21-22 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı*, Karabük Valiliği, Safranbolu, ss.5-15.
- AKGÜR, Necati (1994), “Türk-İslam Bilim Tarihi: Saatler”, Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, S.89, ss.158-205.
- AKYÜZ, Aydın, <http://www.turkishtradition.net/?p=449> (Zaman Makinaları ve Türk Saat Ustaları) (Erisim Tarihi.19.04.2014).
- ARSEVEN, Celal Esat (1994), “Saat maddesi”, *Sanat Ansiklopedisi*, C.4, s.1733.
- BARIŞTA, H.Örcün (2011), “İstanbul Cami ve Türbelerinde 19. Yüzyıl Ayaklı, ya da Uzun Kasalı (Gövdeli) Avrupa Saatleri ve Osmanlı Sanatındaki Etkileri”, *Gelenek, Kimlik, Bireşim, Kültürel Kesişmeler ve Sanat*, Prof.Dr. Günsel Renda'ya Armağan, H.Ü.Ed.Fak. San. Tar.Böl., Ankara, s.77- 82.
- BİÇİCİ, H.Kamil (2010), “Gaziantep Cami Duvar Saati Bezemelerinden Çeşitli Örnekler”, *Vakıflar Dergisi*, 34, Ankara, ss.61-98.
- BİÇİCİ, H. Kamil (2012), “Sanat Tarihi Açısından Duvar Saati Süslemeciliği: İstanbul PTT Müzesi ve İzmir TCDD Müzesi'ndeki Duvar Saatleri Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.53:2, Ankara, ss.147-186.
- BİÇİCİ, H.Kamil (2013), “Beykoz Camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, Aralık, Isparta, ss.155-176.
- BİÇİCİ, H.Kamil (2014), “Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Sergilenen Cami Saatlerinin Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi”, *Turkish Studies International*

¹⁰ Bkz.Biçici, 2010, a.g.m., ss.61-98; Biçici, 2012, a.g.m., ss.147-186; Biçici, 2013, a.g.m., ss.155-176; Biçici, 2014, a.g.m., ss.115-147.

Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014, Ankara, 2014, ss.115-147.

BİR, Atilla- M. Kaçar (2008), "Saat", *DİA*, 35, s.324.

ÇAKMUT, Feza (2005), "Topkapı Sarayı Saatleri", *Saat Dünyası Dergisi*, İstanbul Saatçiler Odası Yayınları, Sayı: 3, Nisan-Mayıs, İstanbul, ss.40-41.

ÇAM, Nusret (1990), *Osmanlı Güneş Saatleri*, Kültür. Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÇİĞ, Kemal (1978), „Topkapı Müzesi Saat Seksiyonu“, *Sanat Dünyamız*, S.12, ss.2-9.

DİZER, Muammer (1986), "İslamda ve Osmanlılarda Saat", *Bilim Birlik Başarı*, 44, İzmir, ss.13-14.

ŞÖLENAY, Emel-O.Aksakal (2011), "Zaman Kavramı, Avrupa Seramik Masa ve Şömine Saatleri (18. Yüzyıl Başı-19. Yüzyıl)", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7, Aralık 2011, ss.111-122.

EROĞLU, Yelda (2009), "Saatin Yolculuğu", *Raillife*, TCDD Yay. S.40, Nisan, ss.46-50.

GÜNYOL, Zübeyde. „Eski Saatler“, İslam Forumu.
<http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCnyol.4575/> (Erişim: 13.09.2012).

GÜRBÜZ, Şule (2009), "Osmanlı Saatçileri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.105-114.

GÜRBÜZ, Şule (2011), *Saat Kitabı*, TBMM, Milli Saraylar Dairesi Bşk.Yay., İstanbul.

KURZ, O. (1975), *European Clocks and Watches in the Near East*, London.

KURZ, Otto (Çev.Ali Özdamar) (2005), *Sultan İçin Bir Saat, Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, Kitap Yayınları, İstanbul.

MEYDAN LAROUSSE, "Saat maddesi", *Sabah Gazetesi Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, 17, ss.158-159.

MEYER, Wolfgang (1970), *Topkapı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu*, İstanbul.

MEYER, Wolfgang (2009), "İslamiyette Güneş Saatleri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.27-32.

ANONİM, "Saat maddesi", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, C.19, İstanbul 1993, ss.10016-10018.

ÖZDEMİR, Kemal (1993), *Ottoman clocks and watches*, TYT Bankası Yayınları, İstanbul.

RUSKA, J. (1988), "Saat", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.10, s.2-3.

SALMAN, Barış (2009), "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.17-26.

TUZCULAR, Aysel (1977), "Türk İskelet Saatleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, S.5, Ocak, İstanbul, ss.72-77.

TUZCULAR, Aysel (1984), „19. Yüzyıl Cep ve Kolye Saat Örnekleri“, *Sanat Dünyamız*, S.31, ss.60-64.

TBMM, *Saat Müzesi Kataloğu*, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları (Tarihsiz), Ankara.

<http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/Museums.aspx?MuzelId=5>
(Dolmabahçe Saat Müzesi).

FOTOĞRAFLAR

Fot.1, No-1, Öykam Saati

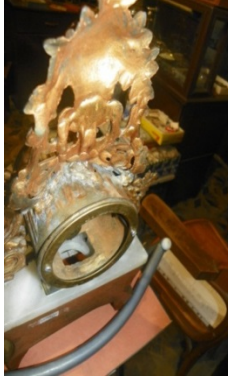
Fot.2, No-1, Öykam Saati

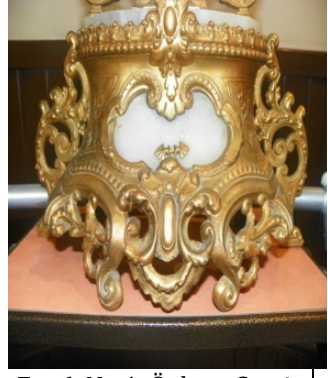
Fot.3, No-1, Öykam Saati

Fot.4, No-1, Öykam Saati

Fot.5, No-1, Öykam Saati

Fot.6, No-1, Öykam Saati

Fot.7, No-2, Öykam Saati

Fot.8, No-2, Öykam Saati

Fot.9, No-2, Öykam Saati

Fot.10,No-2,Öykam Saati

Fot.11,No-2,Öykam Saati

Fot.18,No-3, Öykam Saati

Fot.13,No-3, Öykam Saati

Fot.14,No-3, Öykam Saati

Fot.15,No-3, Öykam Saati

Fot.16,No-3, Öykam Saati

Fot.17,No-3, Öykam Saati

Fot.18,No-3, Öykam Saati

Fot.19, No-4, Öykam Saati

Fot.20, No-4, Öykam Saati

Fot.21, No-4, Öykam Saati

Fot.22, No-4, Öykam Saati

Fot.23, No-4, Öykam Saati

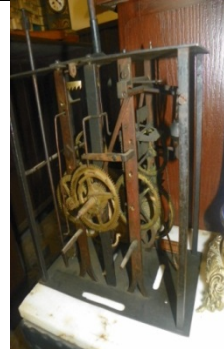
Fot.24, No-4, Öykam Saati

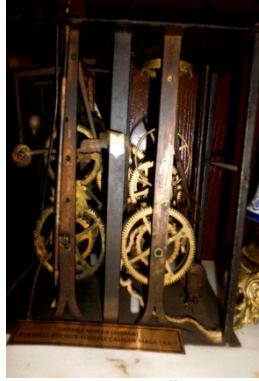
Fot.25, No-5, Öykam Saati

Fot.26, No-5, Öykam Saati

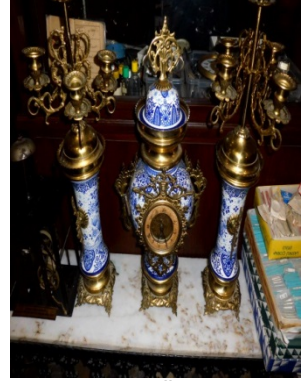
Fot.27, No-5, Öykam Saati

Fot.28, No-5, Öykam Saati

Fot.29, No-5, Öykam Saati

Fot.30, No-6, Öykam Saati

Fot.31, No-6, Öykam Saati

Fot.32, No-6, Öykam Saati

Fot.33, No-6, Öykam Saati

Fot.34, No-6, Öykam Saati

Fot.35, No-6, Öykam Saati

Fot.36, No-6, Öykam Saati

Fot.37, No-6,Öykam Saati

Fot.38, No-6,Öykam Saati

Fot.39, No-6,Öykam Saati

Fot.40, No-6,Öykam Saati

Fot.41, No-6,Öykam Saati

Fot.42, No-7,ÖYKAM

Fot.43, No-7,ÖYKAM

Fot.44, No-7,ÖYKAM

Fot.45, No-7,ÖYKAM

Fot.46, No-7, No-8,ÖYKAM

Fot.47, No-8,ÖYKAM

Fot.48, No-8,ÖYKAM

Fot.49, No-8,ÖYKAM

Fot.50, No-8,ÖYKAM

Fot.51, No-8,ÖYKAM

HACI HÜSEYİN AĞA İBN MUHARREM EL-CÜNDİ VAKFİYESİ

M. Akif Erdoğan¹¹

Özet

1654 tarihli Hacı Hüseyin Ağa ibn Muharrem El-Cündî Vakfiyesinin bir suretini tam metin olarak ilk kez yayınlıyoruz. İzmir tarihine katkı veren Osmanlı Arşiv belgelerinden biridir. Hacı Hüseyin Ağa, İzmir’de yaşamış zengin Müslüman bir erkektir. Hacı Hüseyin Ağa, İzmir’de Niflizade, Hacı Hüseyin, Yakup Bey Camileri ile Kurşunlu ve Kadı Resul Medreseleri için vakıflar yapmıştır. Ayrıca, Medine Vakfına da katkıda bulunduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Vakıf, Vakfiye, Hacı Hüseyin Ağa, Medine Vakıfları, Osmanlı

Abstract

A Copy of the Deed of Hacı Hüseyin Agha ibn Muharrem el-Cündi

We first publish a copy of the deed of Hacı Hüseyin Agha, dated 1654, written in Ottoman Turkish, as fulltext. It gives a contribute to the history of İzmir of seventeenth century. Hacı Hüseyin agha was one of the Muslim donators of seventeenth century of Izmir. He had many rooms in Izmir and rented them to traders. He founds a fund for mosques and Islamic schools in Izmir as well as Medina city of Arabia.

Key Words: Izmir, Foundation, Deed of Trust, Islamic Endowments for Medina city of Arabia, Vakfiye, Hacı Hüseyin Agha, Ottoman

Ankara’da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi’nde muhafaza edilen 571 numaralı *Aydın Evkâf Defteri’nin* 32b varığında, Altıparmak Hacı İlyas bin Ahmed vakfiyesinin hemen ardına kaydedilmiş olan 1654 tarihli Hacı Hüseyin Ağa Vakfiyesinin bir suretini yayınlıyoruz. Bu suretin aslına uygun olduğu, İstanbul Mahmud Paşa Mahkemesi tarafından da onaylanmıştır. Hacı Hüseyin Ağa, on yedinci yüzyılın ikinci yarısında İzmir’de yaşamış Müslüman hayırsever bir erkektir. İzmir’de Cami-i Atik Mahallesi’nde bulunan üç ev ile bir arsasını İzmir’de İslami faaliyetler için vakfetmiştir. Hayatı hakkında fazlaca

¹¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova, İzmir, aerdogru@gmail.com, m.akif.erdogru@ege.edu.tr

bilgimiz yoktur.¹² Ancak, babasının ‘*Cüнді*’ ünvanını taşıdığı dikkate alınır, kendisinin asker oğlu olduğu anlaşılır. Hancılık yaparak, on yedinci yüzyılın ortalarında İzmir’de gelişen ticaretten zengin olduğu düşünülebilir. Zira, 100’den fazla han odasına sahip olmuştur. Evliya Çelebi, İzmir’i ziyaret ettiği zaman, Hacı Hüseyin Camiini de ziyaret etmiş ve camiin giriş kapısı üzerindeki 1062 (1651-1652) tarihli kitabesini seyahatnâmesine not etmiştir.¹³

Hacı Hüseyin Ağa Vakfiyesi, İzmir tarihine birkaç noktada katkı yapar. İlki, İzmir’de Yakup Bey Camiinin, on yedinci yüzyıl ortalarında mevcut olduğunu onaylamasıdır. Vakfiyede geçen ‘*İzmirde Yalı Hisarı önünde Yakub Bey Camiinde...*’ ibaresi de bu camiin 1654 yılında mevcut olduğunu ispat eder. Evliya Çelebi, bu camiin İzmir’in Cuma namazı kılınan belli başlı camilerinden biri olduğunu söyler ve ‘*Molla Yakub Efendi Camii*’ olarak tanımlar. Prof. Münir Aktepe, Yakub Bey Camiinin banisini tespit etmenin güçlüğüne işaret etmiş ve bugünkü Hisarönü mevkiindeki Hisar Camiinin, Yakub Bey Camii olduğunu ileri sürmüştür. Bu camiin on yedinci yüzyılda mevcut olduğunu belirtmiştir.¹⁴

İkincisi, Hacı Hüseyin Ağa, Kurşunlu ve Kadı Resul Medreselerine ait odalarda kalan öğrencilere günlük 1 akça tahsis etmiştir. Evliya Çelebi, ‘*Kurşunlu Han’dan*’ söz eder ve Bıyıklıoğlu Camiinin, bu hanın önünde olduğunu yazar. Osmanlı arşiv belgelerden anlaşılıyor ki, burası bir külliye. Prof. Münir Aktepe, Kurşunlu Medresesinin, Namazgâh Semtinde olan Kurşunlu Camiinin yanında olduğunu tespit etmiştir. 1969-70 yıllarında, İzmir’de incelemeler yaptığı zaman, bu medrese tamamen yıkıktı. Bu medrese binasından kalan bazı kalıntıları, Kemal Atatürk İlkokulu’nun bahçesinde görmüştür.¹⁵ Kadı Resul Medresesinin Faik Paşa Camiine yakın bir yerde (*Faik Paşa kurbünde olan Kadı Resul Medresesi odalarında sakin olan talebe-i ilme*) olduğundan başka bilgimiz yoktur.

Üçüncüsü, sözügeçen vakfiyede Hacı Hüseyin Camii üzerine bilgi verilmesidir. Hacı Hüseyin Camii, şimdi *Başdurak Camii* olarak biliniyor. Evliya Çelebi, bu camiye ayrıntısıyla tanımlamıştır. Bu cami, liman kenarındadır. Kubbeleri kurşun kaplamalıdır. Cemaati kalabalıktır. Kargir

¹² Dijital ortamdaki kimi yazılarda Hüseyin ağanın buğday tüccarı olduğuna dair bilgiler varsa da bu durumu belgelerden teyit edilemiyor.

¹³ *Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi*, Haz.: A. Temizkan, M. Akan, İzmir 2013, s. 30-31

¹⁴ Münir Aktepe, ‘İzmir’in Hisar veya Yakub Bey Camii’, *Tarih Dergisi*, 27, İstanbul 1973, s. 93

¹⁵ Münir Aktepe, ‘İzmir Şehri, Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi’, *Tarih Dergisi*, IV-V, İstanbul 1972, s. 114-115

bir minaresi vardır. Haremi yoktur. 1062 (1651-1652) tarihli bir inşa kitabesine sahiptir. Hacı Hüseyin Camii, İzmir'in Cuma namazı kılınan Ahmed Ağa Camii, Bıyıklıoğlu Camii ve Molla Yakub Ağa Camii gibi İzmir'in büyük ve güzel camileri arasındadır.

Kâtip Çelebi, on yedinci yüzyıl ortalarında İzmir'de on adet camiin bulunduğunu yazar, ama sadece üç camiin ismini verir: Niflizâde Camii (Ulu Cami), Yakup Bey Camii ve Hacı Hüseyin Camii.¹⁶ Bu üç cami İzmir'in en önemli camileri olduğu anlaşılıyor. Niflizâde Camii ise bugünkü **Şadırvan Camii** ile özdeşleştirilir.

Tablo 1: Hacı Hüseyin Ağanın vakfettiği evler ve arsa

Vakfedilen Akar	Açıklaması
Menzil (Han)	üstte 2 oda, altta 3 oda, akarsu ve kenif (ayakyolu)
Menzil (Han)	48 oda, ahır, akarsu, kenif, 2 mahzen, muhavvata (dört tarafı duvarla çevrili yer)
Arsa-ı haliye	50 X 30 zira ebadında
Menzil	60 oda, akarsu, kenif

Tablo 2: Hacı Hüseyin Ağa'nın Şartları

1.Han kapısı üstündeki odada ölünceye kadar kendisi yaşayacak
2. Öldükten sonra, bu odada çocukları yaşayacak
3.Nesli kesilirse, bu oda, Medine Vakıfları mütevellisi tarafından kiraya verilecek ve kira Medine fakirlerine harcanacak
4.Hanın icarı, öncelikle hanın tamirine harcanacak, kalan miktar Medine'deki fakirlere harcanacak
5.Hacı Hüseyin Camiinde tefsir ve hadis hocasına günlük 10 akça verilecek
6. Niflizâde Camiinde vaize 10 akça verilecek
7. Yakup Bey Camiinde dersîama 15 akça verilecek
8.Hacı Hüseyin Camiinde imama günlük 2 akça verilecek
9. Kurşunlu ve Kadı Resul Medreselerine ait odalarda kalan talebelere günlük 1'er akça verilecek
10. Müteveliye günlük 5 akça verilecek
11.Cabiye günlük 2 akça verilecek

¹⁶ M. Akif Erdoğan, 'On Altıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, Haz.: Tuncer Baykara, İzmir 1994, Akademi Kitabevi, s. 225

Vakfiye Sureti¹⁷

El-hamdülillahi hâlikü'l-arzeyn ve's-semavât ve rezzâk-ı mahlukât bi-enva'-i ni'meti'l-tayyibât ve nevvere kılub ibadei'l-mü'minîn ve'l-müm'minât bi-envâr-ı enva'i'l-ibadât ve'l-hayrât ve hüvellezi yakbelü tevbe an ibade ve ya'füvni ani's-seyyiât ve's-salat ve's-selâm ala Seyyidi's-sadât ve menbaü's-saadât Muhammed el-meb'us ila kaffeti'n-nas bi'l-hüceci's-sataât ve'l-mu'cizâtü'l-bahirât ellezi yurşidu ümmetihi ila cennân aliyât ve ala alihi ve ashabihi et-tayyibîn ve't-tayyibât ellezine ev dahu seblü's-selamete ani'l-ukubât bi'l-iktisab el-hayrât ve'l-muberrât amma ba'dü işbu kitab-ı şer'îyyü'l-mefhûm ve hitâb-ı meriyyi'l-merkûmun tenmîk ve tahrîrine badî ve saî terkîm ve tastîrine bais ve daî budur ki, a'yan-ı **medine-i İzmirden** kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân ve zubdetü'l-erbâbü'l-i'zan sâhibü'l-hayrât ve tâlibü'l-hasenât **el-Hacc Hasan Ağa ibn Muharrem el-Cündî** bu âlem-i faniye nazar ibretiyle nâzır ve fikr-i sahîh ile mütefekkir oldukda erbâb ve ashâb-ı müsafir ve herkese âlem-i ahirete irtihali zâhir olub dûr u kusûru nükuş-ı devamdan âtil ve gülistan bostanından buy-ı beka zâil olub âkıl ve danaya **ve ma tükaddimü li-enfûsiküm min hayrin tecidühü indellâh**¹⁸ ayet-i kerimesi mefhum-ı münifi ile âmil olmak bî-şibh ve'l-libas ehemmi-umuru nas idüğü ma'lumı olub es-sadaka fe-diyeti li'l-muas yevmî **yüraf el-mücrimüne bi-simahüm fe-yühazü bi'n-nevasıf ve'l-akdam**¹⁹ sadası dahi guş u huşunda cay-gir olmağla meclis-i şer'î-i hatır-ı lazımu't-tevkirde hâzır ve vakf-ı atıyyü'l-beyânını li-ecli't-tescil teslime mütevellî nasb ve ta'yin eylediği **Mustafa bin**²⁰ nam kimesne mahzarında ta'bir-i kelamını gayrı kâsır olduğı halde bu vech-i vecih üzere bast-ı merâm eyledi ki

Medine-i İzmir hamıyyeti ani'l-afât ve't-tedmîr mahallatından **Cami-i Atik Mahallesinde** vaki olub bir tarafı Nurullah Çelebi ve bir tarafı Zülfikâr ve bir tarafı Abdi Ağa mülkleri ve bir tarafı tarik-i amm ile mahdud ve mümtaz iki bab beyt-i süfla ve ve üç bab beyt-i ulvi ve ma-i cari ve kenifi müstemil olub kendi malım ile müceddeden bina eylediğüm **mülk menzilimi** ve yine menzil-i mazbura muttasıl olmağla tahdiden müstağni olub arsasını Emine Hatundan iştira ve kezalik müceddeden bina eylediğüm **han tabir olunan menzilimi** ki süflen ve ulven kırk sekiz

¹⁷ Vakfiye, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilen 571 numaralı Aydın Evkaf Defteri'nin 32b varağında kayıtlıdır.

¹⁸ Kuran-ı Kerim, Bakara 110: 'Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah katında bulursunuz'.

¹⁹ Kuran-ı Kerim, Rahman 41: 'Tanınır da günah işleyenler simalarından, tutulur perçemleriyle ayaklarından'.

²⁰ Babasının ismi yazılmamıştır.

büyutu ve ahur ve ma-i cari ve kenif ve iki mahzen ve muhavvatayı müştemildir ve yine mahalle-i merkumede vaki' olub canib-i şarkdan tulen elli zira ve arzen otuz zira **Han Bey Vakfına** beher sene kırk akça mukataası olan **arsa-i haliye** ile taraf-ı garbîde olan mülk arsamız üzerine kezalik kendi malım ile müceddeden bina eylediğim **han tabir olunan diğer menzilimi** ki fevkanî ve tahtanî altmış aded büyütu ve ma-i cari ve kenifi müştemildir cümle-i emlakımdan ifrâz ve ta'rif ve tavsif ile gayrılardan mümtaz idüb hasbeten li'l-lahi'l-azim ve't-talebe'l-marzatihi er-rebbi'r-rahim vakf-ı sahih-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs edüb şöyle şart eyledim ki menzil-i sâlifü'z-zikr ile ana muttasıl olan **hanın kapusu üzerinde vaki' olan odada madam ki vücudum libas-ı hayatı lâbis ve yedd-i tasarrufum eşyamı lâmis ola sakin olam** şu zaman ki emr-i Halik ins ü can ile mürğ-i ruhum aşıyan-ı bedenimden tayran ede evlâdım ba'de evlâd ve evlâdım sakinler olub bi-takdir kâdir-i Feyyaz-ı mezbureden inkıraz vaki' oldukda eşrefü'l-bilâd Medine-i şefiü'l-ibâd Nebiyy-i güzîn Resul-i Rabbü'l-Âlemîn aleyhi ve ala alihi es-salat ve's-selam hazretlerinin evkâfına ilhâk ve **Medine-i Mükerreme mütevellisi** yeddiyle icar olunub galle ve neması fukarâ-i **Medine-i Münevvereye** li-eclî'l-infak irsal oluna ba'de zalike menzil-i mezbura muttasıl olan hanın icaresine ba'de'l-harc li-tamirihi kendim ve vefatımdan sonra evlâdım ve evlâd-ı evlâdım mutasarrıflar olub ba'de'l-inkıraz kezalik **Medine-i Münevvere** ala Münevvereha efdalü't-tehiyye fukarâsına irsal oluna ve menzil-i mezburdan münfasıl olan diğer hânımın icaresinden hasıl olan meblağdan **nefs-i medine-i İzmirde el-Hacc Hüseyin bina eylediği cami-i şerifde** vaz' ve nusha kâdir ve fenn-i tefsir ve hadîsde mahir bir kimesne vaiz ve nâsih olub yevm-i Hamisde²¹ ümmet-i Muhammed aleyhi's-salat ve's-selâma vaz' ve nush eyleyüb beher yevm onar akça verile kezalik **nefs-i İzmirde Niflizâde Camiinde** vaiz olan âlim-i âmil yevm-i Isneynde²² kürsi-nişin vaz' olub yevmî onar akça verile kezalik **İzmirde Yalı Hisarı önünde Yakub Beg Camiinde** vaaza ağaz eden ârif ve nasih her yevm-i Seb'te pend ü nusha azim olub ana dahi yevmî onar akça verile ve merkum **Niflizâde Camiinde** ta'lim-i talebeye kâdir ve ulum-ı nafia dersinde mahareti zahir bir kimesne ders-i amm eyleyüb beher yevm on beşer akça verile ve mezbur **el-Hacc Hüseyin Camiinde** imam olan kimesneye yevmî ikişer akça vazife verilüb ol dahi her gün ba'de salatü'l-fecr **sure-i Yasin** tilavet edüb sevabını **ruh-ı Nebiyy-i Mükerrrem** salliallahu teala aleyhi ve sellem hazretine ihda eyleye ve **Kurşunlu Medresesi** odalarından ve **Faik**

²¹ Perşembe

²² Pazartesi

Paşa²³ **kurbünde olan Kadı Resul Medresesi** odalarında sakin olan talebe-i ilme yevmî birer akça vazife verilüb baki ve zaid kalan meblağı dahi ashâb-ı vezâif beyenlerinde izn-i hâkimü'l-vakt ile taksîm oluna ve dahi şöyle şart eyledim ki han-ı mezburun dahi kezalik icare ve menafiine evvelen kendim ve bade'l-vefat evlâd ve evlad-ı evlâdım mutasarrıflar olub bade'l-inkırazuhum ashâb-ı vezâif-i mesfureye verile lâkin **sure-i Yasin-i şerif** için tayin olunan yevmî iki akça müneccezen eda oluna ve dahi şöyle şart eyledim ki kendim kayd-ı huyût ile mukayyed oldukça evkaf-ı sevâlifü'z-zikre kendim müteveli olam ba'dehu aslâh evlâdım müteveli ola ve evlâdımдан tevliyete sâlih ve lâyük ve aslâh ahvâl-i evkâfa muvafık kimesne bulunmaya ashâb-ı medine-i merkumeden salâh ve diyanet ile mevşuf ve istikamet ve adem-i hiyanet ile ma'ruf bir kimesne izn-i hakimü's-şer'î ile müteveli olub yevmî beş akça vazife verile ve sakamet ve hiyanetten ebi bir kimesne dahi evlâdımдан cabi olub icare-i evkâfı her re's şehirde tahsil ve müteveliye teslim edüb yevmî ikişer akça vazife verile şu zaman ki neuzubillah men zalike tayinât-ı mezburenin husulü müteassir ve şürut ve kuyûd-ı mesfurenin ashâbına vüsulü müteazzir ola evkâf-ı merkumenin gallâtı dahi cemi'an fukarâ-i **Medine-i Münevvereye** irsal ve mehma-emken her birine isal oluna ve şürutü salifü'z-zikri tebdil ve tagyir merreten bade uhra elimde olub madem ki vücudum daire-i huyûtda mevcud ola fûru'-ı evkâfımda tasarruf yedd-i ihtiyarımaya menut ola deyüb müteveli-i müşarünileyhe teslim ol dahi kabz edüb ve tasarrufa şüru üzere iken vâkıf-ı mumaileyh esba'ullah nimeti aleyh semt-i vefatımdan taraf-ı şikaka sâlik olub eşrefü'l-kibâr imam-ı muhtar **Ebu Hanife-i Kufî** aleyh rahmetihi el-Kâfi hazretlerinin adem-i lüzum vakf-ı akarda olan kullarına zahib ve evkaf-ı merkumeyi girü mülküne istirdâd ve idhale tâlib oldukda müteveli-i mesfur dahi eimme-i kibârdan lüzuma azim ve sıhhat-i evkâfa câzim olan imameyn-i hünameyn rey-i veznleri üzere reddeden imtina ile beyenlerinde vaki olan niza ve husumeti ref' için işbu kitab-ı müstetabı muvakkı' olan hakim-i hâsim ve fâzıl ve âlim huzurunda mürâfaa olduklarında hâkim-i arif-i beyne'l-eimme olan ihtilafa vâkıf olub sıyaneten li'l-vakf ala kavli min hükm bi-cevazihi vakfiyyet evkâf-ı mezbureye hükm eyledi **femen beddelehu ba'de ma semiahu fe innema ismühu alellazine yubeddiluneh innellahe semiun aliym**²⁴ ve icraü'l-vâkıf ala

²³ Bu külliye ile ilgili yeni bilgiler için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal Ve İktisadi Yapısı*, İzmir 2000, s. 218

²⁴ Kuran-ı Kerim, Bakara 181. 'kim bunu işittikten sonra onu değiştirirse kuşkusuz bunun günahı onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir'.

hayyi'l-kerîm cera zalike ve hurrire fi evâil-i şehri Ramazani'l-mübarek li-
sene hamse ve sittin ve elf²⁵ min hicret-i lehü'l-izz ve's-saade ve's-şeref

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-ulemâi'l-kirâm **müfti Mustafa Efendi**

Fahrü'l-müderrisîni'l-fihâm **Nurullah Efendi ibn Ali**

Zahrü'l-müderrisîni'l-kiram **Mustafa Efendi el-merhum Yusuf**

Çavuş

Umdetü'l-müderrisîni'l-kirâm **es-Seyyid Mehmed Efendi ibn**

Mahmud Çavuş

Fahrü'l-müderrisîni'l-kirâm **el-Hacc Mahmud Efendi ibn Mustafa**

Ağa

Fahrü'l-müderrisîn **Mehmed Efendi**

Fahrü'l-müderrisîn **Hasan Efendi ibn Abdi Çavuş**

Fahrü'l-emâsil ve'l-ayan **Derviş Ağa ibn el-Hacc Ali Serdar**

Fahrü'l-eşbâh **el-Hacc Mehmed Ağa ibn Abdülkerim Çelebi**

Fahrü'l-eşbâh **İmam-zâde el-Hacc Mehmed Çelebi**

Fahrü'l-akrân **Mehmed Çelebi ibn Ali eş-şehir be-Beşinci**

Kendüsi **Hüseyin Çelebi ibn El-Hacc Hasan**

Mehemmed Beşe ibn Ahmed eş-şehir be-Kalbak

Fahrü'l-eşbâh **es-Seyyid Mehmed Çelebi el-merhûm es-Seyyid**

Ahmed Çelebi

El-Hacc Ahmed Ağa ibn el-Hacc Yusuf Çavuş

Yenişehirli Yusuf Çelebi ibn

El-Hacc Osman Ağa ibn Mustafa Ağa el-Bustanî

Hızır Efendi ibn Musa el-vaiz be-cami-i Müfti Efendi

Mâ enderci fi haze'l-kitabil-celil min vakafe'l-akar ala sebili'l-tesbil
sahh indi bi-tekmil-i şeraiti't-tescil fe-hukimet bi-sihhatihi ve luzumihi
ilmen masunen ani'l-tebdil âlimen bi'l-hilaf-ı beyne ulemâi'l-a'lam
ekremehum el-melikü'l-allâm bi-müeyyedi'l-kirâm nemakahü'l-ibadi'l-
fukarâ li-rahmetihi rebbi'l-kebir **es-Seyyid Mehmed bin Mehmed
el-kadı bi-medine-i İzmir** el-mahmiyye ani'l-afât ve't-tedmir afa anhüma
el-afüvv bi-cürmetihi nebiyyihi el-beşîr en-nezîr

²⁵ Evail-i Ramazan 1065 (20 Kasım 1654)

Suret-i mektumihi ani'l asli'l-mu'teber nemakahü'l-abdü'l-hakir aleyhi teala **Hüseyin bin hilafe bi-mahkeme-i Mahmud Paşa bi-medine-i Kostantiniyye** el-mahmiyye afa anhüma Rebbi'l-beriyye, Mehmed Hüseyin (Mühür)

KAYNAKÇA

- Aydın Evkaf Defteri* (571 numaralı), TKGMA, Ankara
- Evlıya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi*, Haz.: A. Temizkan, M. Akan, İzmir 2013
- M. Akif Erdoğan, 'On Altıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi', *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, Haz.: Tuncer Baykara, İzmir 1994, Akademi Kitabevi, s. 225
- Mübahat S. Kütükoğlu, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal Ve İktisadi Yapısı*, İzmir 2000
- Münir Aktepe, 'İzmir'in Hisar veya Yakub Bey Camii', *Tarih Dergisi*, 27, İstanbul 1973
- Münir Aktepe, 'İzmir Şehri, Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi', *Tarih Dergisi*, IV-V, İstanbul 1972

ما ندم في هذا الكتاب الجليل من وقف الفناء على سبيل التيسير
مفعول عن تكميل نظر التيسير تحكى بصحته ولزومه كما عرفت
عالمًا بالخلاف بين علانا الألام أكرمهم الملك العلام أبو بكر
بمقتضى العبد الفقير إلى ربه ركب الكبر السيد محمد بن محمد
القاضي عيني أزمير الحميم عن الأوقات
والدمع عنهما العقوبت
بنيه البشير النذير

سنة ١٠٠٠
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

المهدته خالق الارضين والسماوات ورازق المخلوقات
باواع نعمه الطيبات وقدر قلوب عباده المؤمنين
والمؤمنات باواراف العبادات والخيرات
وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ويعفو عن السيئات
والصلوات والسلام على سيد السادات ومنيع النعرات
محمدا المعجوت الكافة الناس بايج الساطعات والمعجزات
الباهرات التي يرشد امته الى الخيرات غاليات
وعلى اهل واصحاب الطيبين والطيّبات الذين اوضوا
سبل السلام عن العقوبات باكتساب الخيرات والمبررات
اما بعد انا بنو كتاب شرعي للثومر وخطاب من اجل القومك
تتميق وتحريره بادي وساعي وترقيم وتسطير به بافت
وداعي بودرك اعيان مدينة ازمير من فدوق الامثال
والاقران وزبقة ارباب الازغان صاحب الخيرات طالب
للمسئلات الحاج حسن اغا بن محمد الجندبي بو عالم فانيه
نظره برتيله ناظر وفكر صحيح اليه متفكر اولدقد ارباب
واصحاب مسافر وهر كسه عالم آخر تراخي ظاهر لوق
دور و قصبوري نقوش دوامدن عاطل وكستان
بوستان نندن بوي بقا زال اولوب عاقل ودا ناير وما
تقدوا الانفسا من خير تجدوه عندنا الله آيت كريمه
مفهومه شفي اليه عامل لوق في نفسه والالتباس اقمور
ناس ايروي معلومي اولوب الصدقة فذيرة المعاصي

يوم بوخذ المجهون بالنواصي صداعي دحي كووش هون
جاي كيرا ولغله مجلس شرع خطير لازم التوقير ده حصار
وقف اتى البيا نخل اجل التيسير تسليمه موتي نصب تعين
اليدوكي مصطفى بن نام كسته محضرين تغيير كالاينه
غير قاصر اولدوغي حاله بووجه وجهه اوزره بسطير ام
اليدوكي مدينة ازمير حجت عن الاوقات والذمير محلا
جامع يتفق على سنده واقع اولوب بر طرفي نور الله عليه
وبر طرفي ذوالفقار وبر طرفي عبدي اغا ملكا كراي وبر طرفي
طريق عام اليه محدود ومتاز اكي باب بيت سفلي واج
باب بيت علوي وما جاربي وكنتي في شغل اولوب
كندبي مالم اليه مجددا بنا اليدوكي ملك منزلي وينتقل
منزله بوزره متصل ولغله تحديق مستغنى اولوب
عصه سنى امينه خاوندن اشترى وكذلك مجددا بنا
اليدوكي فخران تغيير اولنان منزلي كسلا وعلوا فرق سكر
بوتى وخور وما جاربي وكيف واكي بخزن ومحوطيه
مشتملدر ونيه محله مرقومه ده ولقع اولوب جانب
شرق دن طولاً الى ذراع وعرضاً اوتوز ذراع خان بك
وقفه بهر سنده فرق اجهه مقاطعه جي اولان عصه
خاليه اليه طرف غريدي اولان ملك عصه مرازدينه
كذلك كندبي مالم اليه مجددا بنا اليدوكي فخران تغيير
اولنان ديكري منزلي كه فرحاني وختاني القمش عدد
بوتى وما جاربي وكنتي مشتملدر جمله املا كدين
افراز و تعريف وتوصيف اليه غير ياردن ممتاز ايوب
حسبه لله العظيم وطلب المرضات الربى الرحيم
وقف صحيح شرعي وجب صريح مرعي اليه وقف وحبس
ايوب شوله شرط الهمك منزل سالف الذكر اليه اكا
متصل اولان خانك قومي اوزره واقع اولان
اوطه ده فاهامكه وجوده لاس خاني لاس قاضي
اشباي لاس اولاسكن اولام شوزمانا كمر خاني لاس

ابله مرغ روح اشياك بدندن طيران ايد اولادم بعد
 اولاد و اولاد فرساكترا اولوب بتقدير قادر قياض مراد
 انقراض واقع اولدق اشراف البلاد مدينة شفيح العباد
 بنى كريم رسول رب العالمين عليه وعلى آله الصلوة والسلام
 حضرت بنك اوقافه للعاق و مدينة مكرته متولى
 يد يله ايجارا اولوب غله و ناهى فقراى مدينة منوره
 لاجل الانفاق ارسال اولنه بعد ذلك منزل مزبور
 اولان خانك اجاره سنه بعد المخرج لتعبه كذبم و وفا
 تمدنك اولادم و اولاد اولادم منتظر اولوب
 بعد الانقراض كذلك مدينة منوره على منورها افضل
 القبة فتراسه ارسال اولنه و منزل مزبور دن منفصل
 اولان ديك خانك اجاره سندن حاصل اولان مبلغ
 نفس مدينة ازبيره الحاج حسين بنا البدينى جاشي
 و عطف و نصحه قادر و فن تفسير وحدنيك ما هر يكسنة
 واعطوا ناصح اولوب يوم خميسك امت محمد عليه الصلوة
 والسلامه و عطف و نصح الميوب بفر يوم او ز اجه و برياه
 كذلك نفس ازبيره بنغلي زاده جامعدك واعظ اولان
 عالم عامل يوم اثنينك كرمي فنين و عطف اولوب بوي
 اجه و برياه كذلك ازبيره ياي حصارى او كند معق
 بلك جامعدك و عطفه اغا ز ايدن عارف و ناصح هر يوم
 سبت ده بند و نصحه عازم اولوب اكاد اخى بوي
 او ز اجه و برياه و مرقوم بنغلي زاده جامعدك تعليم
 عليه قادر و علوم نافعه درسك مهارت ظاهر كسند
 در علم الميوب بفر يوم او ز بنراجه و برياه و مزبور
 الحاج حسين جامعدك امام اولان كسنة بد بوي كيش
 اجه وظيفه و بريوب اولنخى هر كون بعد صلوة الفجر
 سورة يسن تلاوة ايدوب نواجي روح بنى كرم صلى الله
 تعالى عليه وسلم حضرتنه اهدا اليه و قور شولى بد
 او طه لرند و فايق باشا قربان اولان قاضى رسول الله

او طه لرند ساكن اولان طلبه علمه بوي بر اجه وظيفه
 و بريوب باقى و زايد قالان سلفى بنى اصحاب و طلاب
 بنارنك اذن حاكم الوقت اليه تقسيم اولنخى و دى شوبه
 شرط المديكه خان مزبورك دى كدلك اجاره و منافعه
 اولانك و بعد الوفاات اولاد و اولاد اولادم منتظر
 اولوب بعد انقراض اصحاب و طابيف مسفوره به و
 لكن سور يس بنى ايجون تعيين اولنان بوي اجه
 بنغلي ادا اولنه و دى شوبه شرط المديك كدم قيد حيوه
 اليه مقلد اولد اجه و اوقاف سواك الذكره كدم متوفى
 اولوب بعد اصلح اولادم متولى اولر اولاد من تليه
 صالح ولايق و اصلاح احوال اوقاف موافق كسنة بوي
 اصحاب مدينة مرقوم دن صلاح و ديانت اليه موضوع
 و استقامت و عدم خيانت اليه معروف بركسنة اذتك
 الشرح اليه متولى اولوب بوي بن اجه وظيفه و برياه
 و سقامت و خيانت دن ابي بركسنة دى اولاد من
 حاج اولوب اجاره و اوقافى هر اس شهرده تحصيل
 و متولى به تسليم اديوب بوي اجه وظيفه و برياه
 شوز ما نكر نفوذ بالله من لك تعينات مزبورك
 حصوبه معتد و شروط و قيود مسفوره تك اصحابه
 و صوبه معتد اوله اوقاف مرقومك غلاتى دى
 جميعا فقرا مدينة منوره يد ارسال و مهمما امكان
 هر برينه ايصال اولنه و شروط سالف الذكرى تبادل
 مزه بعد اخرى المن اولوب مادامكه وجود دايه
 حيوه موجود اوله فروع اوقافن تصرف بيشتر
 منوط اوله ديوب متولى شارا اليه تسليم اولد اخى قرض
 اديوب و تصرفه شروع او زره ايكن واقف بوي اليه
 اسبغ الله نفعه عليه سم و فاقدن طرف شقاقر اولد
 اشراف الكيان امام مختار ابو خيفه كوفى عليه بعد
 حضرت بنك عدم لزوم وقف فقارده اولان قولينه

ذاهب و اوقاف مرقومه بيكر و ملكه استزداد و احواله
 طالب اولدقه متويء مسفور دايي ائمه كبا ر دن
 لزومه عازم وصحت اوقافه جازم اولان امامين هاه
 داي رزنلري اوزره رودن امتناع اليه بينلرند واقع
 اولان نزاع و خصوصتي رفع ليجون اشهوقاب مستطيل
 موقع اولان حاكمه سمر و فاصل و عالم حضورين مرهفه
 اولدقارند حاكمه عارف بين الائمة اولان اخلاف
 واقف اولوب صابنه للوقف على قول من حاكمه جواز
 و قفيت اوقاف مزوره يرحكر اياي فن بدل بعد ما
 سمعه فانما انه على الذين يتلون ان تصمع عليهم و اجر الو
 على الحق الكريم جري ذلك

و حتر في اويل شهر رمضان

المبارك لسنة خمس

وستين والاف

من جمرة العز

والساعة

وانت

هود الحلال

ذخر المدسرين الكرام مروحي اقرم يوسف جاوش	فر المدسرين النظام نور الله اذني ابن عيلة	فر العطاء الكرام مفتي يوسف ابن عيلة

فر المدسرين محمد اقرم	فر المدسرين الكرام الحاج محمد اقرم ابن يوسف النفا	عمدة المدسرين الكرام الستد محمد اقرم ابن محمود جاوش

فر الاشباه الحاج محمد اقرم عبد الكرم جلبي	فر الامام والاشباه محمد اقرم الحاج علي حار	فر المدسرين حار ابن عبد بن جاوش

كذو حار ابن الحاج حسن	فر الاذنان حار ابن علي الشهير بشحي	فر الاشباه امام زاده الحاج محمد جلبي

الحاج عارف الحاج يوسف	فر الاشباه السيد حار ابن الحاج يوسف	محمد بن حار الشهير قنديل

حضر اقرم الوقف جامع	الحاج عارف مفتي غا السمار الوقف جامع	محمد بن حار كبي حار جلبي

حج

BİRGİ ŞEHİRİ VAKFIYELERİNE GÖRE BİRGİ'DE BULUNAN MEDRESELER

Metin Akis ²⁶

Özet

Vakfiyeler, Osmanlı şehir hayatının en önemli unsurları olan vakıf eserlerinin birer anahtarı olabilecek özelliklere sahiptir. Osmanlı eğitim hayatı ise, Osmanlı Devletinin ihtişamı ile doğrudan ilgili olarak tarih içerisinde gelişmiş ve Osmanlı ilmî hayatını zenginleştiren pek çok âlimin yetişmesine imkân sağlamıştır. Birgi şehri, ilmi kendisine düstur edinmiş bir şehir idi. Şehirdeki ilmi geleneğin, Osmanlı'dan çok öncelere dayanmakta olduğuna şahitlik etmekteyiz. Ibn Battuta'nın seyahatnamesinde bahsettikleri hususlar, Birgi'nin ilmi geleneğinin oluşumuna ışık tutar niteliktedir. Aynı şekilde Birgi şehrinin Aydınoğulları Beyliğinin merkezi olması nedeniyle, Birgi Batı Anadolu'nun ilme açılan kapısı olmuştur. Şehirde Osmanlı döneminde kurulduğunu tespit ettiğimiz bir daru'l-hadîs ile 19 medrese, Birgi'nin ilmî geleneğini Osmanlı Devleti döneminde de sürdürdüğünü bizlere göstermektedir. Özellikle Ataullah Ahmed Efendi ve Birgivi Mehmed Efendi, hem medreselere bağışlanan gelir kaynakları, hem de ilmî hassasiyet açısından ön planda görebileceğimiz kişilerdir. Özellikle Birgivi Mehmed Efendi'nin İslâmî konulara taviz vermeden yaklaşımı, kendi açısından bir çığır açmış ve devrinden sonraki pek çok ilim adamını da etkilemiştir. Ancak, her ne kadar kendisi İslâmî konularda hassas olmasına rağmen, çağının gerekleri ve Osmanlı yönetim anlayışının, vakıfların işleyişini, özellikle mali konulardaki sorunlarını, ilmî kanalları da kullanarak çözmek anlayışında olduğu için, Birgivi Mehmed Efendi öncelikle, Ebussuud Efendi gibi, çağının meşhur şeyhülislâmı ve uleması ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Osmanlı döneminde Birgi'de kurulan daru'l-hadîs'in ve iki adet medreseye de nakit akar bağışlanmış olması, Birgivi'nin savunduğu fikirlere muhalif olsa da, Birgi'de kuvvetli bir ilmî geleneğin olduğunu gözlemlemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Birgi Medreseleri, Daru'l-hadîs, Ataullah Efendi, Birgivi Mehmed Efendi, para vakıfları.

Abstract

Madrakah in the City of Birgi according to Vakfiye's of Birgi

Vakfiyes, have a key role of waqfs, which are most important subjects of the city life of Ottoman. Ottoman education life is developed most related area of

²⁶ Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Ottoman magnificence, and grown up in history, and gave opportunity also grown up many scholar, who got rich Ottoman education life. Birgi city attended in the path of education in the history. Showing that, educational tradition of Birgi goes back to most earlier than Ottoman time. Some passages of Ibn Battuta in his voyagers, mentions us that, lighted formation of educational tradition. At the same time, Birgi was the center of Aydınoğulları Principality, so also was the center of education life of Western Anatolia. It also shows that, a daru'l-hadîs and 19 madrasah which, stated in the Ottoman time, also continued education tradition in the Ottoman time. Especially, Ataullah Efendi and Birgîvî Mehmed Efendi were most prominent people in donation to education and also sensitivity id the education. Especially, Birgîvî Mehmed Efendi affected many important scholars after him; he also opened an educational path with his not compromise manner. But, although his manner and sensitiveness ind the field of Islamic subject, realty his time, administration approach of Ottoman Empire, brought waqfs especially in fiscal issues most problematic. And, Birgîvî Mehmed Efendi opposed to most famous scholar Ebussud Efendi in money waqfs. In any way we can say that, apparently, donation money in daru'l-hadîs of Birgi and other two madrasah in Birgi, opposed ideas of Birgîvî, there were a strong educational tradition in Birgi.

Key Words: Madrasah of Birgi, Daru'l-hadîs, Ataullah Efendi, Birgîvî Mehmed Efendi, Money waqfs

Giriş

Birgi, Batı Anadolu'da, Aydınoğulları Beyliğinin merkezi olmuş, siyasi ve kültürel açıdan tarihte hatırı sayılır bir yeri olan şehirler arasındadır. Muhakkak ki, şehrin bu özellikleri daha önceki dönemlerde de mevcut bulunmakta idi.

Bu makalede, özellikle Birgîvî Mehmed Efendi ile doruğa çıkan, Birgi'nin medrese kültürünün, Birgi Vakfiyelerinde tespit ettiğimiz izlerini açıklamaya çalışacağız. Bildiğimiz gibi vakfiyeler, medreselerinde içerisinde bulunduğu Osmanlı şehir hayatını kuşatan vakıfların anahtarları konumundadır. Dolayısıyla, Birgi'ye ait vakıfların kurucuları, görevli müderrisleri, hayır sahipleri ile Birgi Vakfiyeleri üzerine yapılacak bu çalışmada Birgi'nin ilmi geçmişine ait kurumsal yapıların oluşumu ve şehir içindeki işlevi ele alınmaya çalışılacaktır.

A-Birgi Vakıfları ve Medreseleri

a-Osmanlı Öncesinde Birgi

Vakıflar, Osmanlı şehir hayatının en canlı unsurlarını oluşturmaktadır. Şehirdeki bütün sosyal, ekonomik ve kültürel atmosfer

hemen hemen bütünüyle vakıfların çevrelediği bir ortam içerisinde de veran eder, vakıflar sadece ait oldukları dönemi değil geleceği de belirleyen hayır kurumları olarak şehirde yerleri almışlardır.

İbn Battuta'nın seyahatnamesinde Birgi'de yer alan medreseler ve müderrislerle de ilgili bilgiler vardır. Onun uğradığı medresenin müderrisi olan Muhyiddîn'in üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise giyen ve iyi tımar edilmiş bir katır üzerinde seyahat eden bir kişi olarak bahsetmektedir. İbni Battuta müderrise selam verdiği vakit daha kibar ve süslü kelimelerle selamını aldığını ve pek nazik bir şekilde konuşarak, alıp kendisini yanına oturttuğuna yazmaktadır.²⁷

İbn Battuta daha sonra Kadı İzeddin Feriştâ adı verilen ve isimi melek anlamına gelen kadı ile tanışmıştır. İbni Battuta'ya göre bu adam temiz ahlakı, erdemi ve saflığı ile bu unvanı hak etmiş bir kişiydi. Evliya Çelebi de Tire Şehrinde yatan evliyauallah'tan bahsederken **“Şeyh İbrahim Efendi türbesi yakınında Molla İbn Melek, yani Ferište oğlu gömülüdür. Adı Abdullatiftir.”**²⁸ Yani anlaşıldığı kadarıyla Abdüllatif adlı kişi, İbn Battuta'nın karşılaştığı Melek adlı kişinin oğlu idi. İbn Battuta, medresede konakladığını ve burada kendisine bir oda hazırlandığını söylemekte ve aynı şekilde yine burada kendisine mükellef sofrâ hazırlandığından bahsetmektedir. Yani medrese binası aynı zamanda uzaktan gelen misafirler için konaklama ve misafirhane mekânı işlevi görmekteydi.

Müderris, ders verirken öncelikle temel ilimlerden derslerini yapmakta daha sonra da branşlara ait dersleri yapmaktadır. Medresede kendine ait bir odası olduğunu ve uzaktan gelen misafirlerini burada ağırladığını söylemektedir. Bazen de su kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arktan suyu akan bir havuz yanında bulunan bir çardak altında misafirlerini ağılamaktadır. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturmakta, hizmetçi ve köleler de ayakta hizmet etmekteydiler. Müderrisin kendisi de nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedir üzerine oturmuş hali İbn Battuta'yı **“padişahların birinin huzurundayım galiba”** diye düşünmesine sebep olmuştur.

İbn Battuta, Birgi medreselerinin dâhili tasnifini de bölgenin henüz Osmanlı eline geçmediği bir dönem için vermektedir. Buna göre; medresedeki bahçede bir çardak bulunmakta, aynı zamanda bir havuz da

²⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, Cilt:1, Çeviri, inceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s.419.

²⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt:8, İstanbul 1993, s.564.

yer almaktaydı. Havuza gelen su kenarları çinilerle kaplı, beyaz mermerden yapılmış bir arkten havuza akmaktaydı.

İbn Battuta'nın tespitleri aynı zamanda Osmanlı öncesi ve medreselerin geleneksel öğretim metotlarını görmemiz açısından da bilgiler ihtiva etmektedir. Birgi medreselerinde öğrenciler günün hemen her vakti müderrisin eğitim halkası içerisinde bulunmaktaydılar. Birgi hükümdarları burasının yaz aylarında çok sıcak olduğu için yaylaya çıktığını dolayısıyla o günlerde de genel tavrın günümüze benzediğini göstermektedir. Bu dönemde Birgi Sultanı Aydınoglu Mehmed Bey idi. Müderris, İbn Battuta'nın geleceğini hükümdara bildirmiş olduğundan, Mehmed Bey misafiri yanına getirmesi için bir hizmetkârını yolladığı halde Müderrisin tavsiyesi üzerine İbn Battuta nazlanmış, daha sonra tekrar ulak göndermesini beklemişlerdi. Bu da gösteriyor ki ulema idareciler nazarında itibara sahip kişiler olarak görülmektedir.²⁹

b-Osmanlı Döneminde Birgi

Birgi, bir kültür şehri olma özelliğini Osmanlılar zamanında da sürdürmüştür. Evliya Çelebi, "*ulemâsı çoktur*" diye tanımladığı Birgi'de, saymış olduğu birkaç medreseden sonra yedi adet de çocuk mektebi olduğunu yazmaktadır.³⁰ Kâtib Çelebi de yer alan bilgilere göre Hoca Ataullah Efendi ve Hocazâde isimli âlimler Birgi'den yetişmiştir. Nitekim Birgi'de doğan Hoca Ataullah Ahmed. Birgi de bir dârü'l-hadis (medrese) tesis etmiş, bu medreseye ilk müderris olarak meşhur alim Mehmed Efendi getirilmiş, vefatına kadar ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü bu kasabada oturduğu için Birgivi lakabıyla şöhret kazanmıştır.³¹ Manisa'daki sehzedeliği esnasında II. Selim'de hocalık yapmıştır.³²

Birgi vakıfları da Osmanlı'nın diğer şehirlerinde olduğu gibi şehirlilerin muhatap oldukları hemen her konuda karşımıza çıkmaktadır. 1871 tarihli vakıf defteri icmaline göre Birgi vakıflarının sayısı 47'yi

²⁹ İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s.419,420.

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.565,566.

³¹ Birgivi Mehmed Efendi, İslâmî konularda hassasiyeti ve tavizsiz kişiliği ile bilinmiştir. Yaşadığı dönemde özellikle para vakıfları konusunda, İmam Züfer'e dayanılarak Ebussuud Efendi'nin vermiş olduğu fetvayı ve kur'an okumak için para alınmasını şiddetle eleştirmiştir. 967H./1560M.'de "İnkâz el-Hâlikîn" adlı risale yazarak bu görüşlerin meşru olmadığını yazmıştır. 972H./1565M.'de "İkâz el-Nâimin ve İfhâm el-Kâsırîn" risalesini yazarak bu görüşlerini daha da delillendirmiştir. Emrullah Yüksel, "Mehmet Birgivi(929-981/1523-1573)", s.177-178.

³² Feridun Emecen, "Birgi", *DİA*, Cilt:6, İstanbul, 1992, s.191.

bulmaktadır. Bunlar arasında yer alan dört adet medrese bu tarihteki muhasebe kayıtları içerisinde %8,5 oranında mali kaynağa sahip bulunmaktaydı. Bu tarihte kayıtlara geçen medreseler; Hadice Hatun Medresesi, Oğuz Ağa Medresesi, Fatma Hatun Medresesi ve Hacı Osman Ağa Medresesi idi. Birgi aynı tarihli deftere göre İzmir'in diğer iki kazası olan Tire ve Ödemiş'e göre en fazla vakıf kaydına sahip idi.³³

Osmanlı medreseleri zaman içerisinde eski işlevini kaybederek Avrupa tarzı eğitim kurumlarına zaman içerisinde geçilmiş oldu.³⁴ Medreselerdeki gerileme ve bozulmalar sadece medreseler ile sınırlı bir alan için söz konusu olmaması gerekmektedir. Bozulmalar tüm kurumların birbirleri etkilemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Osmanlı Devleti medreselerin ıslahı için çalışmaktan ziyade, II. Mahmud döneminden itibaren daha çok modern mekteplerin açılması ve medreselerin zaman içerisinde kendi kendini tasfiye etmesi beklenmiştir.³⁵

B- Birgi Dâru'l-Hadîsî

Birgi'de bulunan dâru'l-Hadîs'i II.Selim'in hocası Atâullah Efendi yaptırmıştır. Birgi'de doğmuş olan Atâullah Efendi ilim tahsilinden sonra mülazemetle³⁶ bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. 1550'de Manisa'da Şehzade Selim'e hoca tayin edilmiştir. Birgi'de İsa Bey Camii yakınında 7 odalı olarak dâru'l-hadisi inşa ettirmiştir. Burasının yapılmasındaki maksadının Birgivi Mehmed Efendi'nin burada ders vermesi için idi. Yapılış tarihi muhtemelen vakfiyenin 1571 tarihli

³³ Vehbi Günay, "1871 Yılına Ait Evkâf Numara Defterine Göre Tire, Ödemiş ve Birgi Vakıfları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XX, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005, ss:147-158.

³⁴ Bu konu ile ilgili; Hamza Altın, *II. Abdulhamit ve II.Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi(Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s.15. Serhat Kuzucu, 123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi,(H.1180-1181/M.1766-1767) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2006, s.5. Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları,(Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih(Yakınçağ Tarihi)Anabilim Dalı, Ankara 2010, s.1-6.

³⁵ Ramazan Balcı, "Medreselerin İslahı Konusunda Sultan II.Abdülhamid'in Hazırlattığı Bir Layihanın Tahlili", *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan 2012, Sayı XII, 155-191.

³⁶ Kelime anlamı olarak lüzüm'dan gelmektedir. Bir yere veya kişiye sıkı bir şekilde bağlanma, sürekli olarak bir işle meşgul olma anlamına gelmektedir. İlmiye süreci içerisinde iki anlama birden gelmektedir. Birincisi; ilmiye mesleğine girişi ifade eder, ikincisi ise mazuliyet döneminde geçirilen süre anlamlarına gelmektedir. Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam(XVI. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014, s.28.

olmasından dolayı bu tarihten önce idi. Altmışlı medrese olarak geçmekte, yani müderrisi Mehmed Efendi'nin yevmiyesi altmış akçe idi.³⁷

Vakfiyede; "...Aydın Vilâyeti tevabiinden Birgi Kasabasında merhum İsa Bey Camii Şerifi kurbinde yedi odayı havi sağlam taştan bir Dâr'ül- hadis bina edip (bunu); YEVME LÂ YENFAU... ayeti kerimesinin sırrı zuhur ettiği günde rahim olan rabbinin rızasını kazanmak emeliyle ehli ilme ve ilmin râvi ve taliblerine ve bununla iştiğal edenlere vakf eyledi. Şanı yüksek olan vâkıf hakkı ve milki olan emvalini dahi vakfetti, o vakfettiği şey de; mezbur dâr'ül hadîse muttasıl dâhili ve harici iki avluyu müstemil bulunan kışlık menzilin tamamıdır, bunun dâhiliyesi altı üstlü altı odayı ve bir hamam ve bir hücre ve bir kiler ve bir helayı ve ağaçlı bahçeyi, hariciyesi de bir çardak ile beraber karşılıklı iki oda yadigâr bir oda ve bir hela ve bir sofayı müstemil olup cümlesi şarkan tariki âm ve garben yine tariki âm ve Aydın Kızı Türbesi kibleli Abdülkerim Çelebi oğlu Derviş Çelebi Bahçesi ile mahduddur. Bunları asaleten olsun lihuken olsun bütün hudud ve hukukiyle vakfetti, çok hayır ve ihsan sahibi ve basiretli olan mezkur vâkıf yine hakkı ve milki olan emvalini vakfeyledi o vakfettiği şeyde; Bozdağ namıyla dağın başında etrafi çevrik, binası yüksek, havası güzel sahası geniş, dâhili ve harici iki avluyu havi menzildir. Dâhiliyesi karşılıklı iki oda ve bir sofayı ve sağlam bir kütüphaneyi, hariciyesi bir oda ve bir sofası havidir. Şarkan ve garben ve şimalen tariki âm ile kibleten Şeyh Mehmed Çelebioğlu Ahmed Çelebi milki ile mahduddur.

Allâme vâkıf-ı mumaiylehi mezkûr dâr'ül- hadisde tatil günlerinden maada günlerde takrir ve ifadeye müdavim salih, fazıl, hak ile batıl arasını ayıran Âlim, Âmil, Kâmil temiz mütteki, itkan sahibi, müteşerri, müteverri, dindar, zeki, mütefennin ve ulum-i şeriyenin kaffesinde ve bilhassa hadis ve tefsir ilimlerinde mümtaz ve muhterem bir üstaddan icazet almış bir zatın Şeyh tayin olunmasını ve bu şeyhin mütenevvi hikmet ve nasihatı ihtiva eden ahadisi sahihai müsnedden başlayarak ehli sünnet ulemasının mezhebi üzre halef ve selefin beyan ettikleri doğru tevcihleri takrir, bundan sonra ulemayı din ve müfessirinden ibaret olan ashab ve tabiin ve tebeai tabiiynin tefsir ettikleri vechile Kur'ani azim ve furkanı kerimden kolayına gelen bazı ayeti celileyi tafsir etmesini ve bundan sonra mutad ve mütearef olduğu vech üzre sair ulumi şeriyeden firû, usul, mâkulât, ilmi kırat ve fenni balağat gibi mühim olanları talebinin ve erbabi istidadın arzusu vechile ifade ve tedrisde bulunmasını ve kış günlerinde mezkûr kışlık menzilde oturup merhum Emir İsa camii şerifinde tedrisatta bulunmasını dilerse havanın teaffün ettiği

³⁷ Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s.182,183.

*zamanlarda mezkûr yazlık menzilde oturmasını, isterse bu iki menzili icara verüp bedeli icarı alâ vechissıla yemesini ve oradaki eski camide ders okutmasını şart kıldı.*³⁸

Vakfiye'de, vakfolunan yedi odalı dâru'l-hadîs binasına ek olarak birisi Birgi merkezinde olmak üzere iki büyükçe ev de müderrisin ikametine ayrılmış idi. Mehmed Efendi, kışları Birgi'de ikamet ederek burada derslerini yapacak, yazları da Bozdağ olarak bilinen, İbn Battuta'nın da serin havasından bahsettiği ve Aydınoglu beylerinin de burada yaylaya çıktığı yerde derslerini yapabilecekti. Eğer isterse her iki evi de kiraya verip, elde edeceği gelire **"alâ vechi's-sıla"** istifade edebilecekti.

Birgivi Mehmed Efendi, Ataullah Efendi'nin isteği ile geldiği Birgi'de, çoğu zaman çağdaşı olan ulema ile çatışma halinde, doğru bildiği İslâmî hükümleri çekinmeden sohbetlerinde ve yazdığı eserlerde açıkça ortaya koydu.³⁹ Özellikle para vakıfları konusunda, nakit paranın vakfedilemeyeceğini, bu konuda özellikle Ebussuud Efendi'nin İmam Züfer'in görüşlerine dayanarak para vakıflarına cevaz vermesini şiddetli bir şekilde eleştirdi. Hatta daha da ileri giderek, bu şekilde vakfetmiş kişilerin hayır işlediklerini zannederek faize ortak olmak yoluyla haram işlemiş olduklarını iddia etmiştir.⁴⁰ Birgivi Mehmed Efendi'nin tavizsiz tutumu daha sonrasında onun talebelerinin arasında Kadızâdeliler adı verilen, mutedil ve mutasavvıf ulemaya cephe almakla kalmayarak, Osmanlı klasik medrese formunu da değiştiren kişilerin ortaya çıkmasına da yol açtığı söylenebilir.⁴¹

C-Birgi Medreseleri

a-Osman bin Hüseyin Medresesi

Birgi şehrinde bulunan medrese vakfiyesinde geçen ifadeden anlaşıldığına göre **"müceddeden bina ve vakfeylediğim"** ifadesinden anlaşıldığına göre Osman bin Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. Hicri 1113/1702-1702M. Ait olan vakfiyeden anladığımızı göre medrese bu

³⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Bundan sonra kısaca, VGMA),Defter No:624, Sayfa No:13, Sıra No:7, Evail-i Muharrem sene 979H./ Mayıs 1571M.

³⁹ Yaşar Düzenli, Balıkesirli Bir Osmanlı Aydını: İmam Birgivi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, Yıl:2000., S.226-247.

⁴⁰ Colin Imber, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, İstanbul 2004, s.152-162.

⁴¹ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcazenâmeler Islahat Hareketleri*, İstanbul 1983,s.165,166.

tarihten önce yapılmıştır. Vakfiyede medreseye ait detaylar da bulunmaktadır. Buna göre medrese 12 odadan oluşmaktaydı. Her bir oda da öğrenciler eğitim görmekte ve bu odaların her birine vakfiye şartı gereği olarak yirmi ikişer buçuk akçe para yıllık olarak ödenmekteydi. Ayrıca her bir odaya altışar buçuk vukiyye tereyağı(revgan-ı zeyt) verilmesi vakfiyede belirtilmişti. Medrese öğrencilerine her gün ders vermesi koşuluyla medrese müderrisine günlük 30 akçe maaş⁴² verilmesi, ayrıca kitabet ve cibayet⁴³ için de günlük 4 akçe ödenmesi vakfiyede belirtilmekteydi.

Medreseye tevliyet görevi için günlük on akçe ayrılmıştı. Tevliyet⁴⁴ görevini Osman bin Hüseyin kendisi hayatta olduğu müddetçe yürütecek, vefatından sonra da medresenin o tarihte müderrisi olan Musa Efendi yürütecekti. Ondan sonra da kadının izniyle dindar ve müstakim biri medreseye müteveli olabilecekti. Medresenin mescidinin ve odalarını hasırları eskidikçe müteveli olan kişi vakfedilmiş olan ağaçların gelirinden bunları yenileyecekti.

Medresenin ferraşlığını, bevvablığını, çeşmede kandil çerakçılığını (mum ile aydınlatma) ve mescid-i şerifteki kandil çerakçılığını yine medresede bulunan öğrencilerden biri yapmak üzere bu öğrenciye de günlük dört akçe ödenmesi vakfiye ile kayıt altına alınmıştı.⁴⁵ *“...ve mescid-i şerifde vâki’ ve kadimhânedede vaz’ olunan kanâdil için senede yirmi vukiye rugan-ı zeyd verile ve yine mahalle-i mezbûrede vâki’ müceddeden binâ eylediğim su çeşmesiyle ve Pazar yerinde binâ eylediğim kenif mürûr-u eyyamla harâbe müşrif olup ta’mîr u termîme muhtac oldukca bâlâda mezkûr vakf eylediğim bahçeler gallesinden ta’mir u termim olunup bâlâda mezkûr olan mürtezikalara rekabe oluna deyû şart ve ta’yin edüp...”*

⁴² Bu medreselerde belagat ve edebi bilimler sahasında öğrenim görülmekteydi. Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmîyye Sınıfı*, İstanbul 2004, s.58.

⁴³ Câbî; Osmanlılar’da vakıfların kira gelirlerini toplayan kişiye denilmekteydi. Arapça bir kelimedir ve cebee kökünden türetilmiştir. Osmanlı’da küçük vakıflar daha çok mütevelliler tarafından işletilse de büyük vakıflar müteveli, kaitp, cabi gibi görevliler tarafından yürütülürdü. Cabilerin ücret ve statüleri vakfiye ile belirlenmekteydi. Tayin, azil ve teftiş gibi idari ve hukukî işlemleri vakfın bulunduğu yerin kadıları tarafından yürütülmekteydi. Cabi değişiklikleri merkezi idare tarafından verilen berat ile olurdu. Cabilerin yaptıkları işe cibâyet adı verilir. Mehmet İpşirli, “Câbî”, *DİA*, Cilt:6, İstanbul 1992, s.529-530.

⁴⁴ Sözlükteki anlamı “başkasının işini görmek, bakımını üstlenmek, dostluk göstermek” gibi anlamlara gelmektedir. Bu işi yapan kişiye müteveli denmektedir. Müteveli vakfiye şartları, şer’î hükümler ve geçerli mevzuat çerçevesinde görevlendirildiği vakfın idaresini üstlenen kişidir. Nazif Öztürk, “Müteveli”, *DİA*, cilt:32, İstanbul 2006, s.217-220.

⁴⁵VGMA, Defter No:460, Sayfa No:338, Sıra No:5.

ifadelerinden de anlaşıldığına göre el-Hâc Osman bin el-Hâc Hüseyin aynı mahallede bir su çeşmesi ve pazaryerinde de bir tuvalet yaptırıp bağışlamış olduğu bahçelerin gelirinden tamir ve bakımına harcanmasını şart koşmuştur.⁴⁶

b-Mehmed Ağa Medresesi

Birgi şehrinde bulunan medresenin vakfiyesi Ğurre-i Safer 1239H./21 Ekim 1823M. tarihlidir. Vakfiyede Birgi nahiyelerinden Ödemiş hanedanından hayrat sahibi el-hac Mehmed Ağa ibni'l-merhum el-hac İbrahim Ağa nahiyede voyvodalara mahsus konağında imzalamak suretiyle geçerlilik kazanan vakfiyede müteveli tayin ettiği aynı nahie ahalisinden el-hac Hafız Mehmed Efendi Ahmed huzurunda karar verilmek suretiyle nahiyede Çatalyol Mahallesinde Helvacızade Merhum Hacı Mustafa tarafından daha önce yaptırılan cami-i şerif etrafında "şiraen malik" olduğu mülkü arsa üzerinde ahşap olarak inşa ettirdiği on beş adet talebe hücresi(derslik), bir derslane, bir kahve odası ile abdesthane ve mağseli kapsayan müştemilatı yaptırdığını belirtmektedir.

Mehmed Ağa medresenin vakfiyesinde müteveli eliyle işletilmek üzere çeşitli akar bağışlamış, ayrıca nakit para da bağışlamıştır. Müteveli olan Hafız Mehmed Efendi bağışlanan akarı "**icare-i vâhide-i misliye⁴⁷ ile icar**" ve **nukudu(nakid para) "devr-i şer' ile bâ rehn-i kavî ve kefil-i malî istirbah olunub"** ifadesi yer almaktadır. Elde edilen kira gelirleri ve nema gelirlerinde müderris olan kişiye günlük 40 akçe verilecekti. Artan para medrese ile caminin tamirine harcandıktan sonra fazlası dercesine bakılmaksızın erkek ve kız çocukları ile onları arasında pay edilerek "**li zekeri mislü ünsayen**" kuralına göre paylaştırılacaktı. Vakfın tevliyeti ve iradın fazlası hayatta olduğu müddetçe Mehmed Ağa'ya ait olacaktı. Daha sonra öldüğü vakit ise erkek evlatları ve onların erkek evlatları nesilden nesile bu görevi ifa edeceklerdi. Erkek çocukların nesli münkariz olduğunda kız çocuklarının büyük olanları nesilden nesile bu vakfa müteveli olabileceklerdi. Kız çocukları da münkariz olursa "**asabatımın**" (devam eden soyu) nesilden nesile büyük olanları müteveli olacak, gelir fazlası yazıldığı şekliyle bunlar arasında taksim edilecekti. Bunlar da münkariz olduğunda "**zevi'l erhamımın ekberi**" müteveli olabilecekti.

⁴⁶ VGMA, Defter No:614, Sayfa No:141, Sıra No:76.

⁴⁷ Bülent Köprülü, "Evvvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'iyeti ve İcareteynli Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 17, s.215-257.

Gelir fazlası mutlaka zevi'l erhân ve mevcut bulunan evlatları arasında yukarıda bahsi geçtiği gibi *"li'z-zekeri misli hazzil-ünseyyen"* taksim olunacaktı. Bunlar da münkariz olursa bir *"mutedili'l-ahval kimse"* Birgi Hâkiminin ilamı ile müteveli tayin edilecekti. İrat fazlası da tasnif edilerek yarısı medresede müderris olarak görev yapan kişiye, kalan yarısı ise medresede okuyan talebeye seviyelerine göre müteveli tarafından taksim edilecekti. 15 adet hücrede bulunan ilim gören talebenin her birine günlük dörder akçe verilecekti. Tevliyet görevi için de günlük 30 akçe verilecekti. Medresede müderris olarak ulema-i amilinden Çağlayan Köyünden Hüseyin Efendi bin el-hac Osman Efendi görev yapacaktı. Bu görev boşaldığında ise *"funun-ı şeta"* dan tadrise kadir olan alim ve mahir kişilerden yine Birgi Hakiminin ilamı ile tayin olacaktı. Yine vakfiyeden öğrendiğimiz kadarıyla hicri 1239H./1823-24M.'da Birgi kadısı Şeyh-zâde es-Seyyid Mehmed Esad Efendi idi. Onun arzı ile İstanbul kadısı efendiye havale olunmuş, paşa naibi Ahmed Efendi ilamı ile Anadolu Muhasebe Defterine kaydolun muştur.

Mehmed Ağa Medresesine ait vakfiyenin şuhud'ül-hal kısmında Birgi'deki diğer medreseler hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bunlar;

El-Müderris bi-Medrese-i Hayvan Pazarı,

Erikli-zâde Mehmed Ta'lim Efendi el-müderris bi-medrese-i Ammi-zâde,

Mehmed Efendi el-müderris bi-Medrese-i Gürcü-zâde,

El-Hac İsmail Efendi el-müderris bi-medrese-i Mustafa oğlu,

Kul-zâde Ali Efendi el-Müderris bi-Medreseti Sakat Hacı Halil oğlu,

Dereli Hüseyin Efendi el-Müderris bi-Medreseti Hacı Ali el-Hac Ömer Efendi⁴⁸

c-El- Hac Mustafa Ağa bin El- Hac Hasan Bin Abdullah Medresesi

Birgi nahiyelerinden Adakile Karyesi ahalisinden olan ve vefat etmiş olan El- Hac Mustafa Ağa bin El- Hac Hasan Bin Abdullah'ın büyük oğlu ve varisi olan el-Hac Ali Efendi Müteveli tayin olunan es-Seyyid Ahmed Ağa bin İsmail huzurunda Ödemiş Kazası Çiftlik Mahallesi mülkiyetine mutasarrıf olduğu arsa üzerinde sekiz adet hücre ve bir adet dershaneden oluşan medreseyi yaptırdığını ve medresenin masrafları için bin kuruş vakfetmişti. Oğlu Ali Efendi babasının vefatı üzerine medresenin vakfiyesini

⁴⁸ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

ibka etmiştir. Vakfedilmiş olan nakit para **“rehn-i kavî ve kefil-i malî veyahut ikisinden biri ile ale vechil-halel irbah ve istiblal olub”** demek suretiyle hâsıl olan meblağın ribh⁴⁹ ve nemasından medresede ferraşlık yapan kişiye senelik on kuruş verilecekti. Senelik yüz kuruş da medresenin tamir ve bakımına ayrılmak üzere mütevelliyeye verilecekti. Tamir ve bakımı yapıldıktan sonra kalan para mütevellî ile müderris arasında vakfiye şartlarına uyularak dağıtılacaktı. Müderrislik görevini kasaba dersiamlarından İsmail Efendi bin Alim Efendi yapmaktaydı. El-Hac Ali Efendi medresenin mütevelliliğine es-Seyyid Ahmed Ağa'yı tayin etmek suretiyle vakıf şartlarını yeniden düzenlemiştir.⁵⁰

d-Kara Zâde Hacı Mustafa Efendi Medresesi

Mustafa Efendi Birgi'de Sarı Bey Mahallesinde daha öncesinde inşa ettirdiği cami-i şerifin avlusu içerisinde bir de medrese inşa ettirmişti. 27 Receb 1196H./8 Temmuz 1782M.'de vakfiye kayıtlarına geçen medrese yedi hücreden oluşmaktaydı. Mustafa Efendi ayrıca Tire bulunan konağı yakınlarında bir muallim hane de inşa ettirmişti. Tüm bu hayratı tamamlandıktan sonra mütevellî olarak da el-Hac Ahmed zade el-Hac Mustafa Efendi'yi mütevellî olarak tayin etmiştir. Vakfiyede **“vakf eylediğim ve medrese-i mezkûrede istifade-i ulum-u yakiniyye istifada-i fûnun-u diniyye olunup istit'ad-ı mebahis-i akliyye ve munazarat-ı nakliyye ile istifadiyesi ve seâdet-i dareynime dâi olmaları arzusuyla talebemi ulum meskeni olmak için vakf eylediğim ve muallimhane-i mezbureyi sıbyan-ı mü'minin ta'lim-i Kur'an-ı azim ve furkan-ı kerim eyleyüp şeref-i Kur'an ile muhalla ve rahmet-i gufran ile mücella için vakf ve tesbil eyledim”** denmektedir.

Mustafa Efendi vakfettiği cami, medrese ve muallim hane için kendi mülkünde olan suk-ı Birgi de bulunan fevkani ve tahtani 71 dükkanı ve mağazası bulunan Acem Hanı olarak bilinen hanı, bir kahvehanesini, bir börekçi dükkanını, bir nalbant, bir kundakçı ve çukacı dükkanını, terzi dükkanını ve konağın altında hamamın yakınında bir ocak asiyabını(değirmen), yine Birgi kapalı çarşısında bardakçı hanı yakınında susam yağhanesini ve bitişiğinde bir demirci ve nalbant dükkanını, Birgi Mahallelerinden Cami-I Kebir Mahallesinde Birgi Çayı üzerinde bir asiyab ve pirinç dingini, Gebre Suyu ile dönen Gebre altında Kızıl Kule üstünde bir

⁴⁹ Sözlükte “artma, kazanç, ticari kar” anlamında kullanılır. Murabaha bu kelimeden türetilmiştir. “Kar hakkı tanıma ve kazandırma anlamlarına gelmektedir. İbrahim Kâfi Dönmez, “Murabaha”, *DİA*, c.31, İstanbul 2006, s.148-152.

⁵⁰ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:507, Sıra No:294.

bab iki ocak asiyabını, Birgi Mahallerinden Saray Bey? Mahallesinde iki dönüm mülk arsasını, Mürsellik Köyü altında Dökmelik Kırı olarak bilinen yerde yüz yedi sak zeytin ağacını, yakın yerde aştı sak zeytin ağacını, yine Dad Bey köyü altında kırk iki adet zeytin ağacını, Dada Bey köyü yukarında Kara Abdi Harimi olarak bilinen bahçede 22 sak zeytin ağacını, Alaf Kırı ve Gök Oğlan olarak bilinen mahalde birer sak zeytin ağacı, yine Dad Bey köyü altında 38 sak zeytin ağacı, Kara Doğan Köyü altında 44 sak zeytin ağacı, Bali Yer olarak bilinen yerde 101 sak zeytin ağacı, Yumru Kaya olarak bilinen yerde 21 sak zeytin ağacı Taş Pazar Köyünde 10 sak zeytin ağacı, yakın yerde 42 sak zeytin ağacı, Ova Bağları olarak bilinen mahalde Sasallı Çayı kenarında 43 sak zeytin ağacı, bitişiğinde 25 sak zeytin ağacı, Şatıroğlu Fidanlığı olarak bilinen yerde 54 sak zeytin 8 sak incir ağacı, Nişantaşı adlı mahalde 200 sak zeytin ağacı, zanbaklık olarak bilinen mahalde 19 sak zeytin ağacı adedinde olan mülkünü vakfetmiştir.

Mustafa Efendi yaptırmış olduğu medresenin müderrisliğini hayatta olduğu müddetçe kendisi yapacak, ahirete irtihal ettiğinde ise “ *Kemal-i ilimle mevsuf ve fûnun-ı fezail ile maruf tefasir-i şerife ve ehadis-i münife ve ilm-i fıkıh ve sair ulum-u şer’iyye ve fûnun-u akliyyede mahir ve tedarise kadir bir kimesne müderrisi olub camii şerifde talebe-i uluma ifade-i ulum-u diniyye ve izafe-i fûnun-u yakniyyede bezl-i mechud edüb*” şeklindeki ifade ile müderris olan kişinin evsafını belirlemiştir. “*beher yevm otuz akçe vazife ve tedaris verile ve adeten eyyam-ı âtıldan ma’ada eyyamda bila özr-i şer’î tedrisi terk etmeyip tedris talime müdavemet ve muvazebet eyleye ve Medine-i Tire’de bina eylediğim muallimhanede salih ve mütedeyyin bir mücevvid ve murattil kimesne muallim-i sıbyan olup beher yevm beş akçe verile*” “*camii ve medrese-i mersume havlusunda ferraş ve kapuların bevvalı olup ve keniflerin kennası olup subh ü ahşam medresenin kapularını feth ve sedd edüp ve keniflerini tathir ve tenzife mukayyed olup ve camii şerif kandillerinden beher şeb iki kandil alup keniflerde iykad ve itfa’ eyleye bu hizmetleri mukabelesinde beher yevm altı akçe vazife verile*”⁵¹Burada; Cami ve medresenin temizlikçi/süpürgecisi olan kişinin kapıda bekçilik görevini de yapacağını, sabah ve akşam kapıların açılıp kapanması görevini yapacağını, aynı zamanda tuvaletlerin temizliği ve intizamı ile de görevli olduğunu, her akşam cami-i şeriften iki kandil alarak tuvaletlerin aydınlatmasında kullanmasını ve bu hizmetleri karşılığında da her gün altı akçe verilmesi vakfiyede belirtilmişti.

⁵¹ VGMA, Defter No:583, Sayfa No:61, Sıra No:48.

e-Bozdağ Yaylağındaki Çınarlı Medrese

Medrese geleneği sadece Birgi merkezinde değil yakın çevresinde yer alan yerleşim birimlerinde de sürdürülmekte idi. Bunlardan biri de Bozdağ Yaylağı idi. Bozdağ Yaylası hem İbn Battuta'da, hem de Evliya Çelebi'de geçmektedir. Özellikle burasının Birgi'nin yakın mesafede yaylası olması dolayısıyla önem kazandığı görülmektedir.

Ayşe Hanım binti el-Hâc Tâhir Efendi vakfı'na ait vakfiyedeki bilgilere göre; *"Zikrolunan eşcârın menâfi'i semerelerinden her ne hâsıl olursa vergisi edâ olunduktan sonra nisfî mütevellîye ve nisf-ı âheri Bozdağ yaylağında çınarlı medrese derûnundaki câmi'i şerifi i'mar ve ikâd-ı kanâdil ve ekl mürtezikasına sarf oluna..."* buradan anlaşıldığına göre Ayşe Hanım Bozdağ Yaylağında Çınarlı Medrese içerisinde bir cami inşa ettirmiş ve olabilecek masrafları için de mülklerinden bağışlamıştır. Bütün yaratılanların ölümü tadacakları düsturundan hareketle hayatta olduğu müddetçe vakfın tevliyeti kendisinde olacak ve öldükten sonra da tevliyet görevi Kocabıkoğlu Mehmed Efendiye geçecektir. Onun vefatından sonra ise tevliyet görevi onun erkek evlatlarının nesline, onlar da kalmayınca kız evlatlarının neslinden devam edecektir. Tümü ortadan kalktığında ise bahsi geçen nahiyede görev yapan **"hakimü's-şer efendi hazretleri"** yani kadı tarafından itikadı düzgün, dindar ve vakfın şartları gereğince sevk ve idaresini gerçekleştirebilecek kimsenin seçilmesini şart koşmuştur.⁵²

⁵² VGMA, Defter No:614, Sayfa No:134, Sıra No:74 *"...Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve mûcib-i tastîr-i hitâb oldur ki, Aydın Vilâyet-i Celîlesi dâhilinde Ödemiş Kazâsına mülhak Birgi Nâhiyesinin Saraybey Mahallesi sâkinlerinden olup zâtı zeyli vesikada muharrerü'l-müslimîn ta'rifleriyle ma'ruf olan sâhibete'l-hayrât ve râgîbete'l-hasenât "Ayşe Hanım binti el-hâc Tâhir Efendi ibn Ahmed" nam Kestâne Nâhiyesi mezkûr mahkemesinde ma'kud Meclis-ı Şer'i Şerif enmverde cerîde-i Şer'iyede mazbûtu'l-esâmi müslimîn huzurlarında zikri âtî li-ecli't-tescîl mütevellî nasb ve tâ'yin eylediği nâhiye-i mezkûrun Câmi'i Kebir Mahallesinden Kocabıkoğlu Mehmed bin Hacı Mehmed ibn Süleyman mahzarında ikrâr-ı sahi ve i'tirâf-ı sarîhi mer'î edüp vakf-ı âtiyü'l-beyânın sudûruna değîn; yedinde mülk ve hakkım olan nâhiye-i mezkûrun Akşesme civârında Acemzâde demekle ma'ruf nam mahalde vâki' tarafları çay ve talebeye meşrut Zeytin bahçesi ve Özemoğlu zeytin Bahçeleriyle mahdûd bir kıt'ada kırk sekiz sak zeytin eşcârını ve yine eşekci bahçesi civârında havuzlu bahçenin fevkında garp tarafında şirâen mâlik olduğum beş sak zeytin eşcârımı cem'an elli üç sak zeytin eşcârımı hasbeten lillâhi'l-azîm ve taleben li cennâtin naîm vakf-ı sahîhi müebbet ve hapsi sarîh-i muhalled ile vakfu hapseyledim. Şöyle şart eyledim ki:*

Zikrolunan eşcârın menâfi'i semerelerinden her ne hâsıl olursa vergisi edâ olunduktan sonra nisfî mütevellîye ve nisf-ı âheri Bozdağ yaylağında çınarlı medrese derûnundaki câmi'i şerifi i'mar ve ikâd-ı kanâdil ve ekl mürtezikasına sarf oluna ve vakf-ı mezkûre kendim ber hayat oldukca mütevellî ve mutasarrıf olam..."

f-Çelebizâdeler Medresesi

Vakfiyelerde geçen bir diğer medrese adı ise Çelebizâdeler medresesidir. Züleyhâ binti Hacı Mehmed (Zeliha binti Mehmed) vakfı'na ait vakfiye kayıtlarında geçen ifadelerle göre; "...dâr-ı dünya fâni ve dâr-ı âhiret bâkî "ed-dünyâ mezra'atü'l-âhire" mazmunlarını fikrime getirüp diledim ki, kendi sihhatimde mücerret rızâ-i bârî için vesâyâ ve evkâfımı ale't-ta'fsil kendi lisanımla takrîr-i beyan ettiğimde ukbâda ecrü cezîle nâil olayım deyû azmedüp ve ettim ki vesâyâ ve evkâfım şu vechiledir ki evvelâ her kaç guruşdan çıkarsa bütün iskât-ı salat ve onbeş guruş devriye ve elli guruş hukuk ibad vasiyetim ve sâniyen Kal'a Mahallesi Pınarına on guruş ve ma'lûme'l-mahal ve'l-hudud menzilim Çelebizâdelerin medresesi müderrisine meşrut bu cümle mevtime muzaf vakf müebbetim..." 1259H./1843-44M. tarihli vakfiyeye göre Zeliha binti Mehmed bütün iskat-ı salat ve on beş kuruş devriye ve elli kuruş hukuk-u ibad'ın vasiyet ederek Kale Mahallesiindeki pınara on kuruş ve kalanını da Çelebilzâde Medresesine vakfetmiştir.⁵³

Zeliha Binti Mehmed Vakfı 1336H./1917-18M. tarihinde bir tevliyet sorunu ile karşılaşmış ve Ödemiş Kazasının Bademiye Köyü Kal'a Mahallesi ahalisinden Hacı Osman oğlu Mustafa Ali bin Mustafa vakfa mütevellisi kalmadığı gerekçesiyle el koyan evkaf memuru Mustafa Sabri Efendi bin Receb Efendiye ilgili vakfiye ve şahitler göstermek suretiyle kadı huzurunda tekrardan hak talep etmiştir.⁵⁴

⁵³ VGMA, Defter No:614, sayfa No:158, Sıra No:86.

⁵⁴ VGMA, Defter No:614, Sayfa No:159, Sıra No:87." ... işbu tarihten 16 sene mukaddem babam mûmâ-ileyh Mustafanın vefâtiyla evkâf-ı mezkûreye ber mûcib-i şartı vâkif ben mütevellî olmakta isem de gerek mütevellî-i sâbıklar mezbûrâne v e gerek benim uhdeme henüz berat sebkat etmemesine binâen tevliyeti mezkûrenin inhilâlinden bahs ile bu kerre evkâf-ı mezkûreye kazâ-i mezkûr evkaf me'muru hâzır-ı mûmâ-ileyh Mustafa Sabri Efendi fuzûlen ve bi gayri hak müdâhele etmekte olduğundan ve meşrûtan lehâ olan mezkûr çeşmeler ve medrese dahî elyevm mevcûd ve ma'mur olmasına binâen ve ben ise vechi muharrer üzere evlâd-ı vakıfdan el-yevm ekber ve erşed ve aslah ve ehil ve muktedir ve müstakim ve mütedeyyin ve umûru vakfa âlim ve tevliyet-i mezkûrenin uhdesinden gelmeğe kâdir olduğumdan ve bundan başka evlâd-ı vakıfdan el-yevm ekber ve erşed ve aslah kimesne dahî bulunmadığından tevliyet-i mezkûre bana âit olmakla gibbe's-sual vazîfe-i muayyene-i mezkûresiyle tevliyet-i mezkûrenin uhdeme tevcîhi ve evkâf-ı mezkûreye müdâhale etmemek ve müddeî aleyh me'mur-ı mûmâ ileyh Mustafa Sabri Efendiye tenbih matlûbumdur deyû vakfiye-i mezkûreyi bi'l-ibraz ba'de'd-da'vâ ve suâl müdde'î alleyh me'mûru mûmâ-ileyh dahî cevâbında: İbrâz olunan vakfiye-i mezkûre ahkâmı mu'cibince eşcâr-ı mezkûrenin vakf oldığı ve ol babdaki şerât-i muharrere-i mezkûreyi ve fazla galle olan vazife-i muayyene mezkûresiyle tevliyet-i mezkûrenin evlâd-ı vakıfdan ekber ve erşedine meşrûta oldığını ve meşrut lehâ olan mezkûr çeşmelerle medresenin el-yevm mevcûd ve ma'mur bulunduğunu ve

g-Es-Seyyid Numan Bey Efendi Medresesi

Rabiül-ahir ortası 1198H./1783-84M.'de bir dilekçede Birgi'de yaptırdığı derslane ve medreselere meşruta olmak üzere Selanik'te yaptırılan medresenin vakıf fazlasından dershanelerinde öğrencilere dini bilgiler öğretmek şartıyla günlük kırkar akçe vazife verilip, müderrisin vefat etmesinden sonra dini bilgilere sahip âlim kimseler arasından imtihan ile seçilen kişilere bu görevin verilmesi vâkif tarafından şart koşulmuştur.⁵⁵

evkâf-ı mezkûreyi el-yevm hasbe'l-me'mûriye vaz'ı yedim ikrar edüp mâ adâ mezbûrun ber vech-i muharrer der-meyân eylediği evlâdiyet müdde'âsını ve ehliyet ve iktidar iddi'âlarını külliyyen inkar etmesine binâen müdde'î mezbûrdan müdde'âsına mutabik beyyine talep olundukta mezkûr Bâdemîye Karyesinin Kabağaşlar Mahallesinden Muytabzâde Sâdık Efendi ibni Salih bini Abdullah ve mezkûr Kal'a Mahallesinden Mehmed Rüşdi Efendi ibni Ahmed bini Mehmed nam kimesneler hâzıran olup ale'l-ınfırad iştihad olduklarında işbu müdde'â zâtın bildiğimiz Hacı Osman Ağa Mustafa Ali bin Mustafa bin Mustafa mezkûr Bâdemîye Karyesinin Kal'a Mahallesi sâkinlerinden ve ibraz olunan bir kıt'a vakfiye-i muharrere-i mezkûrede mûnderic vakfın vâkıfesi Zeliha Hâtun ibnete el-Hâc Mehmed'in sadrı kebir oğlu Mustafanın sulbi kebir oğlu diğer Mustafanın sulbi kebir oğludur ve vâkıfe-i mezbûrenin müdde'î mezbûr Mustafa Aliden başka el-yevm ekber ve erşed evlâdı yoktur. ve ol vechile müdde'â mezbûr Mustafa Ali evlâd-ı vâkıfeden el-yevm ekber ve erşed ve aslah ve ehil ve muktedir ve müstakım ve müteveyyin ve umûru vakfa âlim ve tevliyet uhdesinden gelmeğe kâdirdir. biliriz ve biz bu hususa bu vecih üzere şâhidiz ve şehâdet dâhî ederiz deyu müttefikü'l-lafız ve'l-ma'nâ her birisi bi'l-müvâcehe ber nehci şer'î edâyı şehâdet etmelerine binâen şâhidân-ı mezbûrandan mezbûr Sâdık Efendi mensub olduğu Kabağaşlar muhtarı evveli Memiş oğlu Muatafa bin Mehmed bin Abdullah ve Hacı İbrâhim bini Mehmed bini Abdullah'dan evvelen bâ varaka-i mestûre sırran ve ba'dehû mahalle-i mezkûreden kaçık âyân oğlu Hacı Hüseyin Efendi ibni Mustafa bini Mestan ve Mestan oğlu Sâdık Hâfız bini mestan bini Abdullah alenen ve şâhidî mezbûr ve tarafeyn huzurlarıyla müvâceheten ve mezbûr Mehmed Rüşdi Efendi dahî mensub olduğu mezkûr Kal'a Mahallesi İmamı Hasan Efendi ibni Mehmed bin Hüseyin ve muhtarı Yahyâ oğlu Mustafa Efendi ibni yahyâ bin Mehmedden evvelen sırran ve ba'dehû mahalle-i mezkûreden Hacı Ahmed oğlu İsmâil bin şâkir bini Mehmed ve yine Gollu Osman bini Mehmed bin Abdullahdan alenen ve şâhid-i mezbûr ve tarafeyn huzurlarıyla müvâceheten lede't-tezkiye adil ve makbûlü's-şehâde oldukları iş'âr ve ihbâr olunup şehâdetleri makbûl olmağın..."

⁵⁵ VGMA, Defter No:627, Sayfa No:391, Sıra No:192. "...İşbu vakfiyede mesturu'l-isim vâkıf-ı müşarun ileyh es-Seyyid Numan Bey Efendi Hazretleri Vakfı'nın tebdil ve tağyirini ve taklil ve teksirini merreten ba'de uhra yedimde komakla meclis-i şer'î enverde takrir-i kelim edüp eyalet-i Aydın'da vaki' Birgi Kasabası'nda kain hasbeten lillahi Teala müceddeden bina eylediğim derslane ve medreselere meşruta olmak üzere bina olunan süknada sakin olup Selanik'de binasına muvaffak olduğum medresenin vakıf fazlasından dershanemizde talebe-i uluma tedris-i ulum-i şer'iyeye etmek şartıyla müderris olanlara ben hayatda oldukça benim tarafımdan ba'dehu mütevellî olanlar tarafından yevmi kırkar akçe vazife verilüp süknayı mezburu bey'ine bir türlü ruhsat verilmeye ve müderris-i merkum vefat edüp mahlul oldukça ulum-ı şer'iyeye kadir lede'l-ımtihan ba işaret-i aliyye ulemadan bir kimesneye tevcih oluna

El-Hac Numan Bey Efendi vakfiye kaydından anlaşıldığına göre eğitim ve öğretim işine kendisini adanmış birisiydi. Birgi'de ve Selanik'de eğitim amaçlı dersaneler ve medreseler yaptıran bu kişi İstanbul'da yaşamakta, yaptırmış olduğu eğitim kurumlarının mali ihtiyaçlarını bağışlamış olduğu vakıflar sayesinde karşılamakla kalmayıp, müderrislerinin de belli bir imtihandan geçirildikten sonra yaptırmış olduğu medreselere müderris olabilmelerini şart koşmuş idi. İstanbul'da misafir olarak yerleşim olasına rağmen Birgili olan ulema arasında bir diğeri de Müftizâde el-Hac Ahmed Efendi bin Mustafa bin Abdullah idi. Ahmed Efendi İstanbul'daki Kalenderhâne Medresesinde misafir olarak bulunmakta idi. Aslen Birgi'nin Anadolu Vilayeti, Aydın Livası, Birgi Kasabası, Direnk Mahallesi ahalisinden olan Ahmed Efendi Mahmud Paşa Mahkemesi nâibi İbrahim Ethem Efendiye arzuhal ile başvurarak Mustafa Efendi bin Salih'i vakfına mütevellî tayin ettiğini ve Birigi'de Öskesler adlı mahalde bulunan Emir Hüseyin Yoncalığı üzerindeki beş dip zeytin ağacını ve kuzey tarafına yakın iki dip zeytin ağacını vakfettiğini bildirerek, ağaçlardan hasıl olan ürünün Birgi Kasabasında Derviş Mahmud adlı hayır sahibinin bina ve inşa eylediği mescid-i şerife, daha önce kendisinin tayin edip görevlendirdiği Hüseyin Efendi bin Ahmed adlı imamın hayatta kaldığı müddetçe immalik görevini burada yürütmesini ve vakfın gelirinden maaşının ödenmesini şart koşmuştur.⁵⁶

deyu hatm-i kelim ve ifade-i meram etmeğin ma vakaa bi't-taleb ketb olundu. Hurrirre fi gurreti Rabii'l-ahir li seneti semaniye ve tis'in ve mietin ve elf.(Gurre-i Rabiu'l-ahir 1198)..."

⁵⁶ VGMA, Defter No:629, Sayfa No:503, Sıra No:375." ...EMMÂ BA'DU ; işbu kitâb-ı sıhhat-nisabın tahrir ve imlâ ve tastir ve inşâsına bâis ve bâdi oldur ki ; Vilâyet-i Anadolu'da Aydın Sancağında Birgi Kasabası mahallâtından Direnk Mahallesi ahâlisinden olub mahmiyye-i İstanbul da Kalenderhâne Medresesinde misafiren sâkin sâhibü'l-hayrat ve'l-hasenat ve rağibü's-sadakât ve'l-müberrât Müftizâde el-Hac Ahmed Efendi bin Mustafa bin Abdullah meclis-i şer'-i şerif-i Ahmedî ve mahfel-i din-i münif-i Muhammedî' de zikri âti vakfına li-ecli't-tescil mütevellî nasb ve ta'yin eylediği Mustafa Efendi bin Salih mahzarında ikrar-ı sahih-i şer'î ve i'tiraf-ı sarîh-i mer'î edüb vakf-ı âti zikrin suduruna değin silk-i mülk-i sahihimde münselik olub mârrü'z-zikr Birgi Kazasında Oskesler nam mahalde Emir Hüseyin yoncalığı üzerinde meğrus beş dip zeytun eşcâr ve cânib-i şarkda kâin ancak iki dip zeytun şecerlerimi hasbeten lillahi'l-Ahed ve taleben li-merdati Rabbi's-Samed vakf-ı sahih-i mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf u habs edüb Şöyle şart eyledim ki; zikr olunan secerlerden beher sene hâsıl olan mahsulu kasaba-i mezbûrede Derviş Mahmud nam sâhibü'l-hayrın binâ ve inşâ eylediği mescid-i şerife bu esnada ben müceddeden imâm nasb ve ta'yin eylediğim Hüseyin Efendi bin Ahmed nam kimesne mescid-i mezkûrda imâmet edüb hayatda oldukça kendüye meşruta olub ğalle-i tevliyetine mutasarrıf ola..."

h-El-Hac Ahmed Ağa kerimesi Havva Hatun ile Miskçizâde Medresesi

Vakıf kayıtları arasında rastladığımız bir diğer medrese veya iki ayrı medrese olarak da düşünülebilecek el-Hac Ahmed Ağa'nın kızı Havva Hatun Medresesi ve Miskçizâde Medresesidir. 25 Şaban 1208H./27 Mart 1794M. tarihli vakfiyede geçen kayda göre; "... ğarbi tarafı Birgi Hâs olan zeytun bahçeleri hududuna ve kible tarafı yine vakf-ı mezbûr arazilerine ve poyraz tarafı tarik-i âmm ile arsası vakf-ı mezbûr muzafâtından olan merhum el-Hac Ahmed Ağa kerimesi Havva Hatun ile Miskçizâde Medresesine mevkûf zeytun bahçelerine müntehi hudud ile mahdud olan..."⁵⁷ bu medreselere vakfedilmiş zeytinliklerden bahsedilmektedir.

ı-El-Hac Mustafa Ağa ibn Ebu Bekir Ağa Medresesi

Medrese Birgi'de Sarı Bey Mahallesinde⁵⁸ El-Hac Mustafa Ağa ibni Ebu Bekir Ağa tarafından inşa ettirilmiş idi. Medrese on yedi dershaneden oluşmakta idi. Mustafa Ağa yaptırmış olduğu medresenin vakfını oluşturarak görevlilerini tayin etmişti. Vakfiyeye göre her bir medrese hücreğine günlük yirmi ikişer akçe, bevvabına günlük iki akçe, mütevellisine günlük dokuz akçe ve müderrisine günlük on dört akçe verileceğini şart koşmaktaydı. Ayrıca vakfın Tire'de Eski Hamam yakınındaki Koca Çeşme hizasında mevkuf tarafından inşa edilen sebilin yaz aylarında kullanılması, Hatice(?) kadına değirmen hissesi gelirinden yıllık yirmi kuruş ve sebil için de yıllık on beş kuruş verilecekti. Bağışlanan zeytin ağaçlarının gelirinden ve değirmenin kira gelirlerinden medresenin ve sebilhanenin tamir ve bakıma muhtaç olduklarında gereken harcamaların yaptırılması için Es-Seyyid el Hac Mehmed ağa ibni Es-Seyyid El Hac Abdulkerim ağa vâkife Hatice Kadın binti el hac Mehmed Ağa'nın "kelimat-ı meşruha" sını onayladıktan sonra vâkife Hatice kadın Es-Seyyid el Hac Mehmed Ağa'nın huzurunda bahsi geçen vakıfdan rucu' iradesi davaya şöyle tasaddi eylemiştir, "*Sultanım Devletlü inayetlü merhametlü efendim hazretleri sağolsun Arzuhal-i kullarıdırki medine-i Birgi mahallatından Sarı Bey mahallesinden vaki ashab-i hayrattan Ebu Bekir ağanın medresesi için kerimesi Hatice Kadının zeytün eşçarı ve âsiyab-ı vakfının yevmi dokuz akçe ile bu külli mütevellisi olup bazı kesan kimesneler vakf-ı şerif-i gadr sevdasında olmağla Anadolu muhasebesinde mukayyed*

⁵⁷ VGMA, Defter No:629, Sayfa No:503, Sıra No:375.

⁵⁸ Sarı Bey Mahallesi 1512 tarihli tahrir defterinde Birgi'ye eklenen ve yaklaşık olarak bu tarihte Kızılmesjid ve Hıdırlık(Kadı) mahalleleri ile birlikte kurulmuştur. Feridun Emecen, "Birgi", *DİA*, Cilt:6, İstanbul 1992, s.190.

suret-i vakfiyye-i mamulün bihası kayd-ı ihrac olunması babında arzuhale cesaret olundu baki emir ve ferman devletlü inayetlü efendim Sultanım hazretlerininindir. ⁵⁹

i-Hayvan Pazarı Medresesi

1239H./1823-24M. tarihli vakfiyede *“El-müderriş bi Medrese-i Hayvan Pazarı”* ifadesine göre burada bir medrese bulunuyordu.⁶⁰

j-Ammi-zâde Medresesi

Vakfiyede geçen; *“Erikliżâde Mehmed Ta’lim efendi el-müderriş bi-Medrese-i Ammi-zâde”* ifadesinde bu isimde bir medrese ve müderrişinde de burada görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁶¹

k- Gürcü Zâde Medresesi

Vakfiyede; *“Mehmed Efendi el-müderriş bi Medrese-i Gürcü-zâde”* şeklinde geçen ifadeden, Gürcüzâde adlı bir medresenin Birgi’de bulunduğunu ve müderrişinin de Mehmed Efendi olduğu anlaşılmaktadır.⁶²

l-Mustafa Oğlu Medresesi

Vakfiyede; *“El-Hac İsmail Efendi el-müderriş bi medrese-i Mustafa oğlu”* ifadesine göre bu isimde bir medrese yine Birgi’de bulunmakta ve müderriş de El-Hac İsmail Efendi idi.

m-Sakat Hacı Halil Oğlu Medresesi

Vakfiyede geçen ifadeye göre, bu isimde bir medrese Kul-zade Ali Efendi de bu medresenin müderriş idi.⁶³

n-Hacı Ali el-Hac Ömer Efendi Medresesi

Dereli Hüseyin Efendi’nin müderriş olduğu medrese Birgi’de yer almaktaydı.⁶⁴

o- Mehmed Şah oğlu Aydın Bey Medresesi

Medreseye veya bağlı bulunduğu vakıfla ilgili herhangi bir vakfiye kaydına rastlamamıza rağmen Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde geçen

⁵⁹ VGMA, Defter No:744, Sayfa No:467, Sıra No:198.

⁶⁰ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

⁶¹ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

⁶² VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

⁶³ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

⁶⁴ VGMA, Defter No:580, Sayfa No:263, Sıra No:132.

medrese Mehmed Şah oğlu Aydın Bey'in yaptırdığı Eski Cami avlusu etrafında bulunmakta idi.⁶⁵

p- Sultan Hanım Gülsüm Medresesi

Evliya Çelebi Birgivi Mehmed Efendi'nin burada tahsil görmüş olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Hanım Gülsüm, hafız, müfessir ve muhaddis idi.⁶⁶

r-Derviş Ağa Medresesi

Medreseye ait vakfiyeye rastlamamış olmamıza rağmen yine Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilere göre Derviş Ağa Cami yakınında bulunan medrese yetmiş(?) adet hücreli ve çatısı da kurşun ile kaplıydı. Kapısı üzerinde 1078H./1667-68M.' de yapıldığı yazmaktadır.⁶⁷

s-Aydın Bey oğlu Medresesi

Medrese Aydınolu Mehmed Bey tarafından 14. Yüzyıl başında veya ilk çeyreğinde yapılmıştır. Mimarı bilinmemektedir. Kurtuluş savaşı döneminde Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmıştır.⁶⁸ Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilere göre bu medrese yukarı kalede idi. Ayrıca, hariç medreseleri arasında sayılmaktaydı.⁶⁹

Sonuç

Birgi Medreseleri ve Birgi'de ki medrese geleneği, Osmanlı Devleti öncesine kadar inen bir mirasa sahipti. Osmanlı dönemi boyunca da Birgi medreselerinin gelişimine devam ettikleri gözlenmektedir.

Medrese vakıflarına bakıldığında bunların daha çok ilmiye sınıfı içerisinde bulunan kişilerin yaptığı vakıflar oldukları görülmektedir. Ataullah Efendi'nin yaptırmış olduğu dâru'l-hadîsi de bu kategoride görmek gerekmektedir. Vakfiyelerde ve diğer kaynaklarda tespit etmiş olduğumuz 19 adet medrese, en azından 19. Yüzyılın sonlarına kadar Birgi'deki medreselerin, Birgi'nin eğitim hayatı içerisindeki yerini almış olduğunu göstermektedir.

⁶⁵ Evliya Çelebi, *Seyhatnâme*, s.565

⁶⁶ Evliya Çelebi, *Seyhatnâme*, s.565

⁶⁷ Evliya Çelebi *Seyhatnâme*, s.566

⁶⁸ Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s.22.

⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyhatnâme*, s.566

Birgi medreseleri hakkındaki ilginç bir tespit de, ilmî hayatı boyunca para vakıflarının caiz olmadığını ispat etmeye çalışan ve bu hususta çeşitli eserler kaleme almış olan Birgivi Mehmed Efendi'nin memleketi diyebileceğimiz Birgi'de, hayatı boyunca mücadele etmiş olduğu ve bidat olarak tanımladığı hususlara ölümünden sonra mezarının muhatap olması, itirazlarına rağmen bizzat görev yapmakta olduğu Birgi Dâru'l-Hadîs'ine ait vakfiyede dahi bizzat nakit para vakfında bulunmuş olması, yine daha sonra kurulmuş olan iki medresenin, para vakfı kurulması suretiyle idare edilmeleri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Vesikaları:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter No:
460, 503, 580, 583, 614, 624, 627, 629,744.

Basılı Kaynaklar:

- ALTIN, Hamza, *II. Abdulhamit ve II. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2009.
- ATAY, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcazenâmeler Islahat Hareketleri*, İstanbul 1983.
- BALCI, Ramazan, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II.Abdülhamid'in Hazırlattığı Bir Layihanın Tahlili", *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan 2012, Sayı XII.
- BEYAZIT, Yasemin, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam(XVI. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- CİHAN, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, İstanbul 2004.
- DÜZENLİ, Yaşar, Balıkesirli Bir Osmanlı Aydını: İmam Birgivi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, Yıl:2000.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Murabaha", *DİA*, c.31, İstanbul 2006.
- EMECEN, Feridun, "Birgi", *DİA*, Cilt:6, İstanbul, 1992.
- Evliya ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt:8, İstanbul 1993.
- GÜL, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- GÜNAY, Vehbi, "1871 Yılına Ait Evkâf Numara Defterine Göre Tire, Ödemiş ve Birgi Vakıfları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XX, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005.

- IBN BATTUTA TANCİ, Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, Cilt:1, Çeviri, inceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- IMBER, Colin, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, İstanbul 2004.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Câbî", *DİA*, Cilt:6, İstanbul 1992.
- KÖPRÜLÜ, Bülent, "Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'iyeti ve İcareteynli Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 17.
- KUZUCU, Serhat, 123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (H.1180-1181/M.1766-1767) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2006.
- ÖZTÜRK, Nazif "Mütevelli", *DİA*, cilt:32, İstanbul 2006.
- YILDIRIM, Mehmet Ali, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2010.

YÖRÜKÂN-I MENTEŞE DEFTERİ'NE GÖRE SIRAVOLOS KAZASI VE İKTİSADÎ HAYATI

Murat Alandağlı⁷⁰

Özet

Bu çalışmada Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilen Yörükân-ı Menteşe Defteri'ne (no. 110) göre Bodrum yarımadasındaki köylerde, on altıncı yüzyılın sonlarında üretilen zirai mahsuller incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bodrum, Osmanlı tarımı, Yörükân Defteri, Sıravolos

Abstract

The Life of Economic and Administration of Sıravolos According to Yörükân-ı Menteşe Defter

In this article, the situation of agricultural products which were produced at the villages of Bodrum peninsula from the late of sixteenth century were according to Yörükân-ı Menteşe Defteri (no. 110), preserved at the Land and Cadastral Archives in Ankara.

Key Words: Bodrum, agriculture in Ottoman Empire, Yörükân defteri, Sıravolos

Ülkemizde son dönemlerde *tahrir defterleri* üzerinde yapılan çalışmalar mahalli tarih araştırmalarının hız kazanmasını sağlamıştır. Literatür taramalarında bu değişimi görmek mümkündür. Genellikle XVI. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere tutulmuş bu kaynaklardan, aynı yöreye ait birden fazla defter çeşidine rastlamakta mümkündür. Öyle ki, *Mufassal, İcmal ve Evkaf* başta olmak üzere *Derdest, Mustahfazan ile Ruznamçe Defterlerinin* yanında kimi *ferman, berat ile ilm ü haberi*⁷¹ de bu kategoriye katmak gerekmektedir. Bu çeşitlilik ele alınan yöreye farklı zaman ve farklı açılarla bakarak bütüncül bir yaklaşıma ulaşmamıza da imkan sağlamaktadır. Bazen de sadece bir defterden hareketle birden fazla konuya dair çıkarımlar elde etmek mümkündür. Her iki araştırma biçiminin ortak

⁷⁰ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Personeli, Ankara.

⁷¹ Murat Alandağlı, Kuyud-ı Kadime Arşivde Tasnifi Yapılan Yeni Bir Defter Türü: Defter-i Hakani Nezareti İlm ü Haber Defterleri ve Bu Defterlerde Yabancıların Mülk Edinmelerine Bakış", *Uluslararası Osmanlı Arşiv Mirasının Yönetimi Kongresi, 20-23 Kasım 2012, İstanbul.*

özelliği hiç şüphesiz bölgenin XVI. yüzyıl dünyasına dair izleri taşıdığı olmalıdır. Bu çerçevede ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. ve XVII. yüzyıl dünyasına dair son derece önemli verileri bünyesinde barındıran arşivlerden biri de Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşividir. Bu arşiv; İmparatorluğun askeri, ekonomik, dini ve sosyo-kültürel hayatını konu edinen araştırmacılar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu çalışmada bu tarihi zenginlikten yararlanarak ülkemizin en güzide turizm merkezlerinden bir olan Borum'un da içerisinde yer aldığı Sıravolos Kazasına dair *Menteşe Yörükân Defteri'nden* hareketle "dar alanlı" bir çalışmanın ortaya konulması planlanmaktadır.

Güneybatı Anadolu Bölgesinde Türk varlığı XI. yüzyıla kadar geriye gitmektedir.⁷² Bu noktada özellikle Batı Anadolu kıyılarında Çaka Bey'in⁷³ faaliyetleri dikkati çekmektedir. Daha sonra XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun sosyo-ekonomik ve siyasi hayatını önemli ölçüde şekillendiren Moğol İstilasının da bölgedeki Türk yerleşmesine etki ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. Zira Doğudan gelen Moğol tazyiki Türkmen unsurun Anadolu'nun batı kıyılarına yerleşmelerine vesile olmuştur.⁷⁴ Sıravolos, Osmanlı hakimiyetine büyük ölçüde II. Murat döneminde geçmiştir. Önceleri *Menteşe Sancağının* Beçin kazasına bağlı idari bir birim olan Sıravolos; Beçin'in zamanla yoğun göç almasının zaruri kıldığı farklı bir idari yapının oluşması durumu üzerine kaza merkezi haline gelmiştir.⁷⁵ Bu

⁷² Tuncer Baykara, "Bodrum", *DİA. VI*, İstanbul 2006, s.247-249.

⁷³ Akdes Nimet Kurat, *İzmir ve Çevirindeki Adaların İlk Türk Beyi Çaka Beyi 1081-1096*, Ankara, 1966, s. 16

⁷⁴ Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *DİA XXIX*, Ankara, 2004, s. 151-153.

⁷⁵ Turan Gökçe, "Müstakil Bir idari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazası", *Osmanlılardan Günümüze Her yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 24-26 Ekim 2007*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2008, s. 240, 241; Şakir Çakmak "Strobilos'tan Sıravolos'a: *Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Strobilos*", *II. Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, s. 153, 156. Bölgenin tarihi değişim ve gelişimi hakkında çok iyi bir araştırma özelliği taşıyan bu çalışma ayrıca "Sıravolos" adına dair pek çok farklı okunuş veya yazılışa dair açıklayıcı bilgi verilmiştir. Ele aldığımız konunun idari yapılanma ve sosyo iktisadi hayatı olması hasebiyle tekrardan öteye gitmeyecek olan bu konuya girilmemiş çalışmamızda da görüldüğü üzere Tahrir Defterindeki okunuşu ile araştırmacının da ifadesine sadık kalınarak Sıravolos şeklinde yazımı esas alınmıştır, Bkz. a.g.m, ss. 241-246; Bölgedeki nüfus hareketliliği, değişimi hakkında farklı bir değerlendirme için Bkz. Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 328-330.

durumu, bölgedeki nüfus hareketliliği ve bu dönüşümdeki etkisi hakkında Braudel ve İnan'ın tespitlerinde de görmek mümkündür.⁷⁶

Nihayet Siravolos kazası genellikle Milas ve Beçin'den ayrılan köylerden müteşekkil idari bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷ 1517 tarihli Mufassal Tahrir Defterinden hareketle en eski kayıtların bu döneme kadar gittiğini belirtebiliriz. Bu kayda göre henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemiş Bodrum bölgesi hariç olmak üzere on dört köyün bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Avram Galanti ise söz konusu bu defterdeki Siravolos kazasına ait varidat kaydına dikkat çekmektedir. Galanti, toplamda 14.090 akçe olan bu varidatın öngörülen varidattan 2.782 akçe fazla olduğunu da altını çizmiştir.⁷⁹

Bölgeye ait en eski *tahrir* kaydının 1517 tarihli olduğunu daha önce ifade etmiştik. İkinci olarak, 1563 tarihinde kaleme alınmış tahrir defterinden sonra nihayet çalışmamızın esasını oluşturan 110 Numaralı H. 991 (M. 1583/1584) tarihli *Yörükân-ı Menteşe Defteri* yöreye ait son tahriri içermektedir. Söz konusu tahrir defterinin temel başvuru kaynağımız olması hasebiyle hakkında kimi bilgilerin verilmesi faydalı olacaktır. Toplamda 256 varaktan oluşan defterin kanunnamesi bulunmamaktadır. Defterin başında III. Murat'a ait olduğu düşünülen bir tuğra yer almaktadır. Ayrıca yazı karakteri ve kayıt edildiği kağıt özelliklerinden hareketle sonradan hazırlandığı tespit edilen bir de fihristi vardır. Gayet okunabilir bir yazı ile tutulmuş olan defterde bazı *vassale* ve *derkenarlara* da rastlamak mümkündür. Bodrum kasabasındaki "*ikame-i bazar*" ile "*Simli kurşun madeni*" örneğinde olduğu gibi bu *vassale* veya *derkenarların* içeriklerine göre ilgili buldukları köylerin yanına iliştileridir. Fakat ileride değineceğimiz üzere başta muafaların yer aldığı ayrı bölüm ile bazı köylerde geçen şahıs isimlerinin yanına düşülmüş "*der karye-i ...*" şeklindeki ibarelerden hareketle klasik Osmanlı tahrir usulünün dışındaki birkaç anekdota da rastlanılmıştır.

⁷⁶ XVI. yüzyılda Akdeniz dünyasında belli bir nüfus artışının yaşandığını öne süren Braudel'in çıkarımlarını İnan salgın hastalık, kıtlık ve savaşların az olması olaylarına bağlamaktadır: Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, Çev. Sabri Tekoy, İstanbul 1991; Ayrıca, Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 217-219.

⁷⁷ Ahmet Yiğit, 'XIV. - XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler', *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, Bahar, 2008, s.116, 143.

⁷⁸ Gökçe, a.g.m., s. 247. Söz konusu bu defterdeki veriler hakkında bkz. Aynı yazar, s. 248,249. Siravolos Kazasının ismi hakkında farklı bir bakış için Bkz. Şakir Çakmak, a.g.m., ss. 153-156;

⁷⁹ Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihine Ek*, Tan Basımevi, İstanbul 1946, s.15-17.

A- Sıravolos Kazasının İdari ve Demografik Özellikleri

Defterdeki bilgilerden hareketle elde ettiğimiz köylerin yer aldığı aşağıdaki tabloda ayrıca defterde buldukları sayfa veya sayfa aralıkları da gösterilmiştir. Köy adlarının toponomi bilimi dahilinde tetkiki özellikle tüm Anadolu kırsalında olduğu gibi burada da "renk etkeninin" isimlendirmede ön plana çıktığı görülmektedir.⁸⁰ Özellikle kara ve ak renklerinin yoğun olduğu mekan isimlendirmeleri bu düşünceyi teyit etmektedir. Zira bölgedeki "Karaova, Akyaka, Karaburun, Karabağ" gibi köyleri bu çerçevede ele almamız gerekmektedir. Bölgenin tarihi coğrafya özelliği nedeniyle Yunanca yer adları da bulunmaktadır.⁸¹ Müskebi, Karaova'nın zamanla Bucak merkezi haline geldiğini görmekteyiz. XIX. yüzyılda 28 adet köye sahip olduğu belirtilen bölgenin köy isimlerindeki değişmezlik dikkat çekmektedir.⁸²

I -Defterdeki Vassale'ler

Osmanlı İmparatorluğunda XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında *tahrir* düzenli yapılamaz olmuştur. Ama, Osmanlı taşrasında mülkiyet ilişkileri, idari, askeri ve dini pek çok konuda olduğu üzere statik değil aktif bir değişim söz konusudur. Bu nedenle yeni *tahrirler* yapılamadığı için tabiri yerinde ise gerekli güncellemelerde yapılamamıştır. Bu nedenle söz konusu değişiklikler mevcut defterin ilgili kısmına konuya dair karar ve *fermanların* ilştirilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla çok önemli muhtevaya haizdirler. Bu hassasiyet Sıravolos kazasının ilgili sayfalarındaki *vassale ve derkenarlara* önemle eğilmemize neden olmuştur. Yapılan inceleme sonucunda iki önemli *vassale* kaydına rastlanılmıştır. Bunlardan ilki Aydın Vilayeti'ne bağlı Menteşe Sancağının Bodrum Kazası'nın Sıravolos Nahiyesi'nin Dere Köyü yakınlarında rastlanılan simli kurşun madeniyle ilgilidir. Zira söz konusu madenin Hazineyi Hassa adına işletilmesi maksadıyla yapılan bir yazışmada "Sıravolos/İsravolos" şeklindeki herhangi bir kayda ticaret, maliye ve Vergi Emaneti kayıtlarında rastlanılmadığı dile getirilmekte ve bu hususta mahalliyle yapılan görüşmelerde bu ismin teyit edildiği ve madenin de bu kaza sınırları dahilinde bulunduğu teyit edilmiştir.⁸³

⁸⁰ Özcan Başkan, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bir Deneme" *Belleten*, 319, Ankara 1970, ss. 237-253,

⁸¹ *Müskebi ve Aspat* gibi yer adlarının Yunanca kökenli oldukları hakkında bkz. Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihi*, Işık,Basım ve Yayınevi, İstanbul 1945, s, 38, 39.

⁸² Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s. 37.

⁸³ *Hüve Vergü Emâneti Kuyûd-ı Defter-i Hâkanî İdâresi* ;

SIRA NO	KÖY ADI	ATIF YAPILAN KÖYLER	SAYFA NO
1	BEKSİMED		233/b-234/a, 243/b
2	KARABAÇ	Yalak Hürrem? Kuyucak Rumevleri Akcaalanı	234/a-235/a, 243/b
3	BÜSKEBİ-İ DİĞER	Kâfircik Akkaya İstanköy Başsi Göçer Türkmenegini Kızılcaşu	235/a-236/a
4	BÜSKEBİ	Yaşsi Türkmenegini Belen Beksimed AkYaka	236/a-237/a, 243/a
5	KARABAÇ NÂM-İ DİĞER YUMRUBURUN		237/b
6	BURUN		237/b-238/a, 243/b
7	KARAOVA		238/a-238/b
8	KARABAÇ-İ DİĞER		238/b-239/a
9	ERİMİYE		239/b
10	ETRİM		239/b- 240/a
11	MEYMUNÇUK		240/a
12	SANDIMA NAM-İ DİĞER VARILYA		240/a-240/b, 243/a
13	SANDIMA NAM-İ DİĞER		241/a, 243/a
14	AKYAKA		243/b
15	DEDELER		243/b

Aydın Vilâyeti dahilinde Mentеше Sancağında Bodrum Kazasında Sıralvâki' (Serü'v-vâki) Nahiyesinde bir kuyu derûnunda simli kurşun ma'deninini Hazîne-i Hâssa-i Şahâne canîbinden hafr ve i'mâl olunmak üzere emlâk-i mahsûsa-i padişahâneye tashîh olunması hazîne-i mezkûre nezâretinin tezkire-i ma'rûzası üzerine şeref-sâdır olub mâ- beyn-i hümâyûn mülûk-âne baş kitâbetinden tezkere-i hususiye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i şehîr- yârâne muktezâ-i âlisi Maliye ve Ticâret Nezâretleriyle Vergü Emânet-i Celilesine tebliğ olunmuş olmasıyla emânet-i müşârün ileyhînin cevabında Sıralvâki' namıyla nahiye kayd bulunamamasından nâşî mahalinden vukû' bulan isti'lâm üzerine ma'den-i mezkûr mülga Sralus Kazasının Dere Karyesinde arâzî-i hâliyyeden Ma'den Mevkiinde bir kuyu derûnunda olub hudud-ı erbaası dağ ve hâlî mahâlden ibâret olduğu gösterilmesine mebnî ma'den-i mezkûrun emsâli vechile müceddeden sebt-i Defter-i Hâkanî olunmak üzere Dîvân-ı Hümâyûndan bir kıt'â tashîh-i emr-i âlîşânın ısdârı beyân ve iş'âr olunmuş ve keyfiyyet taraf-ı eşrefî şahâneye arz ile lede'l istîzân ol-vechile icrâsı hususuna irâde-i seniyye-i tacdârâne müteâllik ve şeref- sudur olmuş olmağın ânîfû'z-zikr ma'den-i mezkûr emsâli vechile müceddeden sebt-i Defter-i Hâkani olunmak ve emlâk mahsûsa-i şahâneye tashîh kılınmak üzere bu hakire hitâben sâdır olan fermân-ı âlî mucubinca müceddeden sebt-i defter kılındı. Fi: 23 Rebü'l-evvel sene 1304 (M. 20 Aralık 1886) el-hakîr et-tevkî'î Hüseyin

Yöreye ait ikinci *vassale*, sosyo iktisadi hayatla ilgilidir. Keza, Sandıma veya Varilya köyü ile Sandıma-i Diğer köylerinin arasına yerleştirilen 15 Eylül 1868 tarihli *İkame-i Pazar* kaydından haftada bir gün, Perşembe günleri pazar kurulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ Gerek simli kurşun madeni ve gerekse de *İkame-i Pazar* kayıtlarının okunabildiği kadarıyla transkribeleri yukarıda açıkladığımız önemleri nedeniyle dipnotta verilmiştir

II – Bazı Köylerin İçinde Geçen (Alt) Köyler

Menteşe Yörükân Defteri'nde özellikle Karabağ, Büskebi ve Büskebi-i Diğer köylerinde rastladığımız ve hayli önemsedığımız bir değişikliği de burada aktarmakta fayda görmekteyiz. Zira bu köylerde vergiye esas hanelerin yazımı sırasına kimi hanelerden sonra "der karye-i Yalak?, Hürrem?, Kuyucak, Rumevleri " şeklinde devam eden bazı kayıtlara rastlanılmıştır. Esas olarak bu hanelerin başta belirtilen ana karyenin içerisinde yer alması yadırganacak bir durumdur. Esas olan bu karyelerin ayrı bir bölümde ele alınması ve vergi hanelerinin de burada yer alması gerekmektedir. O halde bu şekildeki bir kaydın dayanağı ne idi? Muaf-ı *Liva-i Mentеше* başlığını takiben köy ve kazaların karışık olarak verildiği bölümde, bu şekilde tespit edilen birkaç köye rastlanılmıştır. O halde akıllar söz konusu muaf köylerde yaşayıp da vergi vermekle mükelleflendirilmiş hanelerin, belirtilen köyler hanesine yazılmış olmalı şeklinde bir düşünce gelmektedir. Fakat bu düşünce ulaşılan köyler açısından doğru olsa da

⁸⁴ *İkâme-i bazar-i nefis-i kasaba-i Bodrum der Kaza-i Bodrum beher hafta yevm-i Pençsenbe Mentеше Sancağı dahilinde Bodrum Kazasında Nefis-i Bodrum merkez-i hükümet ve İskele olarak idhalât ve ihrâcat-ı vakı'anın medhâl ve mahreci bulunduğundan kasaba-i mezbûrda be her hafta Pençsenbe günlerinde müceddeden bazar küşâd olunması hususu ba mazbâta ve şukkâ inha olunmuş olmakdan naşî kuyûd-ı lâzimeye müracâat olundukda kaza-i mezbûr ze'âmet dahilinde olduğu cihetle bazar-ı mezkûrun yevm burada ikâme olunması hususuna müsaade-i aliyye erzân kılındığı halde Defter Hane-i Amîrede olan kaydı mahâlli bâ hatt-ı tevkî-i tashîh olunmak üzere başka ve mahaline ifâde-i hâli mütezammın başka iki kit'a emr-i şerif istârî ve varîdat muhâsebesine ilm ü haberi verilmek üzere tesviyesi Maliye Mezâret-i Celîlesiyle Defter Emâneti Behîyesinden ifâde ve i'lâm olunmuş ve ol vecihle icrâsı hususuna irâde-i aliyye müteâllik olarak mucebince ifâde-i hâli mutazammın diğer emr-i şerif tastir kılınmış olmağın mucebince kasaba-i mezbûrda be her hafta Pençsenbe günlerinde müceddeden bazar-ı ikâme olunmak üzere Defterhane-i Amîrede bulunan kayd-ı mahâlli müceddeden tashîh olunmak için bu hakire hitâben sâdır olan fermân-ı 'alî mucebince tashîh kılınıdı Fi. 27 Cemazi'l-evvel sene 285 el-fâkir el- Hacc Mehmed Rauf et-tevki' (Bu metnin daha önce yayımlanmıştır: M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırılar*, İzmir 1998, s. 56).*

rastlanılmamış diğer köyler hakkında doyurucu bir cevap olamamaktadır. Kanaatimizce, bu durumun demografik ağırlıklı bir sebebi vardır. Önceleri merkez kasaba veya köylere doğru yönelen nüfus, zamanla çevreye dağılmış ve bu sayede yeni, ufak yerleşim birimleri oluşmuştur. Bu iki çıkarımımıza da askıda bırakacak bir veriye Búskebi karyesi hanelerinin yazımı esnasında rastlamaktayız. Burada diğer adına rastlanılmamış köylerin yanında "*der karye-i Beksimet*" şeklindeki kayıt yukarıdaki açıklamalarımızı adeta yersiz kılmaktadır. Bunun yanında akıllara herhangi bir sebeple başka bir köye gitmiş ve yerleşmiş vergi hanelerinin de bulunduğu düşüncesini getirmektedir. Tüm bunların haricinde bizim göremediğimiz, fakat tarihi nesneliliğini muhafaza eden bir başka gerçekte vardır.

III-Mezraalar ve Muaf Nüfus

Genel olarak ya herhangi bir nedenle terk edilmiş yada belli dönemlerde iskan olunan mahaller olarak tanımlayabileceğimiz mezralar da Osmanlı iktisat literatüründe yer edinmiştir. Dolayısıyla Sıravolos kazasında da bazı mezra kayıtlarına rastlanılmaktadır. Genellikle bölgeye yönelik bir düşman taarruzunun olduğunu Kargu, Bağlı ve Aspat⁸⁵ mezralarına dair kayıtlardan öğrenebilmekteyiz. Söz konusu kayıttan, adı geçen mezralarda düşman korkusundan zirai faaliyetlerin yapılamadığını ancak bu tehlikenin zamanla ortadan kaldırılmasından sonra faaliyetlere devam edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁶

Tahrir kayıtlarında genellikle vergiye esas hane yazımlarıyla birlikte köy formasyonunun içinde muaf hanelerin muaflık nedenleriyle yazılması alışılmış bir usuldür. Fakat başvuru kaynağımızda bu yöntemin dışına çıkıldığı görülmektedir. Zira "*Muaf-ı Liva-i Mentеше*" başlığını taşıyan ve Sıravolos kazası başta olmak üzere diğer tüm kazalara ait muaf hanelerin yer aldığı, kaza ile köylerin karışık bir şekilde seyrettikleri ikinci bir bölümle karşılaşmaktadır. Söz konusu bu bölümün başına düşülen "*sipahiyân-ı köhne*" ibaresinden de anlaşıldığı üzere eski asker olmaları muaflık nedenidir. Defterin sonunda yer alan bu bölümden hareketle

⁸⁵ Aspat: Aslı Aspartos olan Yunanca bir kelimedir. Ekine elverişli olmayan saha anlamındadır. Arazisinin taşlık olmasının bu isimlendirmede etkili olduğu inkâr edilemez, Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s. 38.

⁸⁶ '*Mahsül-i Çiftlik der İsravalus ma'a mezzâ'a-i Kargu ve Bağlı ki zikr olan mezzâ'alar sâbikan kâfir vehminden ekilmez imiş şimdi ekülür olmuş ve mezzâ'a-i Asbar der nezd-i Bağlı hâriç ez defter. Hası,l hâriçden ziraat olunur, öşr verülür 2.000'*

Menteşe livasına tabi kazalardaki muaf nüfusu tespit etmemiz mümkündür. Aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Sıravolos Kazası için bu sayı yetmiş sekizdir. Daha öncede de ifade edildiği üzere "sipahiyan-ı köhne" ibaresi muafların asker olduğuna işarettir. O halde Sıravolos kazasında başka bir nedenle muaf olan hane yok muydu? sorusu akıllara gelmektedir. Defterdeki verilerde böyle bir ibareye rastlanılmaması olmadığını ortaya koymaktadır.

İSRAVOLOS KAZASI KÖYLERİNDE MU'AF LAR					
KARYE ADI	ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	TOPLAM
BÜSKEBİ	1	1	3	3	8
VARILYA			5	3	8
SANDIME			1	2	3
BURUN			8	7	15
BEKSİMED			15	13	28
AKYAKA			3	7	10
KARABAĞ			1	2	3
DEDELER			2	1	3
TOPLAM	1	1	38	38	78

Her ne kadar, defterdeki sayısal verilerden hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuş ise de döneme ait Sıravolos kazasının nüfus miktarı hakkında net bir rakam ortaya koymamız mümkün değildir. Zira özellikle pek çok hane kaydında yer alan "kara" tabiri bu işlemi zorlaştıran en büyük etkidir. Bilindiği üzere "kara" kelimesi mücerret anlamına geldiği gibi evli ve fakat arazisi olmayan hane anlamına da gelmektedir.⁸⁷ *Tahrir Defteri* verilerinden hareketle klasik hane sistemi üzerinden nüfus miktarına (hane sayısının beş ile çarpılıp mücerret nüfusun ilave edilmesi) ulaşma işlemi bu çerçevede kullanılmaz duruma gelmektedir. Bu nedenle, bölgeye ait nüfus hesaplaması için iki ayrı işlem yapmak kaçınılmaz oluyor. Kara'nın mücerret olup olmaması durumlarının esas alınarak yapılacak bu hesaplamalar yerine araştırmanın nesnelliği paralelinde sayısal verilerin kaydedilip tablo halinde verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

⁸⁷ Kara kelimesinin kuvvet, kudret almanı için Bkz. Necla Pekolcay, "Kara", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul, Tarihsiz, s. 211, Topraksız olan köylüler için kullanışı hakkında Bkz. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, Ed. Halil İnalçık-Şevket Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, ss.17-32.

KARYE ADI	ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	MU'ÂF				
					ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	
BEKSİMED		21	52	74			15	13	
KARABAĞ		13	46	53			1	2	
BÜSKEBİ-İ DİĞER	4	25	106	119					
BÜSKEBİ	1	10	124	108	1	1	3	3	
KARABAĞ NAM-I DİĞER YUMRUBURUN			1	1					
BURUN		3	12	22			8	7	
KARAOVA		17	67	43					
KARABAĞ-I DİĞER		9	50	67					
ARGİYE			4	5					
ETRİM			29	24					
MEYMUNCUK	1	1	7	8					
SANDIMA NAM-I DİĞER VARİLYA		6	35	65			5	3	
SANDIMA-İ DİĞER		1	20	24			1	2	
DEDELER							2	1	
AKYAKA							3	7	
TOPLAM	6	106	553	613	1	1	38	38	1356

Tabloda da görüldüğü üzere Siravolos kazasında 6 Çift, 106 Nim Çift, 553 Bennak, 613 Kara olmak üzere toplam 1278 vergi hanesi tespit edilmiştir. Buna ilaveten birer çift ve nim çift ile otuz sekizer bennak ve kara olmak üzere toplamda 78 muaf haneye rastlanılmıştır.

Yukarıdaki nüfusu esas tablo ile aşağıda yer alan çift, bennak ve kara vergi tablosundan hareketle Siravolos kazası köylerini alınan vergi miktarı ile nüfus paralelinde değerlendirme imkanı doğmaktadır. Öyle ki, Beksimed köyünde 146 haneden 1.068 akçe vergi alınırken 112 hanesi bulunan Karabağ köyünden toplamda 1.091 akçe vergi alınmıştır. Hane sayısının Beksimed köyünde fazla olmasına rağmen Karabağ Köyünde alınan vergi miktarı daha yüksek olması şüphesiz burada yetiştirilen ürünler ile arazi şartlarıyla ilgili olmalıdır. Zira aynı durum Büskebi-i Diğer ile Büskebi

köyleri içinde geçerlidir. Sadece çift, bennak ve kara vergilerinden oluşan toplam 11.925 akçelik meblağ bulunmaktadır. Bu rakam aşağıda da görüleceği üzere, Sıravolos Kazası'nın bir çok köyünün hasılından oldukça fazladır.

<i>KARYE ADI</i>	<i>RESM-İ ÇİFT VE BENNAK VE KARA</i>
BEKSİMED	1.068
KARABAĞ	1.091
BÜSKEBİ-İ DİĞER	2.483
BÜSKEBİ	2.334
KARABAĞ NAM-I DİĞER YUMRUBURUN	18
BURUN	359
KARAOVA	1.343
KARABAĞ-I DİĞER	1.151
ERİMİYE	78
ETİRİM	492
MEYMUNCUK	182
SANDIMA NAM-I DİĞER VARILYA	909
SANDIMA-İ DİĞER	417
TOPLAM	11.925

B - Sıravolos Kazasında Sosyo-İktisadi Hayat

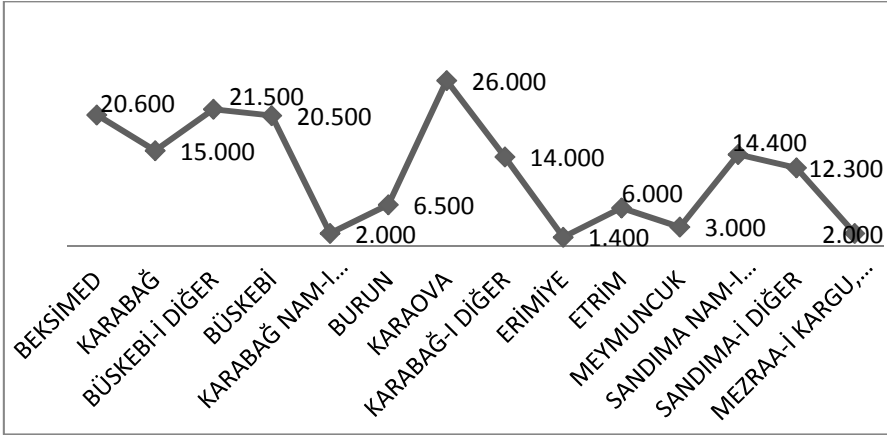
Sıravolos Kazasına dair ele aldığımız bu çalışmanın temelinde iki ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki XVI. yüzyıl dünyasında güneybatı Anadolu'nun bu bölgesindeki temel idari birimler ile demografik değişkenliği hakkında bilgi sahibi olmak. Bu maksat, günümüzde dahi kullanılan (kimi ufak harf değişiklikleri de olsa) yerleşim birimlerinin izlerine ulaşmamıza fırsat vermiştir.⁸⁸ Ayrıca buralarda yaşayanların sayısal yoğunlukları, evli, bekar veya muaf olmaları vb. özelliklerine dair belli başlı verilere ulaşılmış tüm bu veriler buraya kadar olan kısımda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

⁸⁸ Muğla Vilayetinin Bodrum Kazasında "Petsimet, Karabağı, Sandime ..." *Köylerimiz*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s. 953,

İkinci olarak belirlenen bu yerleşim birimlerinde sayısal yoğunlukları hakkında fikir sahibi olduğumuz bu insanların uğraşlarına dair veriler ele alınmıştır. Bu elbette hayli önemli bir konu idi. Zira XVI. yüzyıl dünyasında Sıravolos kazasının coğrafi özellikleri ile arazi yapısı, zirai faaliyetlerine dair pek çok jeolojik, sosyo-iktisadi özelliklerine ışık tutacak bilgilere ulaşılabilecektir. Burada öncelikle ekonomik faaliyetler köy köy ele alınacak ve daha sonra da grafikler yardımıyla bölgede yaygın ekonomik faaliyetler üzerinden hazırlanan grafiklerle görsel sonuçlar aktarılmaya çalışılacaktır. Bu usul her ne kadar kimi tekrarları kaçınılmaz kılsa da konunun daya iyi ortaya konulması noktasında isabetli bir metot olduğu kanaati hasıl olmuştur.

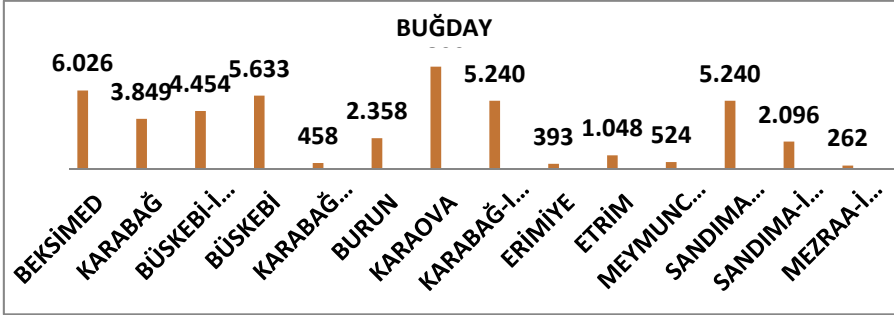
Elde edilen tablolardan hareketle Sıravolos kazası köylerinin tamamında buğday, arpa, nohut, susam en çok üretimi yapılan ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Beksimed, Búskebi, Búskebi-i Diğer, Karabağ, Sandıma nam-ı diğer Varilya, Sandıma-i Diğer köylerinde de incir üretiminin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Gelenen noktada bölgeye dair ekonomik faaliyetler ile alınan vergi oranlarına genel bir bakış çerçevesinde fikir sahibi olmak maksadıyla, köylerin hasıllarının yer aldığı bir grafik oluşturulmuştur.

I-Sıravolos Kazasındaki Köylerin Hasılları

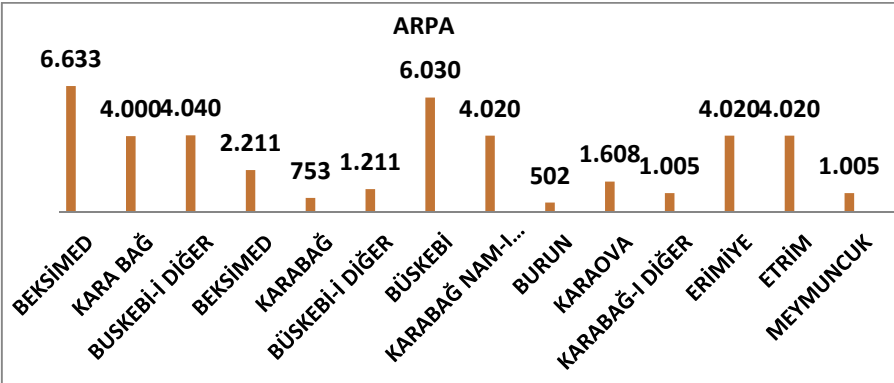

Bölgedeki köylerin hasılları göz önüne alındığında Karaova, Búskebi-i Diğer, Búskebi ve Beksimed'in 20.000 akçenin üstünde; Erimiye, Yumruburun ve Meymuncuk'un ise 5000 akçenin altında hasıla sahip oldukları görülmektedir.

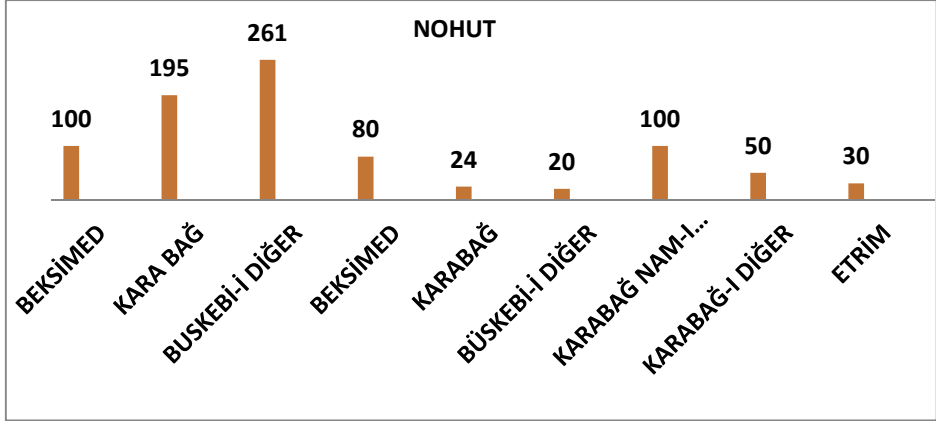
II- Sırvolos kazasında yoğun ekonomik faaliyetler (tarımsal-hayvansal üretim üniteleri ve vergi kalemleri)

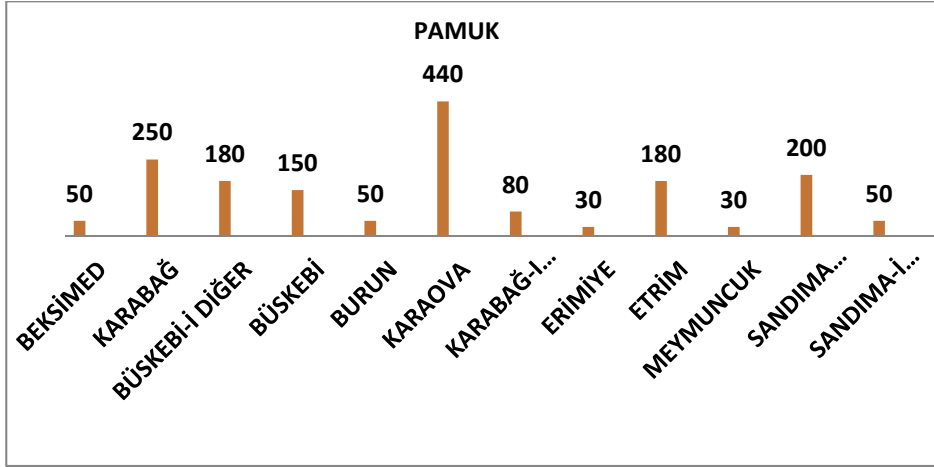
Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun vazgeçilmez ekonomik faaliyetlerinden olan buğday'dan alınan vergi noktasında ele alındığında "Karaova, Büskebi, Beksimed ve Sandıma nam-ı diğer Varilya" köylerinin en başta, "Etrim, Meymuncuk ve Karabağ nam-ı diğer Yumruburun" köylerinin ise en düşük üretim yapılan mahaller oldukları anlaşılmaktadır.

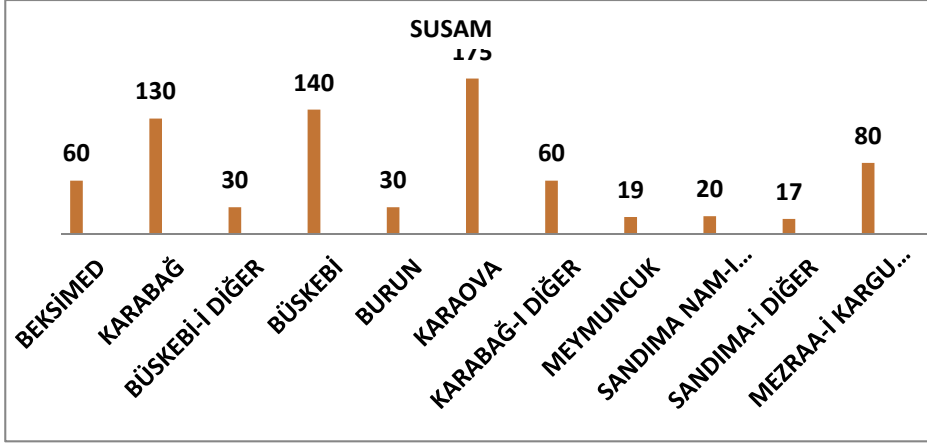
Her iki grafiğin tetkiki, iklimsel ve ekim alanları noktasındaki kriterler bakımından buğday ile benzerlik göstermesi arpanın ekim sahasının da buğday'a benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle buğday üretiminin yoğun olduğu köylerde genellikle arpa üretiminin de fazla olduğu görülmektedir. Her ikisi ekseninde bakıldığında göze çarpan farklılık ise Beksimed, Büskebi, Sandıma nam-ı diğer Varilya köylerindeki buğdaya oranla hayli yüksek olan arpa üretimidir.

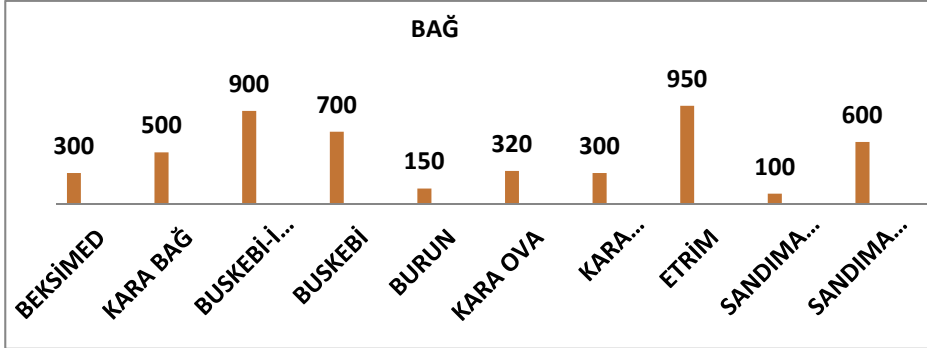
Siravolos kazasında Büskebi-i Diğer başta olmak üzere Karabağ, Beksimed ve Karabağ-ı Diğer köylerinde ağırlıklı olarak nohut üretiminin yapıldığı, Erimiye, Etrim ve Karaova ile Sandıma-i Diğer Varilya köylerinde ise hiç yapılmadığı grafikteki verilerden hareketle anlaşılmaktadır.

Günümüzde olduğu üzere dönem itibarıyla de bir hammadde olan pamuğun en çok Karaova, Karabağ ve Sandıma-i Diğer Varilya köyleri olmak üzere diğer tüm köylerde değişik oranlarda üretiminin yapıldığı görülmektedir.

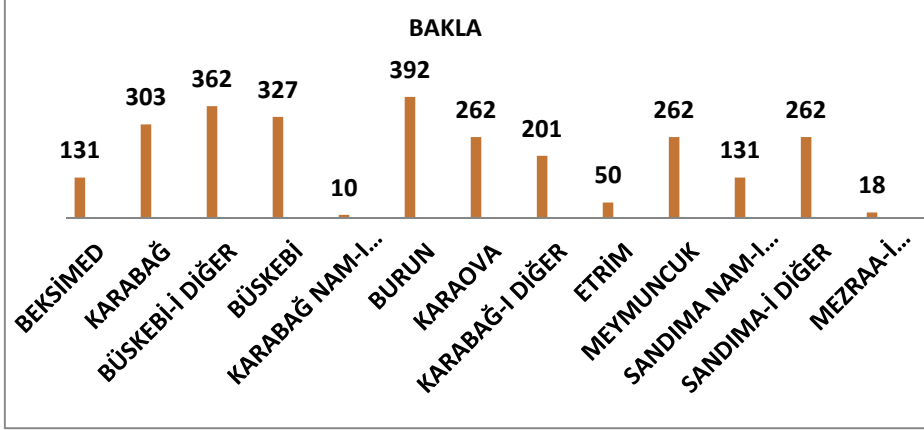
Grafikteki verilerden de hareketle Sıravolos kazasında Karaova, Böskebi ve Karabağ köylerinde susam üretiminin yaygın olduğu görölmektedir. Susam üretiminde göze çarpan bir diğer farklılık ise kazaya ait mezralarda üretiminin yaygın bir şekilde yapılmasıdır.

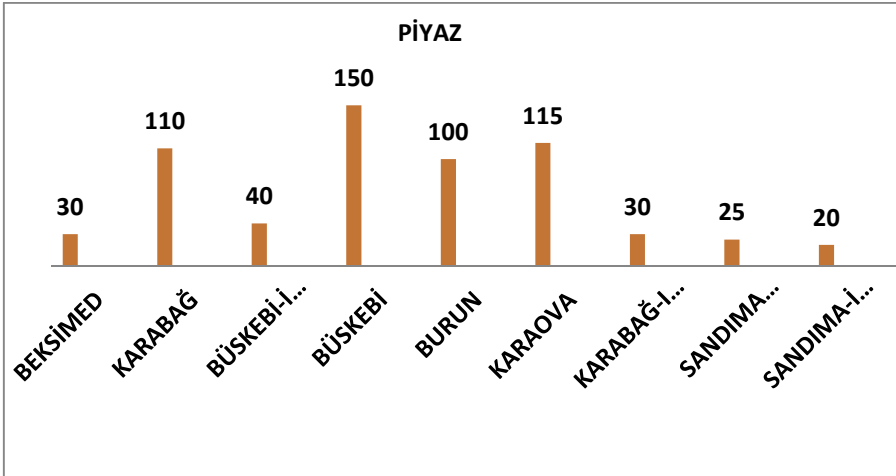
Günümüzde Ege bölgesi bağcılık faaliyetlerinde ölkemizde ilk sırada yer almaktadır. Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere Etirim, Böskebi-i Diğer ve Böskebi köylerinde ağırlıklı olmak üzere kazaya ait diğer köylerde de bağcılık faaliyetinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin aktarımına göre bölgede ziraat uğraşı esas olarak bağcılık ve bahçecilik ile incir üretiminden ibarettir.⁸⁹ Üretimdeki bu durum hiç şüphesiz söz konusu

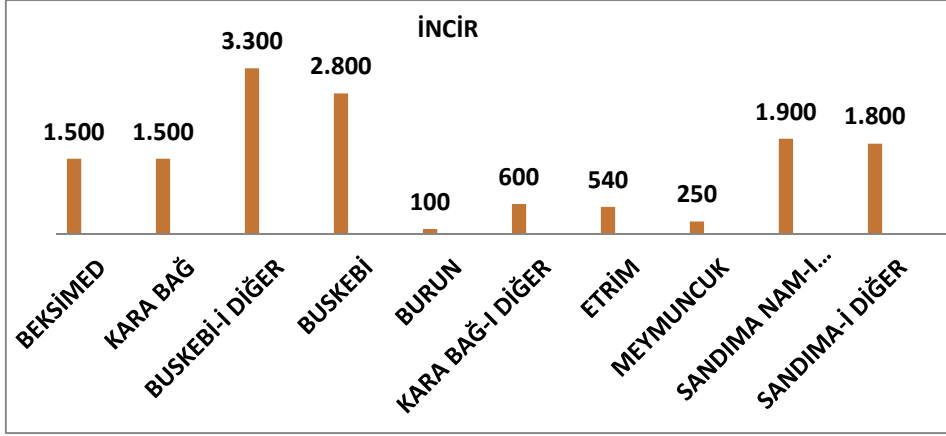
⁸⁹ Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s, 54.

malların pazarlanması gibi bir yan uğraşı ortaya çıkarmıştır. Siravolos kazası genelindeki bu yaygın üretime rağmen pekmez vergisine sadece Karabağ köyünde rastlanması hayli düşündürücüdür. Bu çelişki bölgede üretilen üzümün pazarlandığı veya tüketimi ancak karşıladığı yönünde iki düşünceyi ortaya çıkarmaktadır. Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere Etrim, Büskebi-i Diğer ve Büskebi gibi köylerde bağcılık faaliyetleri hayli yoğundur.

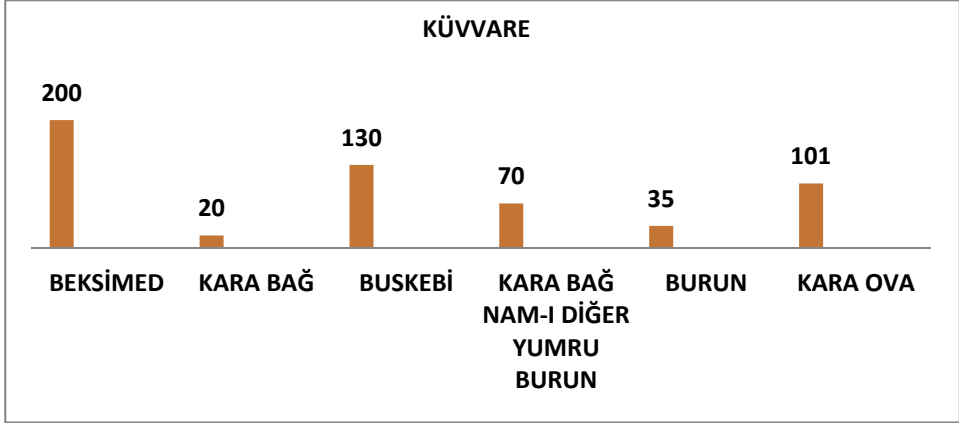

Bakla üretiminin de Burun, Büskebi-i diğer ve Karabağ köyleri başta olmak üzere diğer köylerde de değişen oranda yapıldığı görülmektedir. Aynı durum piyaz (soğan) üretimi için de söz konusudur.

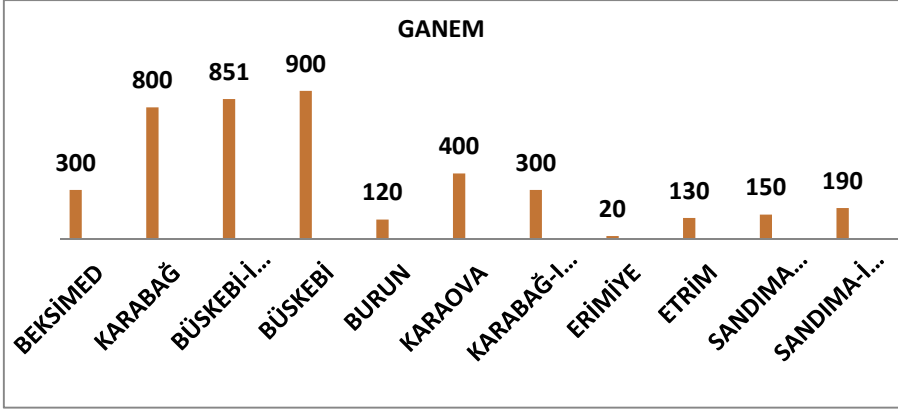

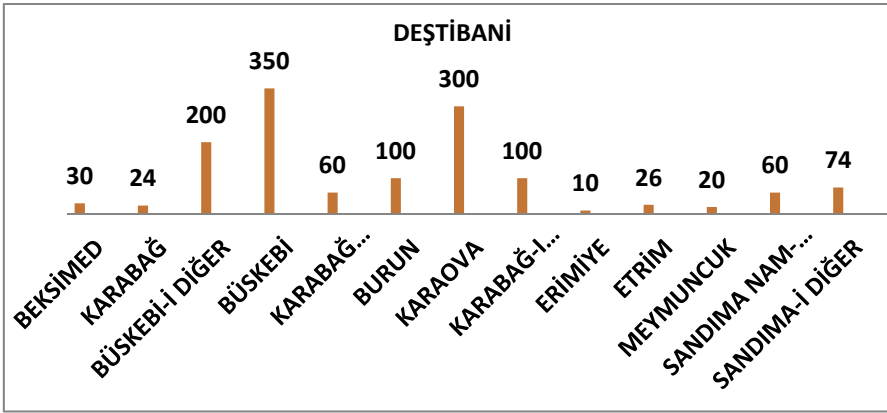
Sıravolos'ta incir üretiminin ele aldığımız diğer faaliyetlere oranla yoğun olduğunu rakamsal verilerden de anlamak mümkündür. Búskebi-i Diğer, Búskebi ve Sandıma nam-ı diğer Varilya ile Sandıma-i Diğer köylerinde öncelikli olmak üzere Karabağ nam-ı diğer Yumruburun, Karaova, Erimiye köylerinde incir üretiminin yapılmadığı anlaşılmaktadır.

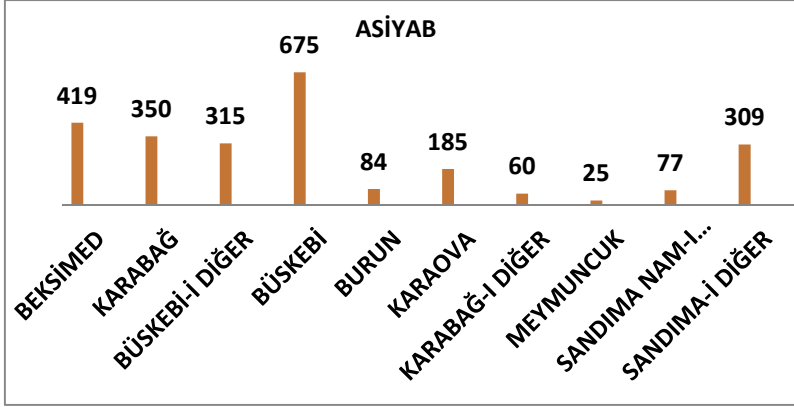
Çitten çubuktan yapılmış arı kovanı anlamına gelen *küvvar* kelimesinden hareketle Beksimed, Búskebi ve Karaova köylerinde bal üretiminin bu şekilde yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bölgede Büskebi, Büskebi-i diğer, Karabağ ve Karaova ile Karabağ-ı diğer ve Beksimed köylerinde küçük baş hayvancılığın da hayli yaygın olduğu görülmektedir.

Kır koruyuculuğuna ise Büskebi, Karaova ve Büskebi-i Diğer köylerinde rastlanılmıştır.

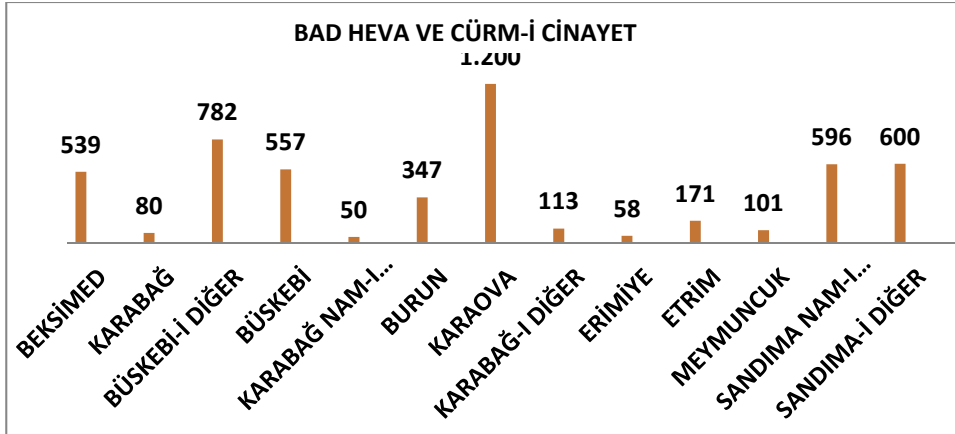

Su ve rüzgar gücüyle işleyen değirmenler, Osmanlı kırsalının en önemli işletmelerindendir. Bu durum elbette tarımsal üretimin (buğday-arpa ve darı) dönemin iktisadi hayatının vazgeçilmez unsurları olmasından kaynaklanmaktadır. Sıralos kazası dahilinde yukarıda ele aldığımız tarımsal üretim yoğunluğunun da kaçınılmaz bir sonucu olarak çok sayıda değirmene rastlanılmaktadır. 1562 tarihli *Tahrir Defterlerinden* hareketle, Ahmet Yiğit, *Menteşe Livası* dâhilinde 301 değirmen bulunduğunu ve bunlardan toplam 33.715 akçelik bir gelir sağlandığını orta koymuştur. Söz konusu çalışmada Sıralos kazasında 16 değirmen bulunduğunu ve bunlardan toplamda 1.493 akçelik gelir elde edildiği belirtilmektedir. Değirmenler genellikle su gücüyle çalışmakla birlikte suyun olmadığı bölgelerde yel değirmenleri veya beygir gücüyle çalıştırılan değirmenlere de rastlamak mümkündür.⁹⁰ *Menteşe Livasının* en kurak kazası olan Sıralos'ta, Karabağ ve Büskebi'de ikişer, Burut köyünde ise bir yel değirmeninin varlığı görülmektedir. Büskebi sayıca en fazla değirmene sahip olan bölgedir.⁹¹ Karabağ, Karaova, Mumcular, Büskebi (Müskebi/Ortakent), Burut, Birun ve Sandıma köylerinde yel değirmenlerinin olduğu görülmektedir. Günümüzde söz konusu köylerde yel değirmenleri kalıntılarına rastlanması ya değişen zaman sürecinde onarılarak devamının sağlandığı ya da özellikle XIX. yüzyılda yeniden inşa edildikleri gibi iki ihtimali ön plana çıkarmaktadır.⁹²

⁹⁰Yiğit, a.g.m., s. 143,144.

⁹¹Yiğit, a.g.m., s. 125,126.

⁹² Tolga Özkurt, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları", *II. Uluslararası Bodrum Sempozyumu*, 9-12 Mayıs 2011, Haz. A. Özgiray-M. A. Erdoğan, Bodrum 2011, ss. 130.

Siravolos kazasının Karaova, Büskebi-i Diğer, Sandıma-i diğer ve Sandıma nam-ı diğer Yumruburun köylerinde; tımar arazisine hariçten gelip yerleşilmesi ile herhangi bir cürüm ve cinayet işlenmesi durumunda alınan vergiler noktasında önde geldikleri görülmektedir.⁹³

Tüm bunların yanında Siravolos kazasında alef (yulaf), armut, badem, burçak, bostan, çavdar, dıhn, karamuk, keten, mercimek, sir ile milas üretiminin de yapıldığını ifade etmemiz gerekmektedir. Karaova ve Beksimed'te alef, Büskebi ve Etrim'de armut yine Büskebi'de badem üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Dıhn/duhn üretimine ayrıca değinmemiz gerekmektedir. Zira Karaova'da 4.020 akçe, Büskebi-i Diğer'de 1.212 akçe ve son olarak da Beksimed'te 1.105 akçe olmak üzere diğer tüm köylerde az sayıda da olsa elde edildiği görülmektedir. Sandıma-i Diğer karyesinde Burçak, Büskebi ve Büskebi-i Diğer'de Karamuk, Sandıma-i Diğer 'de keten, Beksimed'te mercimek, Karaova ve Burun'da milas üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. *Milas* anlam olarak neyi ifade ettiği yönünde bir literatür taraması yapılmış olmasına rağmen, maalesef bir bilgiye ulaşılmamış olup, Menteşe Bölgesi üzerinde çalışmaları olan akademisyenlerden öğrenildiği kadarıyla hayvansal hastalıklarda kullanılan bir tür şurup olabileceği yönünde bir bilgi elde edilmiştir.⁹⁴

⁹³ Bu vergiler hakkında Bkz. Ünal Taşkın, 'Rüsum-ı Örfiye', *Tarih Okulu, İlkbahar-Yaz 2013*, Sayı 14, ss. 55-73.

⁹⁴ Çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Ahmet Yiğit'e özverili anlayışından dolayı teşekkür ederim.

Sonuç

Ele aldığımız çalışma sayesinde, günümüz Bodrum ilçesinin yer aldığı Sıravolos kazası hakkında giriş bölümünde ifade ettiğimiz üzere öncelikle dönemin idari ve demografik yönleri üzerinde durulmuştur. İsimleri gününüze kadar gelen köylerin yanın da değişen nüfus hareketlerinin doğal bir sonucu olarak yeni köylerin oluştuğu anlaşılmaktadır.

Prof. M. Öz, Anadolu platosundaki üretim faaliyetlerinde yüzde doksan oranında hububat ağırlıklı bir uğraşın esasında kendine has bir mono-kültür oluşturduğunun ifade etmektedir.⁹⁵ Onun XVI. yüzyıl Anadolu'suna ait bu tespitinin Sıravolos Kazası için ne derece doğru olduğunu yapmış olduğumuz çalışmada görmüş bulunmaktayız. Genellikle buğday, arpa, darı başta olmak üzere, pamuk, armut, keten, incir ve nohut üretiminin yoğun olduğu Sıravolos kazasında narenciye üretimine dair bir veriye ulaşılammıştır. Zira, bölgenin XIX. yüzyıl iktisadi hayatına bu yöndeki üretim damga vuracaktır. O halde XVI. yüzyılda Güneybatı Anadolu'nun idari merkezi konumundaki Sıravolos'ta Klasik Osmanlı üretim-tüketim tarzı dahilinde bir hayatta rastlanıldığını ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV KAYNAKLARI

TKG. KK. TTd. Defter No: 142 - *Defter-i Mufassal-ı Yörügân-ı Menteşe* (Defter Eski No:264/110) Tarih: H. 991 (M. 1583/1584)

B-ARAŞTIRMALAR

Murat Alandağlı, 'Kuyud-ı Kadime Arşivde Tasnifi Yapılan Yeni Bir Defter Türü: Defter-i Hakani Nezareti İlm ü Haber Defterleri ve bu defterlerde Yabancıların Mülk Edinmelerine Bakış', *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, 21-23 Kasım 2012 İstanbul, *Bildiri Kitabı*, C. 1, TKGM Yay. Ankara 2013, ss.77-95.

Özcan Başkan, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bir Deneme" *Bellekten*, 319, Ankara 1970, ss. 237-253.

Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihi*, Işık Basım ve Yayınevi, İstanbul.

⁹⁵ Mehmet Öz, "XV.-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, 2007, s. 118, 119.

- Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihine Ek*, Tan Basımevi, İstanbul.
- F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul.
- Şakir Çakmak "Strobilos'tan Siravolos'a: Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Strobilos", *II. Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2011, ss. 153, 156.
- Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 328-330.
- Turan Gökçe, "Müstakil Bir idari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Siravolos Kazası", *Osmanlılardan Günümüze Her yönüyle Uluslar arası Bodrum Sempozyumu, 24-26 Ekim 2007*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2008, ss. 240, 241.
- Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, Çev. Sabri Tekoy, İstanbul 1991.
- Köylerimiz*, Hilal Matbaası, Dahiliye Vekaleti, İstanbul 1928.
- Akdes Nimet Kurat, *İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi Çaka Beyi 1081-1096*, Ankara, 1966.
- Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *DİA XXIX*, Ankara, 2004, s. 151-153.
- Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, Ed.H. İnalçık-Ş. Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, ss.17-32.
- Mehmet Öz, "XV.-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, 2007, s. 118, 119.
- Tolga Özkurt, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları", *II. Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, Haz. A. Özgiray-M. A. Erdoğan, Bodrum 2011.
- Necla Pekolcay, "Kara", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul, Tarihsiz.
- Ünal Taşkın, 'Rüsüm-ı Örfiye', *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz 2013, Sayı 14, ss. 55-73.
- Ahmet, Yiğit XIV. - XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, Bahar 2008, s.116, 143.
- M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir 1998.

ÇEVİRİLER/ TRANSLATIONS

ÇAKA BEY*

Alex Mallett

Çaka (ya da muhtemelen Çakan) Bey, 1081 yılından önce İzmir (Smyrna)'de İslamî hükûmet kuran bir Türk emiridir; kurduğu teşekkül, Selçukluların 1071 yılında Malazgirt'te Bizanslılara galebe çalmasını takip eden yıllarda, Anadolu'da Türk komutanlar tarafından tesis edilen birkaç devletten biriydi. Devr-i saltanatındaki faaliyetleri hakkında çok az şey bilinmektedir ve mevcut bilgilerimizin neredeyse tamamı, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kız kardeşi Anna tarafından XII. yüzyılın ortalarına doğru telif edilen Grekçe bir biyografi kitabı olan *Alexiad*'a dayanmaktadır ki, Çaka Bey bu eserde "Tzachas" suretinde anılmıştır. İsmi, ayrıca, XIII. yüzyıla ait yarı efsanevî bir kaynak olan *Danışmendnâme*'de zikredilmişse de bahis konusu kaynaktan onun hakkında kesin tarihî bilgiler elde etmek oldukça güçtür.

Büyük şecaat ve marifet gösterdiği bir savaşta tutsak edilen Çaka Bey, İmparator III. Nikephoros'un azledildiği 1081 yılına kadar Bizans Sarayında yaşadı. Bizanslılar tarafından kendisine değerli armağanlar ile birlikte resmi bir tıtr olan *Protonobilisimos* unvanı verildi fakat aynı yıl çıkan bir isyan hareketinden sonra, I. Aleksios'un yeni Bizans imparatoru olarak cülus etmesini müteakip Saraydaki konumu değişti ve rütbesi tenzil edildi. Bunun üzerine İzmir'de bağımsızlığını ilan etti ve akabinde, Bizans'ı kuşatmadan önce, imparatorluk sembolleri ile birlikte *Basileus* (İmparator) unvanını aldı. İzmir'den Ege Denizi'ndeki Bizans adalarına bir dizi akınlar düzenledi (1089-1091); Sakız, Sisam, Midilli, Rodos ve daha başka adaları ele geçirdi. İzmir'de Grek bir mühendisten yardım alarak donanma kurdu ve bazı âlimlerin belirttiğine göre; Kıbrıs ile Girit'in dönem hâkimleri Rapsomates ve Caryces ile ittifak yaptı. 1090-1091 yıllarında Peçeneklerin başarısız İstanbul kuşatmasında yer aldı ancak askerlerinin küçük bir bölümünü kaybederek İzmir'e geri çekilmek zorunda kaldı. Bizans, 1091-1092 yıllarında Çaka Bey'in hâkimiyetinde bulunan adaların çoğunu geri alınca o da İzmir'e avdet etti ve Bizans için ciddi bir tehlike olmaktan çıktı.

* Mallett, Alex, "Çaka Bey", *Encyclopaedia of Islam, Three edition, 2013-4*. Edited by: Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everett Rowson, Brill, 2013. Doç. Dr. Serkan Acar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Anna Komnena'nın izinden giden bazı âlimler, Çaka Bey'in 1093 yılında damadı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarı I. Kılıç Arslan (1092-1107), tarafından öldürüldüğünü kabul ederler. Zira, Bizans, Selçuklu hükümdarını Çaka Bey'in kendisi için bir tehlike olduğu hususunda ikna etmişti. Diğerleri ise 1096 yılında Çaka Bey'in İzmir'den başarısız bir sefere çıktığını ve hâkim olduğu bölgeyi aynı yıl Bizans'a kaptırdığını iddia ederler, fakat bu sonuncunun, Çaka Bey ile aynı ismi taşıyan oğlunun olması pek muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynaklar

Anna Comnena, *The Alexiad*, trans. E.R.A. Sewter, rev. Peter Frankopan, London 2009.

John Zonaras, *Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri XIII-XVIII*, ed. Theodor Büttner-Wobst (Bonn 1897), 736-737.

Danışmend-name, ed. Irene Melikoff, Paris 1960.

Araştırma Eserler

Brand, Charles M., "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, 43 (1989), 1-25.

Cheyne, Jean-Claude, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Paris 1990.

Gautier, Paul, "Défection et soumission de la Crète sous Alexis Ier Comnène," *Revue des Etudes Byzantines*, 35 (1977), 215-227.

Gautier, Paul, "Diatribes de Jean l'Oxite contre Alexis Ier Comnène", *Revue des Etudes Byzantines*, 28 (1970), 5-55.

Glykatzi-Ahrweiler, Hélène, *Byzance et la mer*, Paris 1966.

Harris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades* (London 2003), 34, 59, 67-68.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey. İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Ankara 1966.

Savvides, Alexis G. C., "Can We Refer to a Concerted Action among Rapsomates, Caryces and the Emir Tzachas between A.D. 1091 and 1093?", *Byzantion*, 70 (2000), 122-134.

Savvides, Alexis, G. C., Σελτζούκος εμίρης της Σμύρνης Τζαχάς (Çaka) και οι επιδρομές του στα μικρασιατικά παράλια, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και την Κωνσταντινούπολη, XXρ 14 (1982), 9-24, and XXρ 16 (1984), 51-66.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1971.

AYDIN OĞULLARI⁹⁶

Ahmed Tevhid⁹⁷

Rum Selçukî Devleti'nin inkırazı ile Anadolu'da teşekkül eden Tavaif-i Mülukdan biri de Aydınogullarıdır. Bu hükümetin müessisi olan Aydın beyin babası Mehmed bey Rum Selçukî Devletinin amirallerindendir. Devlet-i müşarünileyhada amirallere *emîrû's-sevâhil ve melikû's-sevâhil* ünvanları verilür idi. Alaiyye'de ve İzmir'de ve Karadeniz'de Sinop'da *emirû's-sevâhil ve melikû's-sevâhil* namlarında beyler var idi.

Aydın bey de pederi gibi *emîrû's-sevâhil* oldu. Moğolların zulmünden bî-zar olan Türk aşâirini cem'ile takriben 699 yahud 700 sene-i hicriyyesinde ilan-i istiklal eyledi. Adl ü nısfetle memleketi mamur etdi.

Aydın İli, Münecimbaşı'nın kavlince, Tire, İzmir, Ayasluğ, Güzelhisar-ı Aydın, Çeşme, Sultan Hisarı, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir, Alaşehir, Birgi, Arpaz, Sart, Köşk, Bayramlı, Karaca Koyunlu, Aydın İnegölü, Ortakçı, Balat, Nazilli, Urla, Keles, Azine, Akçaşehir, Seferihisar, Balyambolu, Bayındır, Karaburun, Nif, Atıye, Kızılhisar şehir ve kasabalarını havi idi.

Tavaif-i Mülük yekdiğeriyle ekser hal harbde olduklarından bir şehir veya kasaba bir müddet birinin, bir az sonra diğerinin, hatta bazen bir üçüncü hükümetin yedd-i idaresine geçer idi. Bina-ber-in, Saruhan memâliki meyanında görülmüş bazı kasabâtın Aydın İli, diğer hükümet memâliki arasında tadad edilmiş olması bundan münbaisdir. *Mesâlikü'l-Ebsar'da* memleket-i Birgi namıyla yad ettiği Aydın İli'nden altmış kadar şehir üç yüzden mütecaviz kal'a olduğu ve yetmiş bin süvari askeri ve sefâin-i kesiresi olub karada, denizde, Bizantinler ve Frenkler ile daima muharib bulunduğu muharrerdir.

1. Aydın bey 700-734

Emir-i Aydın, âkil, adil, sireti güzel, şeci, çalışkan, ihtiyatkâr, müfsidlerden ve düşmanlardan hıfz-ı bilâd ve ahalide sahib-i azm idi.

⁹⁶ *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası* , Cüz: 10, 1 Teşrinievvel 1327, İstanbul 1329, ss. 619-625'de Osmanlıca olarak yayımlanan bu yazı, M. Akif Erdoğan tarafından, aynen, Latin harfleriyle okunmuş ve yayına hazırlanmıştır. Aydınogulları tarihi üzerine yazılan ilk yazılardan biri olması nedeniyle önemli bir yazıdır. Kitabelerdeki eksikliklere, yazım ve okuma yanlışlıklarına dokunulmamıştır.

⁹⁷ Ahmed Tevhid Ulusoy (1868-1940) , merhum tarihçi.

Müverrih Kantakuzen 'emir-i Aydın'ın 730 sene-i hicriyyesine müsadif 1329 senesinde hastalığı münasebetiyle Foça'da bir ittifak akd etmek üzere ictima eden Saruhan bey ve Kayser genç Andronikos yanlarına gidemedi' diyor.

Emir-i müşarünileyh mahdumlarından birini Emir Çobanzâde Timürtaş bey nezdine irsal etmiş idi. Çobanoğlu Aydınoğlu'na *'niçün haraç getürmedin dedi? Aydınoğlu tam bir Türk kahramanı ağzına yakışan bir lisan-ı şecaatkârane ile ' siz ne milletsiniz ki biz size haraç verelim, biz haracı ağıyârden alıruz, siz Müslüman, biz Müslüman, bizden haraç ne vechile istersiniz'* beyanatında bulundu. Emir Timurtaş *'Gazi yiğit imişsin, var gaza kılmakda ol'* diye taltif ederek iade etdi.

Bu fıkradan anlaşılıyor ki Aydın bey ve mahdumları hem siyasetde hem şecaatde er oğlu er imişler. Rahimeallahu aleyhim.

Tarih Encümeni'nin aza-yı muavenesinden sabıkâ Tophane Sanayi Mektebi müdürü miralaylıktan mütekaid Ali Rıza Beyefendi Üsküdar'da Selimiye Kütüphanesi'nde 462 numeroda mukayyed Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kırk dördüncü sahifesinde Aydınoğullarına dair olan fikarâtı aynen istinsah ile bu âcize ita etmek lütfunda bulundu. Evliya Çelebi, Birgi şehrinin tavsifinde 'kal'ada Eski cami, fâtihi-i bilâd Mehmed Şah ibn Aydın bey'indir. Kible kapusunun atabe-i ulyası üzere tarihi budur: **'Bismillahirrahmanirrahim, fetehal ma'bedi bi-nasrullahi fi eyyâm-ı devlet-i emirü'l-kebir el-gazi fi sebilillahi teala Mehmed bin Aydın fi tarihi sene seb'a ve ve seb'amie'** tahrir olunmuşdur. Camiin sağ yan kapusu önündeki kubbe-i pür-envârın içinde sahibü'l-hayrât medfundur. Ve serapadır ve divarları beyaz mermer-i ham ile mebnidir. Cenuba nazır bir kapusu üzere tarihi böyledir: **'Beniti haze't-türbet li'l-emiri'l-kebir-i-âlem el-mücahid el-murabıt ebu'l-hayrât es-sultan el-guzât mübariz-i devlet ve'd-din Mehmed Şah bin Aydın nevverallahu merkaduhu âmin sene erbaa ve selasin ve sebamie** (sehv-i müstensih olarak seb'amie tis'amie şeklinde yazılmıştır) ve bu merkad-ı muhit-i münevverin içinde Mehmed Şah ve biradereyni Ömer Şah ve İsa Gazi asudedirler'. Evliya Çelebi'nin şu himmetinden dolayı ruhu şad olsun. Hatta biradereyni hatası ve sair yanlışları da mazur görülsün. Gerek cami-i şerif gerek türbe Aydın beyin olacaktır. Aydın Şah bin Mehmed olmalıdır.

Mağnisa ve mülhakatında Saruhanoğullarına ve Aydın ve İzmir sancaklarının mülhakatında ve hassaten Birgi'de Aydınoğullarına ve Denizli ile mülhakatında Denizli Hükümet-i kadimesine ve Menteşe sancağı mülhakatında ve alelhusus Beçin'de (Burceyn) Menteşeoğullarına ait

mebânide bulunan tarihî kitabelerin celb ve cem'i Aydın Vilayeti şubemizden ve dirayet ve fetaneti müsellemlen olan Maarif Müdürü Müştak beyin himmet ve gayretinden muntazırdır.

2. Mehmed bey 734-741

Pederinin makamına geçen Mehmed bey hakkında kâfi malumâtı dest-res olamadım. İbn Battuta, müşarünileyhi Birgi civarında bulunan sayfiyesinde ziyaret etmiş ve badehu beraberce Birgi'ye avdet eylemiş olduğunu ve mazhar-ı inam ve ihsanı olarak müreffehen seyahatine devam ettiğini seyahatnamesinde yazar. İbn Battuta'nın rivayetine göre Mehmed beyin oğullarından Hızır Bey Ayasluğ'da, Ömer bey İzmir'de idare-i umura memur idiler. Bunların küçüğü olan Süleyman Bey Ömer beyle münazaa ederek kaimpederi Mentеше emiri Orhan beyin yanına gitmiştir. İbn Battuta Süleymanın firarından Mehmed beyin dil-gir olduğunu yazıyor.

3. Ömer yahut Umur bey 741-748

Ömer bey yahud Umur bey, pederi makamına geçti. Müşarünileyh bir merd-i dilir olub defaatle Rumeli'ye geçmiş ve çok mal-ı ganâim almıştır. Umur beyin kuvve-i bahriyyesinden zarar-dide olan Frenkler Papa'nın yardımıyla bir ehl-i salib donanması tertib ederek geldiler. İzmir'de Umur beyin donanmasını yaktılar. İzmir şehrini zapt ettiler 740 Hicriyye 1344 Miladiyye. Umur bey, katiiyen fütur getirmeyerek Saruhan beye bir az yer terk ederek, Kayser-i Rum'dan istimdada gitti. Lakin Saruhanbeyzâde Süleyman beyin Apama'da irtihali üzerine avdet etdi. İzmir civarında Müslüman İzmirli namıyla bir kal'a bina ederek Frenkleri iz'acdan hali bir an geçirmede. Nihayet 749'da şehiden azm-i cinan oldu.

4. İsa bey 749-793

Bir ok isabetiyle şehit olan pederi yerine kaim olan İsa bey, Müneccimbaşı'nın pek mebzul olan medâyihine nazaran âkıl, adil, alim, fazıl idi. İlmi ve ehl-i ilmi sever idi. Ulemaya ihsanda bulunduğundan ismine bir çok kitaplar tasnif olunmuşdur. Tıbda, Hacı Paşa'nın kitabı onlardandır.

İsa beyin saltanatı çok devam etmiştir. Sultan Yıldırım Bayezid Han, Saruhan fethinden sonra Aydın İli'ni zapt etmeğe kasd edince, İsa bey, Sultan-ı müşarünileyhe mukavemet ve müdafaaya kadir olamayacağını yakinen bildiğinden bütün memleketini teslim etdi. Sultan-ı müşarünileyh,

İzmir ile mülhakatını İsa bey yedinde bırakarak Aydın İli'nin diğer yerlerini Osmanlı memurlarına tefviz etti. İsa bey Osmanlılar yedine geçen Aydın İli'nde bulunan Aydın hanedanının bilhassa kendi evkâfının idareleri için tarafeynden memurlar tayinine Sultan Yıldırım Bayezid Han canibinden mezun oldu.

İsa bey, İzmir ve havalisine kani olarak ölünceye kadar hükümrân oldu. Vefatından sonra İzmir ve mülhakâtı da zamime-i memâlik-i Osmaniyye oldu. Rivayet-i ahireye göre İsa bey İznik'e gönderilerek orada irtihal etti.

İsa beyin evladından Hamza bey Osmanlı Devletine iltica etti. Müneccimbaşı, Cüneyd'i de İsa bey evladından addetmiş ise de yanlıştır. Cüneyd, ümera-i Osmaniyye'den Kara Sübaşı'nın oğludur.

Timurlenk'e İzmir'in münaatından ve fethi sa'b olduğundan ve Frenklerin o sevâhile vukubulan taarruzât ve ta'diyatından bahs olunmakla İzmir'i 805 tarihinde unveten feth ve zabt etti.

5. İsa-yı Sani yahut Musa 805

Timurlenk'in avdetinden sonra İsa-yı Evvelin mahdumu İsa-yı Sani hükümran oldu. Meskukât-ı atika meraklılardan bir zatda İsa beyin gümüş sikkesine müşabih Musa ismine madrub bir sikke gördüm. Bizde bir peder kendi ismini oğluna nadiren verdiğinden İsa-yı Saninin Musa olması daha muhtemeldir. İkinci İsa yahud Musa bir müddet sonra vefat etmekle yerine ikinci Umur kaim oldu.

6. İkinci Umur 805-806

İkinci Umur bey, İzmiroğlu namıyla meşhur Kara Sübaşı Hasan Ağazâde Cüneyd ile uğraşmağa mecbur kaldı. Timurlenk'in vürudundan evvel Kara Sübaşı, Yıldırım Bayezid Han tarafından Müslüman İzmir'i beyi idi. Timurlenk İzmir ve havalisini Aydınnoğlu'na vermişti.

Timurlenk'in avdetinden sonra Hasan Ağa Ayasluğ'u, Cüneyd İzmir'i aldılar. Aydınnoğlu harb etti. Menteşezâde yardım etmekle Kara Sübaşı esir oldu. Cüneyd galib gelüb babasını esaretten kurtardı. Nihayetülemr, Umur bey, Cüneydi damat ve askerine kumandan etmek suretiyle harbe hitam verdi. Umur-ı sani de çok muammer olamadı. 806 senesinde irtihal etmekle Cüneyd meydanı hali buldu.

Cüneyd'in ahvâli Osmanlı tarihinde ber-tafsil yazılacağından burada bahse lüzum göremedim.

Sultan Murad-ı Saninin ibtida-yı cülusunda Mustafa Çelebi vakasından ve ahvâl-i saireden cüret-yab olan Mustafa isminde biri, ikinci Umurun oğlu olmak üzere türedi ise de iki sene sonra Cüneyd tarafından mahv edildi.

Aydınogullarının Ayasluğ'da mebâni-i âliyeden olarak bir cami-i şerifi vardır. Bu camiin kitabesi İsa bey namına olub alçı ile alınmış kalıbı Müze-yi Hümayun-ı Osmanî'dedir. İbn Battuta'nın medh ettiği bu cami olmalıdır. İhtimal ki İsa bey tamir ettirmiş ve bu vechile namını yazdırmıştır.

Meskukât

Aydınogullarının da **jigilyati** şeklinde sikkeleri vardır ki Ayasluğ'da darb edilmiştir. Bu sikkeleri ilk keşf eden Wood isminde bir zattır.

Mehmed bey namına madrub bir gümüş sikke vardır ki Aydın beyin mahdumu Mehmed beyin olması kaviyyen muhtemeldir.

Umur bey namına kesilmiş bir bakır sikke balada ismini zikr ettiğim meskukât atika-i İslamiyyede yed-i tulası bulunan Ali Rıza beyefendi bulmuş ve bir adedini âcize hediye etmiş olmakla ber vech-i ati tarif ederim. Tuğraya müşabih bir tarzda,

Vechi: Mehmed bin Umur, Zahrı: hullide mülkuhu, Kuturu: 17

İsa beyin gümüş iki sikkesi Müze-yi Hümayun-ı Osmanî'nin sabıküzzikr katalogunda 375 sahifesinde mündericdir. 376 sahifesinde de Ayasluğ'da darb olunmuş hükümdar ismini havi olmayan bir sikke tarif edilmiştir.

ANADOLU BEYLİKLERİ TARİHİNE AİT NOTLAR⁹⁸

Fuat Köprülü⁹⁹

Türk-İslam tarihinin belki en meçhul sahalarından biri olan *Anadolu Tavâif-i Mülukuna* aid tetkikât, on altı seneden beri oldukça genişlemiştir; tarihî menabiin ve bilhassa sikkelerin ve kitabelerin, kısmen vakfiyelerin mütemadi tetkiki sayesinde millî tarihimizin bu devrini her gün daha vazih bir şekilde bize gösteren Tevhid bey, Miralay Ali bey gibi pek mahdut âlimlerimiz arasında, Halil Edhem beyi ilk safta zikretmeye mecburuz.¹⁰⁰ *Tarih Encümeni Mecmuası'nda* Anadolu Türk epigrafisi hakkında çok kıymetli makaleler ve ayrıca '*Kayseriyye Şehri*' gibi müstakil eserler neşr ederek *Tavâif-i Müluk* hususundaki malumâtı ehemmiyetli bir derecede ilerleten müzeler müdürü Fazlı, bu hacmen küçük eseriyle, ilim âlemine epey zamandan beri muhtaç olduğu pek kıymetli bir rehber vermiş oluyor. Müellif, kendi müteaddit monografilerinden başka, *Tavâif-i Müluk* hakkında bu güne kadar yapılmış bütün tetkikâtın neticelerini büyük bir salahiyet ve vuzuhla toplamış, bundan böyle bu saha üzerinde çalışacak olanlar için sağlam bir zemin hazırlamıştır. Len-Pol'in kitabında sonra Galib Edhem beyin ve Tevhid beyin meskukat kataloglarında mevcut malumâtla bu küçük risale muhteviyatını karşılaştıracak olursak, Türk ilminin şu son on beş on altı sene zarfında '*Anadolu Tavâif-i Mülukı*' devri tetkikatını ne kadar bariz bir şekilde ilerletmiş olduğunu çok derin bir memnuniyet ve pek haklı bir iftihar ile görebiliriz.

⁹⁸ Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın *Türkiyat Mecmuası*, 2, İstanbul 1928, ss.1-32. sayfaları arasında, Osmanlı Türkçesi ile yayımlanan bu yazısı, bilimsel önemi nedeniyle, M. Akif Erdoğan tarafından Latin harfleri ile okunmuş ve yeniden yayına hazırlanmıştır.

⁹⁹ Merhum. Türk siyasetçi ve edebiyat tarihi araştırmacısı (1890-1966). İstanbul Darülfünunu'nda Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

¹⁰⁰ Halil Edhem: *Garbî Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri* (Len Pool'ün *Düvel-i İslamiyye*) namındaki İngilizce eserinin Türkçe tercemesine ilave edilerek –Osmanlılar bahsi hariç olmak üzere– ayrıca tab edilmiştir. Umumi tabda s. 269-319, 51 sahife, Millî Matbaa 1926. (Len Pool'ün eserinin tam adı: Stanley Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties, Chronological and Genealogical Tables with Historical Introductions* (Westminster 1894, 1925). (Hazırlayan).

Bu sözlerimizden, Anadolu Beylikleri tarihinin artık layıkıyla tenvir ve izah edilmiş olduğu neticesini çıkarmamak lazım geldiğini –zaid olsa bile- tekrar edelim. On altı seneden beri tetkikler ve elde edilen neticeler – eskisine nazaran-çok büyük bir memnuniyet bahş- olmakla beraber, bundan sonra yürünecek yol henüz çok uzun ve çok zahmetlidir. Henüz toplanmamış bir çok kitabeler, tetkik edilememiş bir yığın eserler ve vakfiyeler vardır; Anadolu Selçukîlerine ve *Tavâif-i Müluk* devrine ait *'Mufassal İbni Bibi Tarihi, Aksarayî Tezkiresi, Bezm ü Rezm, Selçuknâme Tercemesi'* gibi pek mahdut çok mühim menbalar bile henüz gayrımatbudur. Kezalik bu devirlere ait matbu ve gayrımatbu Arab ve Acem ve Hıristiyan menâbi-i tarihiyyesinden kâfi derecede istifade edildiği asla iddia olunamayacağı gibi, bu asırlardan kalan lisanî ve edebî Türk metinlerinden de ancak bir kaç tanesi tab' edilmiş, diğerleri hakkında hatta en basit bir fihrist bile neşredilememiştir. *'İnşa-yı tarihi'* için zaruri olan bu gibi malzemenin fıkdanından dolayıdır ki, bu karanlık devirler hakkında henüz terkiбі mahiyette monografilere bile tesadüf edemiyoruz. Mamafih, bütün bu mütalaalara terdifen, Halil Edhem beyin bu risalesini tam zamanında çıkmış addettiğimizi de saklayamayacağız. Bundan böyle *Anadolu Tavâif-i Müluki* tarihinin dinî, edebî, lisanî, siyasî, herhangi bir şubesiyle uğraşmak isteyenler, bu eser sayesinde, bu güne kadar elde edilen mühim neticelerden derhal haberdar olacaklar ve bir çok lüzumsuz zahmetlerden kurtulacaklardır. Millî tarih ile alakadar olan ve ona imkan mertebesinde hizmet etmek isteyen her Anadolu genci, her muallim, her müdekkik, bu hacmen küçük risaleyi yanından ayırmamak, daimâ ona müracaat etmek mecburiyetindedir.

İmkân mertebesinde coğrafi bir usule ittiba edilerek tertip olunan bu risalede sırasıyla şu beyliklerden bahs olunuyor: Pervane Oğulları, Sahip Ata Oğulları, Karasi, Saruhan, Aydın, İzmir, Menteşe, Teke, Eşref, Hamit, Germiyan Oğulları, Denizli Beyleri, Karaman, Candar, Dulkadir, Ramazan Oğulları. İki sahifelik küçük bir mukaddimeyi müteakip, muhtasar bir surette bu emaretlerin siyasî hayatları, beylerin silsilenâmeleri ve başlıca me hazlar gösteriliyor; yani 'Len Pool'ün takip ettiği usule riayet olunuyor. Bize verdiği bu pek kıymetli rehberden dolayı muhterem müellifi hararetle tebrik ederken, bu vesile ile, bazı küçük noktalar hakkındaki mütalaalarımızın ilavesini müstakil tetkikat için büsbütün faideden hali görmüyoruz.

KARASİ OĞULLARI

Bunlara ait zikr edilen menbalar sırasında Mösyö Kramers'in *İslam Ansiklopedisi'ndeki* esas itibarıyla Mordtman'ın tetkiki, Ahmed Tevhid beyin *Tetebbu'namesi, Necib Asım-Arif beylerin Tarihi'ne* istinat edilen makalesi

ile İsmail Hakkı beyin (*Karasi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul, Hüsnî Tabiat Matbaası, 1341) adlı kitabı unutulmuştur. Halbuki bu son eserde Karasi Oğullarına ait epey toplu malumât vardır.

Biz burada, yalnız, etnoloji itibarıyla şayan-ı dikkat bir nokta üzerinde biraz ısrar etmek isteriz; İsmail Hakkı bey, Karasi'nin Kara İsa'dan muhaffef olamayacağını söyleyerek, Balıkesir'de çıkan 'Rezm' gazetesinin 1330 Temmuz tarihli bir makalesini hülasa ediyor. *Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnâmesi'ne* istinat eden o makaleye göre Moğol İstilasında Orta Anadolu'da Kırşehir'inde ve bilhassa Suluca Üyük'de oturan Çepni taifesi, beyleri Kara İzi ile Aydın İli'ne göçmüşler. Karasi adı bu Kara İzi'den muhaffef imiş (s. 72 ve 76). Filhakika *Hacı Bektaş Velayetnamesi'*nde Hacı Bektaş'ın vürudu sırasında Suluca Kara Üyük civarında Çepni kabilesinin bulunduğu ve *Yunus Makarrı* adlı bir uluları olduğu zikr edilir. Lakin buna ait ne başka bir tafsilât, ne de Moğol İstilasını üzerine Aydın taraflarına muhaceret hikayesi mevcuttur. Öyle anlaşılıyor ki, bu makaleyi yazan zat, bizim '*Anadolu'da İslamiyyet*' ünvanıyla birinci makalemizdeki (*Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene 2, sayı 4, Eylül 1328, s. 308) malumâtı almış ve onu kendi tasvirine göre terkip etmiştir. Biz orada demiştik ki, bize göre Simavnalı Bedreddin kıyamında Dobruca'da mevcudiyetini gördüğümüz batıniyyü'l-mezheb Türkler 662'de Sarı Saltık maiyyetinde oraya giden Karasi Oğlu İsa bey zamanında kısmen Anadolu'ya dönen Baba İshak taraftarlarının bekayası olduğu gibi, Aydın İli'nde Bayezid Paşa ile harp eden ateşin ve mutaassıb Türkmenler de muahharan Aydın İli'ne hicret etmiş Babaî Türkmenlerinin hafidleridir. Kezalik, bugünkü Tahtacılar, Çepniler, daha doğrusu bütün Anadolu Kızılbaşları da bunların-yani bu eski Babaî bakiyyelerden-ibarettir. Aynı makalede Çepniler hakkında biraz izahat verilmiş olduğu gibi, muahharan *Türkiyat Mecmuası'nın* ilk sayısında da Anadolu'daki Çepniler hakkında daha etraflı malumât neşr edilmiştir (*Oğuz Etnolojisine Aid Tarihi Notlar*, s.206-209). İşte İsmail Hakkı beyin kitabında Çepniler'e ait verilen malumâtın bu suretle tashih edilmesi ve Karasi Emareti'nin Çepni Aşireti reisi Kara İzi tarafından tesis edildiği tarzındaki hayali uydurma rivayetlere yer verilmemesi icap ederdi. Biz o makalemizde sadece bugünkü Balıkesir ve İzmir Çepnilerinin, İsa bey zamanında Ece Halil kumandasında dönen Babaî Türkmenlerinin ahfadı olduğunu söylemiştik. Bir de, Mordtman, Bizans menbalarına istinaden, Karasi Beyliğinin Osmanlı müverrihlerinin gösterdiklerinden biraz fazla imtidat ettiğini ve bu aileye mensup bir Süleyman'ın 1343 Miladi'de henüz mevcudiyetini söyleyerek, ancak 1345 senesine doğru Karasi'nin Osmanlı

mülküne ithal edildiğini iddia eder ki, Halil Edhem bey her nedense bundan bahs etmemektedir.

AYDIN OĞULLARI

Bunlar hakkında *Eflakî Menakıbı'nda* çok şayan-ı dikkat bazı malumâta tesadüf edilmektedir ki, bu malumât, bu emaret hakkında bilinen şeyleri hemen tamamen değiştirecek bir mahiyettedir.¹⁰¹ Çelebi Emir Arif bin Sultan Veled (veladeti 670-meşihati 712-vefatı 719) ibtida Birgi şehrine gittiği zaman *Mübarizüddin Mehmed bey veled-i Aydın* henüz o havaliyi tamamıyla yedd-i zabtına geçirmemişti; maiyyetinde bir miktarı süvari ve bir miktarı piyade olmak üzere küçük bir kuvvet vardı; ve kendisi de Germiyan beyi Ali Şir Oğlu'nun sübaşılardanandı. Bir akşam Çelebi'yi ziyaret ederek, manevî bir himmetde bulunmasını niyaz etti. Çelebi, ona çomağını vererek, bununla düşmanlarını tedmir etmesini ve Cenab-ı Hak'kın ona ve ailesine zaferler ve memleketler vereceğini söyledi. Mehmed bey de çomağı başına koyarak, kendi nefsinin onunla ve din düşmanlarını da kendi çomağıyla kahr edeceği cevabını verdi. Hakikaten bu tebşirat teyit etti. Onun bütün çocukları derviş ve gazi oldular. Sultan Veled de Mehmed beye fevkalade iltifat ederek onu 'bizim sübaşımız' diye zikir ediyor; 'Sultânü'l-guzât' lakabını veriyor, Moğol ve Türk emirlerinin yanında daima onu medh ediyordu.¹⁰² Mehmed bey dahi ona her sene hediyeler gönderirdi (Kleman Huar¹⁰³, *Eflakî Tercemesi*, c. 2, s. 391, 392). Aydın Oğulları ve umumiyetle Anadolu tarihi hakkında çok eski ve kıymetli bir tarihi menba olan bu sülalenin Mevlevîlerle samimi münasabâtı

¹⁰¹ 'Çün hazret-i Çelebi azamullahu zikrihu bar-ı evvel be-şehri Birgi resid, henüz Mübarizeddin Mehmed veled-i Aydın rahimeallahu feth-i an vilayet ve tevabi-i an nekerde, ez sübaşyân-ı Veled-i Ali Şir bud, şebi ber hast ve be-ziyaret-i hazret-i Çelebi amede, ser-i nihad ve tevazi-i azim nümud, metâlib-i feth ü nusret ü devlet-i gaybi şud, hemana ki hazret-i Çelebi çomak-ı hod ra be-mezkur dade, fermud ki, her ki ez tu ser keşed ü kerden nihed ve guriz-i nümayed bed in çomak sereş ra be-küb, ve bedam ki bade'l-yevm in vilâyet ve çendin vilayet-i diğér ez vilayet-i Hodavandigar tura hasıl hahed şoden... ilh', *Darülfünun Yazmaları*, 858, varak 183

¹⁰² 'Hazret-i Sultan Veled kaddesallahu sırrahü'l-aziz Mehmed bey veled-i Aydın ra sübaşy-yı ma-handi ve derr-i hakk-ı u inayetha-i azim fermudi sultanü'l-guzat gofti ve dermiyan-ı ümera-i Moğol ve Türk medh-i o kerdi ve tergib dadi ki şecaat ve sehavet ve merdi ra ez ü kışb konid. Ve an yegane niz sal be-sal çendin tuhaf garib be-hazret-i işan ırsal kerdi ve istimdad himmet ve inayet hast-i ve der muhafazât-ı uhud-ı merdan-ı merdane sebat nümudi ...ilh', *aynı nüsha*, varak 183 (Farsi alıntılarının kontrolünde desteğini esirgemeyen Dr. Refet Yalçın Balata'ya teşekkür ederim. Hazırlayan).

¹⁰³ Clément Huart (1854-1926), Franzın doğubilimci (Hazırlayan).

dolayısıyla malumâtının vüsukundan şüphe edilemeyen Eflakî Dede'nin bu fıkrası, bu emaretin mübadisi hakkındaki malumâtımızı kâmilten değiştirmektedir.

Evvela; bu emaretin müessisi, *Müneccimbaşı*'nın müphem bir surette söylediği gibi *'Emirü's-sevâhil Aydın bey'* değil, ibtida Germiyan Oğlu Yakup beye tabi bir sübaşı olan *'Mübarizüddin Mehmed bey'*dir ve Mehmed bey zannolunduğu gibi 734 senesinde değil, Sultan Veled'in sene-i vefatı olan 712'den evvel bu emareti tesis etmiştir. Tevhid bey, Aydın Oğulları hakkındaki makalesinde Evliya Çelebi'den naklen Birgi'deki Eski Cami ile sağ yan kapısı önündeki türbenin kitabelerini nakl ediyor. Birinci kitabe 707 tarihli olup *fetehal ma'bedi bi-nasrullahi fi eyyâm-ı devleti emirü'l-kebir el-gazi fi sebilillahi teala Mehmed bin Aydın*, ikinci kitabe ise 734 tarihli olup yine *li'l-emiri'l-kebirî'l-âlem el-mücahid el-murabit ebu'l-hayrât es-Sultan el-guzât mübâriz-i devlet ve'd-din Mehmed Şah bin Aydın* namınadır. Tevhid bey, Evliya Çelebi'nin bu pek doğru malumâtını hiç bir sebebe istinat etmeksizin sırf *Müneccimbaşı*'nın rivayetiyle telif için tashih ederek her iki kitabenin de *'Aydın Şah bin Mehmed'* namına olması lazım geleceğini söylemektedir. Halbuki, Eflakî 'nin ifadesiyle bu kitabeler pek güzel tetabuk etmekte ve hatta birbirini itmam ve ikmal eylemektedir. İkinci kitabede Mehmed beye verilen *'Mübarizü'd-devle ve'd-din'* lakabıyla Eflakî 'deki *'Mübarizeddin'* lakabının tetabuku da pek sarıhtir. Anlaşıyor ki, Mehmed bey, daha 707'de *'Emir-i kebir, Gazi'* lakaplarını alarak kendisine müessis-i devlet addetmiş, muahharan nüfuz ve kuvveti arttıktan sonra *'Sultânü'l-guzât'* *'Mübarizü'd-devle ve'd-din'* gibi daha yüksek ünvanlar istimalinde tereddüt etmemiştir; 707'deki mütevazıane lakaplar kendilerinin daha pek yeni ayrıldığı Germiyanlıları tahrik etmemek maksadına atf olunabilir.¹⁰⁴ Herhalde bu emaretin tesisini 707'den bir az daha evvele irca etmek lazımsa da, şimdilik bunun katiyetle tesbiti imkansızdır. İbn Battuta'nın Mehmed beyin vera¹⁰⁵ ve takvası hakkındaki ifadeleri de Eflakî 'yi teyit etmektedir. Kezalik *Mesâlikü'l-Ebsâr'da* ve ondan

¹⁰⁴ Yine *Eflakî Menakıbı'ndaki* bir fıkraya bize Aydın Oğlu'nun yani Mübarizeddin Mehmed beyin damadı Emir Sadeddin Mübarek Kâbız'ın Germiyan ordusu sübaşısı olduğunu göstermektedir ki, bu da bu emaretin Germiyanlılardan ayrılmak suretiyle teşekkül ettiğini, ve mabadide, bu ailenin onlarla pek sıkı rabitaları olduğunu anlatır (*Huar Tercemesi*, c. 2, s. 289). Bu revâbıtı nazaran Germiyan Oğlu İkinci Yakup beyin ona cihetinden büyük babası olan Umur beyin (*Halil Edhem, Garbî Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri*, s. 25) dahi Aydın Oğlu meşhur Umur bey olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz.

¹⁰⁵ Haramdan kaçınma (Hazırlayan).

naklen *Subhül A'sa'da* da Birgi, tıpkı Eflakî 'de olduğu gibi, Mehmed bin Aydın beyin memleketi olarak gösterilir.

Eflakî Menakıbı'nda, Bahaeddin Umur Paşa hakkında da biraz malumât vardır.¹⁰⁶ Umur Paşa, deniz cenklerinde müşkil bir mevkie düşdüğü zaman, dalgalar üzerinde Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin yürüdüğünü ve kendi gemisini tutup felaketden kurtardığını görmüş, bir çok defalar kâfirlerle harp esnasında Emir Arif Çelebi'nin meydana çıkup onları mağlup ettiğini müşahede etmiş. Bu suretle şehadetine kadar tam ve kâmil bir imanla mücadelâttan geri durmamış (*Huvar Tercemesi*, c.2, s. 392-393). İbn Battuta, Mehmed beyin, Umur, Hızır, Süleyman, adlı üç çocuğu olup, bunlardan Süleyman'ın Menteşe Oğlu Orhan'ın damadı olduğunu ve hatta ziyareti esnasında kayınpederi nezdine firar etmiş bulunduğunu söyler; ve Hızır'ın Ayasluğ'da, Umur'un da İzmir'de hükümrân bulduklarını ve kendilerini oralarda ziyaret ettiğini anlatır (*Şerif Paşa Tercemesi*, c. 1, s. 330-337). İşte İbn Battuta'nın bu malumâtıyla, Kantakuzen'in Mehmed'in çocukları hakkındaki ifadesi birbiriyle tamamen tetabuk ettiğinden, İsa beyi, Halil Edhem'in kabul ettiği vechile, Umur'un kardeşi değil, Tevhid beyin ve Necib Asım-Mehmed Arif beylerin ifadeleri vechile, oğlu olarak kabul etmek galiba daha doğru olacaktır. Filhakika Tevhid bey, *Meskukât-ı Kadîme-i İslamiyye Kataloğu'nda* Ayasluğ'daki İsa Bey Camii kitabesine göre onu –*Müneccimbaşı'nın* da kabulü vechile-Mehmed beyin oğlu olarak göstermişse de (s. 374) muahharan *Tarih Encümeni Mecmuası'nda* neşr ettiği monografide, bu eski nokta-i nazardan vazgeçerek, Umur beyin oğlu olarak kaydetmiştir (Cüz: 10, 1327, s. 623) Umur beyin mütemadi mücadelerle geçen dağdağalı hayatında bile ulum ve edebiyatı himaye ettiği, Kul Mes'ud isminde bir Türk müellifine *Kelile ve Dimne*'yi terceme ettirmesiyle sabittir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Eflakî* , Umur bey hakkında aynen şu sıfatları kullanır: '*Melikü'l-ümerâ, kıdvetü'l-abdâl, Hamza-i Sanî, Gazi-i Rabbanî, Bahaeddin Umur Paşa*' (aynı nüsha, varak 183).

¹⁰⁷ Bu tercemenin bir nüshası Laleli Kütüphanesi'nde 1897 numeroda mukayyedir ki, Doktor Mordtman, ahiren neşr ettiği *Sehîl ü Nevbahâr* mukaddemesinde bundan bahsetmiştir. (s. 11). Halbuki bunun diğer bir nüshası da Bodlein Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ki, ibtida, Ete, Altıncı Beynelmîl Müştüşrikler Kongresi'nde bu nüshasının mevcudiyetini meydana çıkarmıştı (Tafsîlât için *Brokelman, İslam Ansiklopedisi, Kelile ve Dimne* maddesinde) Tercemedeki şu küçük fıkra, bu eserin henüz Mehmed beyin sağlığında ve Umur bey daha genç iken yazıldığını göstermekte olduğu gibi, burada ona verilen 'Paşa' lakabı da manidardır: '*ondan sonra Hüdavendigâr ve Hüdavendigâr-zâde-i cihân, hasîb-i nesîb-i zaman, el-müeyyed mine'r-rahman, civan-ı civan-baht-ı paşa-yı kamrân, Umur bin Mehmed bin Aydın alıyyullahu şanehu işaretiyle ben za'if-i nahif duacı Kul Mesud Tat dilinden Türkçe'ye döndürdüm Tengri tevfiik-birle tamam eyledim vallahu alemu*

Aydın Oğullarından bahseden sair Türk müellifleri gibi, Halil Edhem bey de, Hızır beyden hiç bahsetmiyor ve hükümdarlar sırasında onu göstermiyor. Halbuki, daha babasının hayatında Ayasluğ'da hükümet süren ve kardeşiyle müştereken vasi miyasta harekât-ı bahriyyede bulunan Hızır bey, büyük kardeşi olduğu tahmin edilebilen Umur'un şehadetinden sonra, bu ailenin en müsinn ve şüphesiz en kuvvetli rüknü idi. Ona tabi olan Altolugo yani Eski Efes, Ayasluğ şehri birinci sınıf bir ticaret yeri olmakla beraber, İzmir'den çok daha işlek bir ihracat ve ithalat merkezi olduğu cihetle Hızır beye kâfi bir varidât getiriyordu. Duçar oldukları büyük bahrî mağlubiyetlerden ve kardeşinin şehadetinden sonra Hızır bey kendilerine karşı hareket eden Mukaddes İttifak'ın reisi sıfatıyla, Papa'ya bir sefaret heyeti göndererek, sulh istedi: yalnız kendisinin değil, kardeşinin gemilerini de tatil-i faaliyete sevk ve hatta Papa isterse imha edeceğini, korsanlığa muavenet şöyle dursun, Türk topraklarındaki Hıristiyanların ve Hıristiyan gemileriyle giden Türklerin can ve malını da tekeffül eyleyeceğini vaat ediyordu. Hıristiyanlar hakkında bazı kapitülasyonları, sonra kendisine ait iskelelerin gümrük varidatı nısfının müttefiklere verilmesi gibi çok ağır şartları ihtiva eden bu 18 Ağustos 1318 tarihli muahede, nihayet Papa tarafından kabul ve tastik edildi (*Heyd, Kurun-ı Vustada Şark Ticareti Tarihi, c. 2, s. 543*). Burada Aydın Oğullarının Hıristiyan devletlerle münesebât-ı siyasîyye ve iktisadîyyesi hakkında uzun tafsilâta girecek değiliz; yalnız bu izahatın bile Hızır'ı Umur'dan sonra bu emaretin hükümdarı saymağa kâfi bir delil olduğu kanaatindeyiz. Kardeşinin vefatıyla, oğlu İsa beye intikal eden kuvva-i bahriyyede şamil

bi's-sevab'. Yine diğer bir yerinde Umur Paşa da adl ü siyaset, kerem ü şefkat, ihsan ü mürüvvet, müctemi olduğunu söyleyerek ona ayrıca bir kaside de yazar ki, bütün bunlar, bir taraftan eserin zamanı tercemesini, diğer taraftan Umur beyin daha genç iken bilfiil memleket idaresinde bulunduğunu anlatır. *Kelile ve Dimne* mütercimi Kul Mesud ile, *Sehil ü Nevbahâr* nazımı Mesud'un büsbütün başka şahsiyetler olduğunu, bu iki eserin zaman-ı tahriri arasındaki senelerin çokluğu da göstermektedir. Tabib Hacı Paşa'nın *Şifaü'l-Eskâm ve Devaü'l -A'lam* namıyla 782'de Ayasluğ'da telif ettiği Arapça eserde Aydın Oğlu İsa bin Mehmed bey namınadır (*Keşfü'z-Zünun, Bulak tab'ı, c.1, s. 497*, müellif yazısıyla nüshası Enderun'da Ahmed-i Salis Kütüphanesi'nde, Osman Şevki, *Türk Tababeti Tarihi, s. 156,-Şakayık-ı Nu'maniyye Tercemesi'nde c.1, s. 74*) bunun Aydın Oğlu Mehmed bey namına telif edildiği, kezalik Osman Şevki beyin kitabında da *Müntehabüş-Şifa'nın Şifaü'l-Eskâm'dan* hülaseten Mehmed bey namına Türkçe yazıldığı, ve Hacı Paşa'nın Aydın Oğlu Mehmed beyin teşvikiyle Birgi'ye azimetle te'lifât ve tedrisâta başladığı yazılıyorsa da, pek kolaylıkla anlaşılıyor ki, yanlışır. Bu, Mehmed bey değil, onun oğlu İsa beydir). Kezalik 780'de vefat eden Şeyh Şihabeddin-i Sivasî'nin de mürşidi olan Zeyneddin-i Hafî halifelerinden Şeyh Mehmed'le birlikte Ayasluğ'a giderek Aydın Oğlu'ndan hürmet ve riayet gördüğünü ve orada tavattun ettiğini biliyoruz (*Şakayık Tercemesi, c. 1, s.55*).

böyle resmi bir muahede akd etmesi, bunu kemal-i katiyetle gösterebilir. Babasının yerine geçen İsa bey, amcasını devletin asıl büyük reisi addetmeseydi, şüphesiz bu kadar ağır şerâiti havi bir muahedeyi kabul etmeyecekti. Herhalde İsa bey ancak Hızır'ın vefatından sonra bu emaretin en büyük uzvu mevkiini kazanmış olacaktır.¹⁰⁸ Bütün bu izahattan sonra, Aydın Oğulları silsilenâmesinin ilk kısmını-Halil beyin kitabındaki silsileyi tadilen- şimdilik şu şekle koymak mecburiyetindeyiz:

1.*Aydın bey*¹⁰⁹

2.*Mübarizü'd-devle ve'd-din Mehmed bey* (merkezi: Birgi, mebde-i emareti:707'den evvel, vefatı: 741) (1.)

2.1.*Bahae'd-din Umur bey* (İbtida İzmir beyi, emareti: 741-749) (2.)

2.2.*Hızır bey* (İbtida Ayasluğ beyi, mebde-i emareti 749, vefatı: meçhul) (3.)

2.3.*Süleyman bey* (Menteşeoğlu Orhan beyin damadı)

2.4.*İsmi Malum Olmayan Kerimesi* (Germiyanoglu ordusunun sübaşısı Sa'deddin Mübarek Kabız'ın zevcesi)

2.1.1.*İsa bey* (749'da babasının yerine geçmekle beraber, Hızır beyin vefatından sonra mebde-i emareti meçhuldür.Vefatı 793, butarihten 805'e kadar fasıla-i hükümettir) (4.)

2.1.2.*İsmi meçhul kerimesi* (Germiyan Oğlu Mehmed beyin zevcesi ve İkinci Yakup'un validesi)

2.1.1.1.*Musa bey* (805) (5.)

2.1.1.2.*Hamza bey* (Osmanlılara iltica etmiştir).

MENTEŞE OĞULLARI

Bunlar hakkındaki kısımda, bazı kitabelere nazaran bu sülalenin ilk hükümdarlarından olması lazım gelen '*Mesud ve Eblistan*' isimleri hakkında hiç malumât olmadığı söylenmektedir. Filhakika bu ailenin menşei meselesi henüz layıkıyla halledilememiştir. Bunların cedd-i ekberleri addedilen Bahaeddin'in *Cimri Hadisesi* diye maruf vaka esnasında Karaman Oğlu Mehmed bey tarafından şehit edilen '*Melikü's-sevâhil Hacı Bahaeddin*' olduğu kabul edilirse,- ki Ahmed Tevhid beyin bu nokta-i nazarını Halil

¹⁰⁸ Halil Edhem bey, risalesinin metninde İsa beyin vefatını 792-1390 senesinde gösterdiği halde, onu takip eden sahifedeki silsilenâmede bilâ-tasrih 793-1391 tarihini kabul ediyor ki, bu tehalüfün sebebini anlayamadık. Bu herhalde bir zühul eseri olmalıdır.

¹⁰⁹ Numaralandırmalar hazırlayan tarafından yapılmıştır.

Edhem bey de kabul etmiştir- bu taktirde, onun 'Çelebi Kamrân' adlı bir oğlu olduğu 'sadr-ı mütetabbib' lakabıyla meşhur 'Zekiyyüddin Ebubekir-i Konevî' nin menşeyinden mevcut bir ta'ziyetnâmeden anlıyoruz. Bahaeddin'e doğrudan doğruya intisabı olan Zekiyyüddin'in bu hadise münasebetiyle, yalnız Çelebi Kamrân'a ta'ziyetnâme yazması ve onun başka çocuklarından hiç bahsetmemesi, oldukça şayan-ı dikkatdir. Buna nazaran bu iki Bahaeddin'in iki ayrı şahıs olması ihtimali de kolayca reddedilemez.

Bizanslıların bize bildirdikleri en eski Menteşe hükümdarı, ilk Paleologlar zamanında Eski Aydın'ı (*Tralles*) zapt ve tahrib eden 'Salpakis' adlı beydir. Rum teleffuzuna uydurulmuş bu garip isim de *Eblistan*'ın bir şekli-i muharrefini bulmak acaba kâbil midir? Bu hususta sarih bir şey söyleyemiyoruz. Bunlara ait eski kitabelerde Mesud'un babası ekseriya *Eblistan* olarak gösterildiği halde, yalnız bir kitabede Mesud'un babası *Menteşe* ve onun babası *Eblistan* olarak tasrih ediliyor ki, Tevhid bey bunun bir eser-i sehv olduğunu ve Mesud ile Menteşe'nin bir şahsın iki ismi olacağı kanaatindedir (*Tarih Encümeni Mecmuası*, 18, 1328, s. 1152). Halbuki *Eflakî Menakıbı*'nda, Emir Arif Çelebi'nin 'Veled-i Menteşe Mesud bey' nezdine giderek keramet gösterdiği ve bunun üzerine gerek onun gerek sevgili oğlu *Şuca'addin Orhan beyin* ve bir çok rical ve ahalinin ona intisab ettiği yazılıdır (*Huar Tercemesi*, c. 2, s. 316). Mesud'un 'Veled-i Menteşe' olduğunu gösteren bu kayda nazaran, Ahmed Tevhid beyin tarz-ı te'vili bertaraf edilmek ve kitabedeki 'Mesud bin Menteşe bin Eblistan' kaydının sıhhati kabul olunmak zaruridir. Çelebi Arif'in bu seyahati her halde 719'dan evvel olacağı cihetle, Mesud beyin zaman-ı hükümeti de takribi olarak meydana çıkmaktadır. İbn Battuta'nın Milas'da görüştüğü ve oraya iki mil mesafede kâin 'Beçin, Barçın' şehrinde sarayı olduğunu söylediği (*Şerif Paşa Tercemesi*, c. 1, s. 322) Şuca'addin Orhan beyin namını Milas'da 730 tarihli bir kitabeye 'Emirü'l- Kebir Şuca'ü'd-devle ve'd-din Orhanbey' şeklinde görmekteyiz. Eflakî ve İbn Battuta ile bu kitabedeki ünvanların tevafuku şayan-ı dikkatdir. İbn Battuta, Muğla'da Orhan'ın oğlu İbrahim beyle de görüşmüştür ki, bunun da daha babasının hayatında- Anadolu beylerinde mutat olduğu vechile- orada hükümet eylediği ve- Milas'daki Ulu Cami kitabesine nazaran-bilemediğimiz bir tarihte şehiden irtihal ettiği anlaşılıyor. Eski Milet harabesi üzerinde yükselen Balat (*Palatia*) gibi mühim bir idhalât ve ihracât merkezine ve hemen bütün eski *Karya* kıtasına malik olan Menteşe beylerinin Venediklilerle münesebât-ı siyasiyye ve iktisadiyyesi hakkında Heyd'in meşhur eserinde kıymetli malumât vardır (*Kurun-ı Vustada Şark Ticareti Tarihi*, c. 2, s. 532, 544 ve müteakip). Hicri sekizinci asrın ikinci nısfından itibaren yani Aydın

Oğullarının inhitatından sonra, bunların kuvetlendikleri, Miladi 1350'de Balat'da İzmir'e karşı bir taarruz hazırlığında bulunmaları münasebetiyle Venediklilerin telaşından, ve Ahmed Gazi kitabelerindeki mağrurâne ünvanlardan anlaşılıyor. Menteşe beylerinin millî lisanlarına da ehemmiyet verdiklerini, bunlardan Mehmed beyin '*Mahmud ibn Mehmed el-Barçinî*' ye Farsî'den terceme ettirdiğini *Baznâme*'den anlıyoruz ki, Milan'daki Amburuzyana Kütüphanesi'ndeki yegâne nüshası bulunan bu eseri, Hammer, 1840'da Almanca tercemesiyle beraber neşretmiştir.

1.*Hacı Bahaeddin* (676'da şehit)

2.*Eblistan*

3.*Çelebi Kamrân* (Zekiyyüddin menşesinde)

2.1.*Menteşe (Ali)* ('Ali' ismi Şikarî'de mevcuttur)

2.1.1.*Mesud bey* (717'den evvel emaretdede bulunuyordu) (1.)

2.1.2.*Şuca'd-din Orhan bey* (730'dan evvel emaretdede bulunuyordu) (2.)

2.1.3.*İbrahim bey* (745-755 seneleri arasında şehit olmuştur) (3.)

2.1.3.1.*Tace'd-din Ahmed Gazi* (Emareti Evliya Çelebi'ye göre 755 veya daha evvel -vefatı 793) (4.)

2.1.3.2.*Mehmed bey* (786 tarihli sikkesi vardır) (5.)

TEKE OĞULLARI

Bunlardan bahsolunurken, bunların Harizm ve Serahs civarında meskun bir Türkmen aşiretinin şubesi oldukları söyleniyor. Ben de tamamıyla bu kanaatdeyim. Anadolu tarihinin tenviri için mutlaka etnolojik hususiyetler de nazar-ı itibara alınmak zaruridir; *Türkiyat Mecmuası'nın* ilk cildinde '*Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*' namıyla neşre başladığım tecrübe, sırf bu maksatla yazılmıştır.

HAMİD OĞULLARI

Bunlara ait 1330 sene-i maliyesine mahsus olmak üzere bir aralık basılıp her nedense ikmal ve neşr olunamayan-*Konya Vilayeti Salnâmesi'nde*-çok mühim bir kitabe vardır. Eğirdir kasabasında Hamid Oğullarından Dünder bey tarafından dairen-madar cesim taşlardan suret-i metinede yapılmış ve nükuş-ı hançerî ile müzeyyen bir medrese varmış ve bu medresenin havlısına nâzır ve bir kemer üstündeki taşda şu kitabe okunuyormuş: '*ammere emîrül-kebîr el-ısfahsalar el-mü'eyyed el-muzaffer el-hasîb el-nesîb muharrirül-etrâf melikül-ümâraü'l- azim*

felekü'd-devle ve'd-din âmilü'l-İslam ve'l-Müslimîn Dündar bin İlyas bin el-Hamîd eazzallahu ensarehu ve daifu iktadarehu bi-vaz'-ı haziyyi'l-medineti'l-mübâreke ve aşaru bi-imatehâ fi seneti ihda ve seb'amia dame beyza-ı malikihâ ma'muren). Bu medrese karşısında Dündar beyin biraderi Hızır bey tarafından bina edilmiş bir cami, ve her iki bina arasında vaki iki metro arzında bir kemer üzerinde bir minare varmış ki, bu kemerin altından suhuletle mürur ve ubur mümkün imiş (s. 594). Baştan başa tertib-i sehvleriyle mâlamâl olan bu eserdeki bu kitabenin ne kadar doğru olduğu muhtaç-ı teemmül ise de, herhalde 701 tarihi ve bilhassa '*Felekü'd-devle ve'd-din Dündar bin İlyas bin Hamid*' kaydı şayan-ı dikkatdir. 701 tarihinde Dündar beyin berhayat olduğu meselesi, elde mevcut vesâik ile asla tearuz etmeyeceği gibi, Hamid beyin oğlu değil torunu olması da pekala kabul olunabilir. Hususi kütüphanemizde mevcut '*Menâkıb-ı Sultânü'l-Muhakkıkîn Kutbü'l-Arifîn Şeyh Sultan Mehmed Çelebi ibn eş-Şeyh Piri Mehmed Hoyî*' nam yazma menâkıp risalesinde, Şeyhülislam Berdaî'nin esna-yı hacca Hamid Oğlu Hızır bey ile görüşerek onun daveti üzerine Semerkand'ı bırakarak Eğirdir haricinde Yazla'ya geldiği ve Hızır bey tarafından ona büyük bir zaviye, bağ ve bahçeler ve sum'alar yapıldığı muharrerdir. Onun damadı ve halifesi Piri Mehmed Hoyî'nin ve çocuklarının o havalide uzun müddet icra-yı nüfuz ettikleri malumdur. Hızır beyin hacca gitdiği hakkında hiç bir malumâtımız yoksa da, Hamid Oğulları hakkındaki malumâtın azlığına binaen *Menâkıb Mecmuası'ndaki* bu haberi de ihmal etmek istemedik.

DENİZLİ BEYLERİ VEYA İNANÇ OĞULLARI

Bunlar hakkında *Eflakî Menâkıbı'nda* şayan-ı dikkat malumât vardır Evvelâ Şuca'addin İnanç beyden başlayarak bütün Ladik havalisinde Çelebi Arif'in bir çok mürit ve mu'tekidleri olduğunu öğreniyoruz. Saniyen, İnanç beyin Doğan Paşa adlı bir biraderi olduğunu da haber alıyoruz (*Huar Tercemesi*, c. 2, s. 327). Yine orada Çelebi Mehmed bey (c. 2, s. 384) isminde-hükümdar ailesine münasebeti olduğuna zahib olduğumuz- bir zatla yine aynı aileden olduğunu tahmin ettiğimiz Tavas kal'ası emiri Şucaaddin İlyas beyi (c. 2. s. 331) öğreniyoruz ki, bunlar da Çelebi Arif'in mürit ve mu'tekidlerindendi. Siyasi tarihi hakkında pek az malumâta malik olduğumuz bu kısa ömürlü beylik zamanında Ladik'de, '*Muarrif Ladikî, Nakib Oğlu*' gibi şairler yetiştiğini, hatta İnanç bey oğlu Murad Aslan beyin emriyle Türkçe '*Fatiha Tefsiri*' yazıldığını söyleyebiliriz. Darülfünun Kütüphanesi'nde de yazma bir nüshası bulunan bu eserin, mukaddemesinde Murad beyin lakabı şöyle zikr olunmaktadır:

'Hüdavend-i âlemyân, puşt-penâh-ı İslamiyân, Hüsrev-i kamkâr, din-perver-i Hüdadân, menba'-i cud ve'l-fazl ve'l-ihsan, bedrü'l- İslam, nurü'l-mille ve'l-iman, melce'-i züefâ-i ehl-i iman Çelebi Murad Aslan bin İnanç bey'. Oldukça zanaatkârane ve âlimane yazılmış olan bu güzel eserde Mevlanâ tesiri de çok barizdir ki, bu hal Eflakî 'nin ifadesini teyit eder. *İnanç* adının –Ladik'deki bir kitabedeki tarz-ı kıraatına göre-bazıları tarafından *'Tutac'* şeklinde okunması külliyen yanlıştır; bu, *'Yinanc=İnanc'* kelimesinin fena yazılmış bir şeklinden başka bir şey olamaz. İnanç beyin babası olarak Cimri Hadisesi'ni müteakip Keyhüsrev-i Salis tarafından Karahisar'a nefy edilen Ali bey kabul edilirse- ki Tevhid bey, Ali bey, Halil Edhem bey bu hususta müttefiktirler –onun babası olarak da Keykavus-ı Sani ümerasından Fahreddin Sivastos'u göstermek lâzımdır (Ahmed Tevhid, *Tarih Encümeni Mecmuası*, 88, s. 359). İbn Battuta'nın ziyaret etmiş olduğu bu emaret hakkında Eflakî Dede'nin verdiği malumâta istinaden şimdilik şöyle bir silsile vücuda getirebiliriz:

1.*Fahre'd-din Sivastos* (Sultan Keykavus-ı Sani ümerâsından)

2.*Ali bey*

2.1.*Şuca'd-din İnanç bey* (ibtida-yı emareti 719'dan çok evvel olmak icap eder.Vefatına gelince, 735 tarihinden bir az sonra olmalıdır) (1.)

2.2.*Doğan Paşa*

2.1.1.*Çelebi Murad Aslan bey* (vefatı 763'den mukaddemdir) (2.)

2.1.1.1.*İshak bey bin Murad bey* (763 tarihli sikkesi vardır. 770'de Denizli Germiyan beyi Süleyman Şah bin Mehmed beye tabi bulunuyordu) (3.)

KARAMAN OĞULLARI

Şimdiye kadar Karaman Oğullarına ait en zengin epigrafi vesikalarını neşreden müellif, bu mebhasda da çok mükemmel bir hülâsa vücuda getirmiştir. Anadolu emaretleri tarihinin bu çok mühim şubesiyle uğraşanlara küçük bir yardım etmek ümidiyle, bunların ilk meçhul devirleri hakkında bazı mütelaâtta bulunmak istiyoruz. Evvela, Teke Oğulları hakkında söylediğim gibi, bunların da tesisinde etnolojik bir unsur esası aramak lazımdır. Bu maksatla, *İslam Ansiklopedisi'ne* yazdığım *'Salur'* maddesinde Karamanlıların Oğuzlar'ın Salur şubesinin Karaman boyundan olduklarını iddia etmiştim ki, ahiren *İslam Ansiklopedisi'ne* *'Karaman Oğulları'* maddesini yazan Mösyö Kramers de bu nokta-i nazarımı tercihen kabul ve zikretmiştir. Karaman boyu hakkında daha mufassal malumât için bakınız (*Türkiyat Mecmuası*, c. 1, s.193-194, Anadolu'daki *'Karaman'*

adlı köylere dair tafsilât için bu nüshamızda H. Nihal beyin makalesine müracaat).

Karaman Oğullarının mübadisine ait malumât, maalesef, henüz çok karışık, mübhemdir. Halil Edhem bey, bu hülasada, bu ilk karışık devir hakkında *Necib Asım-Mehmed Arif beylerin Tarihi*'ndeki malumâta istinat ile iktifa etmekte ve ayrıca buna ilaveten nota halinde *Ali'nin Selçukname Tercemesi*'nde kısaca bazı nakillerde bulunmaktadır. Halbuki *Encümen'in Osmanlı Tarihi*'nde daha ziyade *Muhtasar İbn Bibî*'den istifade ile iktifa edilmiş, *Aksarayî* 'nin bu husustaki pek mühim malumâtı her nedense ekseriya ihmal olunmuştur. Biz burada *Şikarî* ve *Aksarayî* ile beraber *Aşıkpaşazade Elvan Çelebi'nin Babaîler Menakıbı* hakkındaki eserinden müstehrec bir fıkradan¹¹⁰ ve *İbn Bibî'nin Mufassal Nüshası*'ndan istinbaten, bu ailenin mübadisini biraz daha tenvire çalışacağız.

Sultan Birinci Alaeddin Keykubad zamanında, *Kamereddin İli* namını alan Ermenak ve havalisi zabt edildikten sonra (625-1228) oraya alelusul Türkmen aşiretleri getirilüp iskân edildi ki, bunlar arasında Karaman boyuna mensup olanlar belki de ekseriyeti teşkil ediyordu. İşte bu Türkmenler içinden yetişen '*Nure bin Sa'deddin*' o aralık Anadolu'da pek ziyade taammüm eden Babaîlik tarikine intisab ederek o havalı

¹¹⁰ Aşıkpaşazâde Elvan Çelebi'nin kendi ecdadı menakıbına ait hususi bir menakıb kitabı yazmış olduğunu biliyoruz. (*Aşıkpaşazade Tarihi Mukaddemesi*, Paris Millî Kütüphanesi'ndeki bir eserden naklen). Hususi kütüphanemizdeki *Anonim bir Tevarih-i al-i Osman* nüshasında, yine aynı menakıb kitabından naklen, Karamanlıların, Babaîlerle münasebeti hakkında şu izahat vardır: '*Meger bir gece Sultan Gıyaseddin'i kulları depelediler. Oğlu ve kızı kalmadı. Babayilerden (Babaîler) Muhlis paşa bir sebeple padişah oldu. Babayiler, karnlardan intikam alıp Babayileri karnı leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçirdi. Kırk gün bazıları ayder altı ay beylik etdi. Andan sonra kendülerin halifelerinden Göre Kadı (? Nure Sofu olacak) derlerdi, İç İl'e halife olmuşdu. Meger, Göre Kadı'nın (Nure Sofu) beş yaşında bir oğlu kalmışdı. Adına Karaman derlerdi. Muhlis Paşa ol Karaman adlı oğlanı tahta geçürdi, padişah eyledi ve nefes edün ayıtdı: benün nesli bu vilayeti tuta, padişah ola, dedi. Karaman dediklerinin sebebi budur. Karaman tahtına geçdikde hicretin 687'. Bu rivayet Hayrullah Efendi Tarihinde-muhtelif menbalardan naklen-mevcuttur (c. 1, s. 117'de 680'den evvel olarak-c. 2, s. 59'da 700 vekayiinden sonra -bu malumât Şakayık Tercemesi'nde vardır. (c. 1, s. 22-23). Hayrullah Efendi kitabının üçüncü cildinde bütün bu karışık malumâta Hezarfen'in *Cenabî*'den muktebes rivayetini de mezc ederek: '*İşbu Karamanîlere bazıları Babaîler dahi derler ki, Cengiz-i fitne-engizin şerrinden Baba İlyas ile gelmiş bir takım Horasanîlerden ibaretidir*' neticesini çıkarıyor (s. 14-15). Kullandığı menbalar hakkında hiçbir tenkide malik olmayan Hayrullah Efendi'nin bu karışık malumât ı, şayan-ı ehemmiyet değildir. Yalnız, *Elvan Çelebi Menakıbı'nın* Nure Sofu'yu Babaî halifelerinden addetmesi her halde şayan-ı dikkattir.*

Türkmenleri üzerinde dinî bir nüfuz kazandı.¹¹¹ Bu nüfuz oğlu Kerimüddin Karaman'ın o dağlık havalide tezyid-i kudret ve civardaki Hıristiyanlardan zabt suretiyle tevsi-i memalik ederek adeta bir nev'i muhtar idare kurmasına büyük yardım etti. 654-1256 tarihindeki Baycu fetretinde Karaman ve kardeşlerinin büsbütün kuvvet kazandıklarını, bunun neticesinde Dördüncü Rükneddin Kılıç Arslan'ın Karaman'a, Ermenak Beyliğini tevcih ettiğini *İbn Bibi* yazıyor ki, bu, bir emr-i vakiin tastikinden ibaretti. Mamafih, Rükneddin, bu serkeş Türkmenlerin mütemadi gasb ve garetlerinden memnun değildi; onlardan tedip maksadını beslemekle beraber bu sarp ve siyaseten nazik sahada büyük bir hadise çıkarmamak için zarurî bir tahammül gösteriyordu. *İbn Bibi* bu sıralarda Karaman'ın vefat ederek, biraderi ve Sultan'ın *emir-i candarı* Bunsuz, Bungusuz'un arz-ı ta'zimat maksadıyla hükümdar nezdine gelince tevkif edildiğini ve Karaman'ın henüz küçük olan çocuklarının da ibtida Gavele Kal'asına gönderildiğini yazıyor. *Selçuknâme Tercemesi*'nde ise, Karaman'ın kat-ı tariklik etmesinden dolayı tahassun ettiği ormanın ihrakı esnasında olduğu ve kapucubaşı olan biraderi Bunsuz'un haps ve çocuklarının Gavele'ye izam edildiği mukayyedir. Hammer, *İlhaniler Tarihi*'nde Karaman Oğlu Mehmed'in 677'de bir ormanda ağaçlarla beraber muhterikan terk-i hayat ettiğini *Reşidüddin'in Camiü't-Tevârih'inden* naklen bildirir ki (Halil Edhem, *Karaman Oğulları Hakkında Vesâik-i Mahkuke*, hususî tab'ı, s. 6) *Selçuknâme*

¹¹¹ Bundan evvelki notada Nure Sofu hakkında *Elvan Çelebi Menakıbındaki* kaydı zikretmiştik. *Şikarî* bunu *Nureddin bey* olarak gösterdiği halde, kitabelerde ve tarihlerde *Töre* olarak mukayyedir. *Sofu* lakabı onun o sırada Anadolu'nun her tarafına yayılan Babaî halifelerinden olduğunu gösterebilir. *Tarih-i Melikü'l-Müeyyed ve Tarih-i Cenabî'de* ve onlardan naklen *Füsulu Hal ü Akd, Tenkihü't-Tevarih, Camiü'd-Düvel, ve tercemesi* gibi tarihlerde Nure Sofu'nun Ermeniyü'l-asl olduğu rivayet edilirse de buna inanmak müşkildir. Çünkü, eğer böyle bir ihtida meselesi olsa, Karamanîlerden çok aleyhdârane bahseden *İbni Bibi* bu hadiseyi mutlak müzifâne bir surette kaydederd. Hatta *Müneccimbaşı* dahi *Cenabî* rivayetini zikr ile beraber şayan-ı itimat saymaz. Ayasofya Kütüphanesi'ndeki mufassal nüshasında (numero: 2985) '*zıkr-i sebeb-i istila-yı Karamanîyân ve taslit-i Cimri ve istila-yı u ber serir-i saltanat bi-darülmülk-i Konya hamahallahu teala,*' faslında bu hadiseden muhkirâne bir suretde bahseden *İbni Bibi*, Babaîler hakkında olduğu gibi bunlar hakkında da '*Havâric*' sıfatını kullanır ve Karaman'ın ibtida-yı halinde Kamereddin İli'nde dağlardan Larend'e'ye kömür taşıyan bir Türkmen olduğunu söyler. *İbni Bibi'nin* Babaîler hadisesi hakkındaki tafsilâtıyla Karaman Oğlu Mehmed beyin Konya istilası hakkında verdiği tafsilât mukayese edilirse, bu iki hadisenin mahiyet itibarıyla birbirine ne kadar benzediği anlaşılır. Bu emaretin çok karanlık olan ilk tesis safhalarında bu sufiyâne tesirâtı nazar-ı itibara almak lazım olduğunu ilk defa '*Anadolu'da İslamiyet*' ünvanlı makalemizde (*Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene 2, sayı 4, Eylül 1338) ileri sürmüştük. Mösyö Kramers de Karaman Oğlu hakkında *İslam Ansiklopedisi'ne* yazdığı makalede bu nokta-i nazarı kabul ediyor.

*Tercesmesi'*ndeki bu ormanda vefat meselesinin bundan muharref olduğu kolayca anlaşılıyor. Biz, *İbn Bibi'nin* bu rivayetinden ziyade *Aksarayî'nin* bu hususi verdiği malumâtı daha doğru bulmaktayız.

Moğolların tahakkümü altında kardeşiyle müştereken icra-yı saltanat eden İzzeddin Keykavus, Muineddin Pervane'nin tesvilâtıyla İstanbul'a kaçmaya mecbur olarak Selçukî tahtı münhasıran Rükneddin Kılıç Arslan'a kalınca (660-1261), Muineddin Pervane, Moğol ve Selçukî kuvvetleriyle, uç havalisindeki iğtişaşları teskin etti. Tam bu esnada, belki kendilerinin de aynı akıbete uğrayacaklarını Ermenak Türkmen sergerdeleri yani Karaman, Zeynelhac, Bunsuz kendilerine taraftar toplamak ve teşebbüslerine meşruiyyet vermek için Sultan İzzeddin taraftarlığı namı altında yirmi bin zırhlı süvariden mürekkep bir kuvvet ile Konya'ya yürüdüler. Moğol Ordusu yaylaklara dağılmış olduğu cihetle, Muineddin Pervane adeden az olan Selçukî Ordusuyla bunlara karşı çıktı; Gavele Kal'ası sahasında vukua gelen kanlı bir muharebede Karaman Türkleri bozuldu; esir edilen Zeynelhac ve Bunsuz, Konya pazarlarında dolaştırılarak, ahalinin tahkirât ve muhacemâtına hedef oldular. Ve birkaç gün sonra Konya'nın İç Kala kapusuna asıldılar. Konya Sarayı'nın burcundan bunlara ok atılıyordu. Biraz sonra bunları bilhassa davet ettikleri ittihamıyla *Necibüddin Müstevfî, Kıvamüddin Eşher bin el-Hamid, Kadî-i Leşker* gibi bir takım Konya ekâbiri de katl olundu. *Aksarayî* de bunların mezarına nur indiği ve Zeynelhac'ın – halktan maruz kaldığı muameleler ve ihanetler dolayısıyla-mazhar-ı gufran olduğu hakkında bazı menkulât da zikredilmektedir.¹¹² Bu izahâtan

¹¹² Bu çok mühim eserin 745'de Aksaray'da yazılmış bir nüshası Yeni Cami Kütüphanesi'nde 827 numeroda, 734'de yine Aksaray'da yazılmış ikinci bir nüshası da Ayasofya'da 2143 numerodadır. Ehemmiyet-i fevkaladesine mebni yukarıdaki vekayii muhtevî parçayı aynen nakl ediyoruz: 'havadis-ı rüzgâr ki der an sal ve zaman (ya'ni 660) vaki geşt an bud ki ez taraf-ı Ermenak ümerâ-i Etrâk-ı nâ-bak ve hem Karaman ve Zeynelhac ve Bunsuz huruc kerdend ve ba bist hezar sevar çuşen ver be-hükmi hevadarî-i Sultan İzzeddin ber muharebet-i Sultan ber ser-i Konya amedend çün leşker-i Moğol be-tamam-ı yaylak müteferrik şode refte budend fırsat yaftend ve sude-i feth-i Konya der dimağ kerdend. Muineddin Pervane bâ-leşker-i Sultan ance hazır budend be-zire-i işan şodend ve der sahra-yı kal'a-yı Gavele ittifak-ı muharebet oftad ve ümerâ-i Etrak mukavemet-i azim numudend ve der mabeyn-i her-du leşker der an mukatelet-i azim reft ve ahirü'l-emr leşker-i Etrâk münhezim şodend (sihzemü'l-cem' ve yulunü'd-debr) nasib-i hali-i işan şod. Ve egerçi leşker-i Sultan andek bud ve mazanna-i an nebud ki def-i naire-i fitne ve aşub-ı bedan mikdar leşker müyesser kered. Amma be-takdir-i Rabbilâlemin ve imdâd-ı melâik-i mümin leşker-i Sultan-ı muzaffer ve mansur-ı geştend ve ehl-i bağı ve adüvvân-ı mağlub u menkûb şodend, ve ümerâ-i Etrak Zeynelhac ve Bunsuz der kayd-ı hazi ve hesar giriftar amedend ve der silk-i zümre-i asâr oftadend (kim fe gulibetu kesire bi-iznillahî vallahî maa's-sabirin). Zeynelhac ve Bunsuz ra der bazarhâ-i Konya cihet-i ihanet ve ta'zib-i tavaf

Zeynelhac'ın, Karaman'ın kardeşi olduğu ve Karaman'ın da bu hadisede ölmediği anlaşılabilir.

Karaman'dan sonra yerine oğlu Mehmed bey geçti. *İbni Hatir*, onu *Ermenistan ser-leşkeri* yaparak Moğollar'a karşı isyanında Karamanlılardan istifade etti. *İbni Bibi'ye* göre bu isyanın tenkilinden sonra Muineddin Pervane, Karamanlılara karşı bir kuvve-i askeriyye sevkettiyse de mağlup oldu.

Biz bu hadisenin teferruatını *Aksariyi'de* öğrenebiliyoruz: putperest Moğollara karşı Mısır Sultanı'ndan müzaheretiyile İslamiyet'in istihlası maksadıyla yapılmış bir hareket şeklinde inkışaf eden *İbni Hatir isyanı* bastırılmakla beraber, ona faal bir surette iştirak eden Karaman Oğulları bizzarure bu isyanda temerrüt ediyorlar, divana usulen gönderecekleri emvâl ve rüsumu göndermekten istinkaf ediyorlardı. *Ermenak vilayeti sipihdarı* olan Bedreddin-i Hotenî bunların tedibini kararlaştırdı. Bütün bu hadisatta memleketin en az ziyanla kurtulması halkın fazla ezilmemesi siyasetini takip eden Muineddin Pervane böyle bir hareket-i askeriyye taraftar değildi, lakin Moğol kumandanları Tuku ve Tudavu'nun müzaheretlerini kazanan Bedreddin kendi kuvvetinden başka bir kısım Moğol kuvvetini de alarak Larend'e'ye geldi. Karaman Oğulları telaşa düşerek, hazine-i Sultaniye yüz bin dinar vermek suretiyle hatalarının afvını reca ettiler. Bunları layığıyla tedip ve mallarını gaspederek Moğollara yaranmak isteyen Bedreddin bu teklifi mağrurâne bir surette reddetti ve

dadend ve avam-ı halk hücum mi kerdend ve be-seyl-i gerdenşân neyli mi kerdend, ba'd çend ruz cümle ra ber dervaze-i kal'a-yı batınî Konya berdar kerdend ve ez burc-ı saray-ı Konya ümerâ-i maslûb ra hedef-i tir kerdend, ve fetihnâme-i an hadise-i sa'b ra ki be-suhulet mübeddel şod der sohbet-i kussâd-ı amin be-beşaret-i ferâmîn be-cevânib-i vilayât irsal gerdaniden der an sal be-töhmet an vakia-i hadis şod ve cenan nümudend ki huruc-ı Etrâk be-vasıta-ı davet ve tahriz in cemaat bud bî an ki mektubî ez işan yafta şevad Necibüddin Müstevfi ra ki sadr-ı bud be-diyanet ve vera'-yı mevsüm ve mevsuf ve kemal-ı kifayet ve siyakat der umur-ı istifa yegane-i zaman, ve Kıvamüddin Eşher be-Bin el-Hamid ki ser-amed-i ekâbir-i cihân bud ve der eşrâf-ı memâlik-i server mukteda-i eşraf ve südur-ı zaman, ve kadı-i leşker ra ki der fûnun-ı ulum-ı mütebahhir bud ve der enva'-ı fezâil mukteda-yı ulemâ-i zaman cümle der ma'rez-i gazab ve saht-ı Sultan oftadend ve rüzgâr-ı gudar rakkâm-ı haziyy ve edbâr ber sahife-i imar-ı işan keşid ve her yeki be-tıg-ı abdâr ke'es-i zehr-i alud ber keşidend ve ez arsa-i vücud-ı kadem der rah-ı adem nihavend ve der heva-yı mansab serbar bad fena dadend...'filcümle ez merdom-ı sahib-i derun sadıkü'l-kul istima oftad ki mütevâtir-i çendin şeb ber tereb-i işan nurdidend ki kule beste bud ve Zeynelhac ra didend ki der rovze-i nize seragerde ali zede bud ve u ra camehâ-i fahir ve libas-ı mülukâne be-izaz-i tam der an makam der averdend azu süal kerdend ki çün isyan ve tuğyan tu zahir şode bud beçi vasıta an menzilet mekânet yafti, goft ki bedan sebeb ki ihanet ki bermen kerdend ve bedan seyli ki avam zedend hûda-yı teala bermin rahmet kerd '.

ordusuyla ihtiyatsızca ilerledi. Lakin Karamanlılar, Göksu Derbendi'nde onu fena halde sıkıştırdılar. Müdafaadan aciz kalan Bedreddin çok perişan bir halde ricat ederek Ermenak kal'alarından birine kapandı, ordusunun bütün ağırlığı Karamanlılar eline geçti.¹¹³ Bedreddin ordusu, ancak Eminüddin Mikâil kumandasında Larende'ye gelen bir kuvve-i askeriyyenin yardımıyla bu kal'adan kurtulabildiye de, Karamanlıları taht-ı itaata almak kâbil olamadı. Henüz bu mesele teskin edilemeden, Karamanlılara merbut uç Türklerinin bir Frenk ticaret kafilesini vurup yağma ettikleri haberi geldi. Muineddin Pervane'nin akrabasından *Emirü's -sevâhil Hâce Yunus* bunları tedip için çalıştıysa da, aynı suretle fena halde mağlup olarak, bütün ağırlığını da onlara kaptırdı ve böylece Karamanlıların maddi ve manevi kuvvetleri yükseldi. İşte bir taraftan bu muvaffakiyetler, diğer taraftan Moğollara karşı Mısırlıların Anadolu hakimiyet-i aliyesine rakip çıkarak Kayseri'ye kadar muzafferâne ilerlemeleri, Mehmed beyi teşci etti. Muineddin Pervane'nin Moğollar tarafından idamı da memleketdeki dahilî teşevvüşleri artırmaktan başka bir netice tevhit etmedi. ¹¹⁴ 676'da hükümdarın bulunmamasından ve ortalığın karışıklığından bilistifade

¹¹³ 'el-kıssa evlâd-ı Karaman ve Etrâk-ı uç der in sal huruc kerdend. Çok nuhuvvet ve isyan ve nüşüvvet-i tuğyân der dimağ-ı işan beyza kerde bud ve havf-ı Moğol der dil işan karar girifte, çün an hadise-i Haternak Şerefeddin Hatir hadis şod, be-zaruret mecal tahallûf yaftend ve ser ez rabeka-ı taat ber taftend ve ez irsal-i emvâl ve rüsûm mukarrerât-ı divanî temerrüd nümudend. Bedreddin Hotenî ki sipehdâr-ı vilayet-i Ermenak bud, be-müdafaat ve mukavemet-i Etrâk kemer-i intikam bermiyan best ve egerçi Pervane rıza nedaşt çün ilhah besyar nümud be-icazet-i Tuku ve Tudavun ba-hezare ez leşker-i Moğol ve misl-i an Tacik berser-i evlâd-ı Karaman bedan vilayet reft. Çün be-Larende resid, Etrâk-ı Ermenak kussâd be-istikbal feristadend ve mültezim şodend ki der ivaz-ı isyan ve diyet-i tuğyan sad hezar dinar be-hızane-i Sultan resanend ve hassa-i ser-leşkerî be-temam eda nemayend. Bedreddin Hotenî ez gururi ki der serdaşt ve itimaği ki ber celadet-i hod mi nümud, kabul nekerd, ve ber endişe-i ziyadet dendan tam' a-i derhun ve mal-ı işan tiz kerd, ve ber hetk-i üstar işan rağbet nümud. Hükemâ gofte end (azamü'l-hataya muharebe men yetallübü's-sulh) çün tarik-i suhulet nesipord ve rah-ı tasallut girift kariş be-suubet encamid ve azm ber an hazm kerd ki ber sebil-i nehb ü garet der an vilayet der ayed ve bi-ihtiyat der derbend-i Göksü der amed Etrâk-ı bî-pak be-zire-i u şodend ve der mukavemet be-can kuşidend. Bedreddin Hotenî ez mukavemet ve müdafaât-ı işan kasır mand...ve be-kal'a-i ez kıl'a-i Ermenak mütehasin geşt ve anca mahsur şod. Nakd ve cins ü ratb ü yabis ve murakib ve eslihâ-i leşker-i Moğol ve Tacik cümle rûz-ı Etrâk-ı bî-pak şod (*Aksarayî Tezkiresi*).

¹¹⁴ Aksarayî 'deki şu parça, bu nokta-i nazarı tamamıyla teyit ediyor: 'ba'de ez vefat-ı u Etrâk-ı şeyatîn sıfat ez şişe-i zabt birun oftadend, ve ez huruc-ı havâric-i uc ateş-i fitne şu'le ber averd. Bedan sebeb sahib der mersiye-i u guyed:

Limma ra'yet-i hurucü'l-uc hakk-ı sebain
Mefaciyen malahüm akl ü lâ-din
İnşidet mekteben ma kıyl min kadem
Maza Süleyman ve enhâlü'ş-şeyatîn

babasının neticesiz kalan eski hareketini tanziren-*İbni Bibi*'den mufassalen anlatıldığı vechile-Cimri Hadisesi dinen mühim hareketi¹¹⁵ yaparak kısa bir müddet için muvaffak olduysa da, nihayet mağlup ve maktul oldu. İşte bu hadisede Mehmed'le beraber iki kardeşi ve bir amcazâdesi de maktul düşmüştür ki, bunların isimlerini bilmediğimiz gibi hatta amcazâdenin kimin oğlu olduğunu da tamamıyla bî-haberiz (*Muhtasar İbni Bibi*, s. 230). *Aksarayî*'de Cimri Hadisesi hakkında verilen malumât, bazı cihetlerden *İbni Bibi*'yi ikmal ve tavzih edecek bir mahiyettedir. Ona göre Cimri hadisesinde Emineddin Mikâil mukavemet etmek istiyorsa da, muvaffak olamıyor, Konya tahtına oturan Cimri kendi namına hutbe okuttuğu gibi sikke de darpettiriyor. Tam bu sırada Aksaray havalisinde de -bununla hem-ahenk olarak- bir isyan hadisesi çıkıyor. Anadolu mukataacılarından olup hatta bir müddet Aksaray vilayetini de iltizam eden Kızıl Hamid ve mutemedi Aksaraylı Şenkit, dört bin Türk ve Arapdan mürekkep bir kuvvetle Aksaray'a hücum ederek, orada üç gün ikamet ve şehri pek şiddetli bir

¹¹⁵ Bu hadisenin tarihi hakkında müverrihler arasında ihtilaf vardır. Bizzat Halil beyin bu risalesinde bile muhtelif yerlerde muhtelif tarihler kabul edilmiştir. Mesela İnanç Oğullarından ve Karamanîlerden bahsedilirken Konya'nın zabtı 676-1277'de ve Mehmed beyle Cimri'nin katli 677-1278 de gösterildiği halde, daha evvel Sahip Ata Oğulları kısmında bu vakanın tarihi olarak 675 senesi kabul edilmektedir. Halbuki İbni Bibi'ye göre Sahip Ata Oğullarının şehadeti Konya'nın zabtından sonradır. Halil Edhem bey, Karaman Oğulları kitabelerini neşrettiği sırada, Sahip Ata Oğullarının kitabelerine istinaden, Cimri hadisesinin 675 senesinde olduğunu yazarak (s. 6) , Mehmed beyin hadisesi katlini 676'da göstermişti (s. 4) ki, Muhtasar *İbni Bibi*'de de böyledir. Halbuki 677, *Reşidüddin*'in gösterdiği senedir (*Aynı Risale*, s. 6). *Müneccimbaşı*, Mehmed'in katlini 678'da gösterir (*Sahâifü'l-Ahbâr*, c. 3, s. 26). *Ali ve Hezarfen* dahi kezalik 677 senesini kabul ederler. Öyle görünüyor ki, Halil bey bu mütehalif rivayetler karşısında mütereddit kalmıştır. Bize göre, Sahip Ata Oğullarının kabir kitabelerine ve *İbni Bibi*'ye nazaran Konya'nın zabtı 675'te ve Mehmed'le Cimri'nin katlini ise 676'da kabul etmek, şimdilik en hakikate yakın bir harekettir. Konya'nın yağma ve garetini intaç eden bu müthiş istilanın, kırmızı külahlı, çarıklı Türkmenler tarafından yapıldığı ve Konya'daki çapulcu rindler ile Ahilerin de onlarla teşrik-i harekât ettikleri *İbni Bibi'nin Mufassal ve Muhtasarından* iyice anlaşılmalıdır (Anadolu şehirlerindeki bu cins ictimâî teşkilat hakkında mufassal malumât '*Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü*' adlı makalemizdedir). İlave olarak şunu da zikr edelim ki, *İbni Bibi de, Aksarayî*'de vesair bilumum menbalarda zikr edilen bu Cimri, Gıyaseddin Siyavuş bin İzzeddin olduğunu iddia eden serserinin adı veya lakabı değil, onun hakkında kullanılan müzif bir sıfattır. *İbni Bibi'nin* bundan bahsederken kullandığı '*Cimri tarikat-ı her fuş pişe*' tabiri bunu gösterdiği gibi, muhtelif farsî tarihlerde bu gibi serseri zümreleri hakkında 'Cimriyân veya Ecâmire' tabiri kullanıldığı da daima vakiyadır. Bunu Osmanlı tarihlerinde de görmekteyiz. Mesela *Aşıkpaşazâde*, Şeyh Cüneyd-i Erdebilî'den bahsederken '...ve dahi gayrıdan yanına nice Cimri cem' oldu' diyerek bu nokta-i nazarı teyit ediyor (s. 26). Anadolu tarihiyle uğraşan bütün şark ve garp erbab-ı tetebbui bunu hiç düşünmeyerek, Cimri kelimesini Selçukî saltanatına iddia-i veraset eden serseriye has bir ad veya lakap addetmiştir.

surette yağma ve garet ediyor; lakin Şehzade Kongurtay kumandasındaki Moğol kuvveti yetişerek bu iğtişası bastırıyor. Bu kuvve-i askeriyyenin müteakiben Konya üzerine hareketiyle Cimri ve Karaman Türkleri münhezim bir halde oradan uçlara kaçıyorlar, Moğol ordusu Konya, Larende ve kısmen Ermenak havalisini asilerden temizleyerek bir çok esir ve ganâim aldıktan sonra tekrar yaylaklarına dönüyor. Mamafi bu tedip hareketi, kati bir netice vermiyor, çünkü, Develükarahisar'da bulunan Cimri, Ankara'dan itibaren Anadolu'nun bütün garp havalisinde adeta bir hükümdar gibi icra-yı saltanat ediyor. Diyarbekir'den Ankara'ya kadar büyük bir sahada Moğolların yardımıyla nüfuzunu tesis eden Sultan Gıyaseddin, Sahip Fahreddin ile birlikte Ankara'ya gelerek orada Cimri üzerine hareket için bir ay kadar mükemmelen hazırlanıyor, ve nihayet Develükarahisar havalisinde vukubulan kanlı bir muharebede Cimri katl ve ordusu perişan ediliyor.¹¹⁶ Mamafi bu çok mühim muvaffakiyete ve onu takip eden bazı tedibâta rağmen, yine uçlarda eski sükun ve asayiş tamamıyla iade edilemediği *Aksarayî*'nin sarih ifadesinden kolayca

¹¹⁶ Aksarayî 'de bu hadise *'feth ü fütuh-ı Sultan Gıyaseddin der def-i Cimri'* ser-levhası altında şu şekilde anlatılmaktadır: 'Çün şahzade ez Konya avdet fermud, Cimri-i la'in der vilâyet-i uç ba-ümerâ-i Etrâk dest-i istila ber averdend ve der an vilayet ağaz-ı saltanat kerdend ve ferâmîn-i fâsid be-cevânib feristadend ve nevbet-i pençgâne zedend ve çehre-i taat be-hakk-ı isyan çenan alude kerdend ve ruy-ı muvafakat be-sevad muhalefet çenan siyah gerdanidend ki ta şeb zamane-i abesten havadis est herkiz be-çenan eyyâm-ı fitne nezade est. Ahirülemr Şahzade hast ki bi-nefsihi ba-leşker ber ser-i işan reved Sahib Fahreddin tevekkül ber fazl-ı Rabbanî kerde ve men yetevekkel aliyyullah fe-hüve hasbihi nasbül-ayn hatır-hiş kerdaniyed ve Şahzade ra ez ser itikad-ı halis ez an azm bazdaşt ki mebada ki be-vasita-i leşker-i vilayet be-sem'-i sütün ez amir ve amir ve harab ve yebab şevad bi-nefs-i hod ba-Sultan Gıyaseddin be-def-i Cimri iltizam nümud ve tevekkelen aliyyullahı teala ba-Sultan ve havaşi ez vilayet-i Danişmend be-cânib-i Engüriyye be der amedend ve anca müddet-i yek-mah be-tedbir-i cemiyet-i leşker meşğul şodend ve akıbet ba-cemiyet-i leşker-i Müselman ki ez kesret-i an der medâhil ve meşârib-i zemin ve hoş ve seba ra muzarib ve meharib müteazzir bud, müteveccih be-canib-i uç be def-i Cimri çün sevâkıb ber eser-i şeyatın revane şodend, ümerâ ve ser-leşkerân ve rüesâ ve mu'tebarân ve müttehede ve sipehdarân-ı memâlik ez nühüm-ı Diyarbekir ta hudud-ı Engüriyye mütebaat-ı Sultan-ı asıl nümudend ve ez anca ta be-Karahisarıdevle ki der an eyyam-ı makarr-ı Cimri ve leşker-i Dağî anca bud hiç cay-ı tevakkuf nenümudend, ve der havâli-i Karahisar der müsadifet-i Cimri iltika-i mukabelet ve mukatelet ve ittifak-ı müsaf oftad ve be-tığ-ı abdâr hunhar:

Der berg râz-i ömr-i adüvv ez sar-ı serâcil

Nevruz ra tabiat-ı fasl-ı hazan dihed

Etrâf-ı bağ ma'reke ra tığ-ı abdâr

Ez hun košte reng-i gül ve erguvan dihed

Halk-ı bisyar ve ez her cins taife-i bî-şumar der sahrâ-yı ma'reke to'me-i güllab ve seba ve vühuş ve tuyur şodend.. ilh'.

anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Yine *Aksarayî*'de bunu takip eden seneler zarfında Anadolu'daki müthiş tezebzübler, Moğol ve Selçukî ümerasının mezalim ve su-i idaresi Niğde, Lülüve, Sivrihisar havalisinde çıkararak Mücirüddin tarafından teskin olunan isyan hareketleri, 699'da buna inzımam eden müthiş yağmursuzluk, hülâsa o daimî ve büyük anarşi layıkıyla tasvir ediliyor. Yine aynı müellif, 703 vekayii esnasında Konya-Aksaray yolu üzerinde el-yevm Sultan Hanı diye meşhur *ribat-ı Alayî*'nin tamirine memur olduğunu anlatırken, bilmünasebe, Karamanlıların bir aralık bunun iki burcunu mahv ve tahrip ettiklerinden de kısaca bahsetmektedir. Mehmed bin Karaman'dan sonra Karaman tahtına kimin geçtiği, epey karışık bir meseledir. Kitabelere nazaran, kardeşi Mahmud beyin Karaman beyi olarak onun yerine geçtiğini kabul edebiliriz. Hicri 702 tarihinde Mahmud beyin henüz berhayat olduğunu Ermenak'taki cami kitabesi açıkça göstermektedir. Bunun vefatı tarihi olarak da *Müverrih Ali'nin Füsulü Hall ü Akd'da* gösterdiği 707 tarihini kabul etmek, şimdilik en doğru bir harekettir. Halbuki, *Müneccimbaşı*, Mehmed'in vefat tarihi olarak 719 senesini gösterir, ve Ebu Said Bahadır Han tarafından Anadolu işlerinin tanzimi maksadıyla gönderilen Emir Çoban ile Konya haricinde vukubulan cenklerde ekser ittibaıyla beraber katl olunduğunu ve Karamanlıların bunun üzerine Ermenak'a avdetle sa'bül-mürur yerlere tahassun ve hatta Yahşi bin Mahmud'u tahta iclas ettiklerini ve Emir Çobanzâde Temürtaş'a muti olan Yahşi'nin Çobanîlerin zevali üzerine tekrar Konya ve havalisini ele geçirdiğini söyler ki, aşağıda etraflıyla izah edileceği vechile, tamamen yanlıştır. *Eflakî Menakıbı'nda*, Sultan Veled'in bir kerameti anlatılırken, Konya'nın başlıca cebâbiresinden Ahi Mustafa'nın Konya'yı istila eden Yahşi Han bin Karaman tarafından katl edildiği mezkurdur (*Huar Tercemesi*, 2, s. 307). Bu vakanın, 707 ile Sultan Veled'in tarih-i vefatı olan 712 tarihleri arasında olduğunu, ve Yahşi beyin, büyük kardeşi Mahmud'dan sonra tahta geçtiğini istidlal edebiliriz.¹¹⁸ *Müneccimbaşı ile*

¹¹⁷ 'Egerçi mülk be-vasıta-i an feth der ekser ovkat masun bud, amma naire-i fitne-i Etrâk be-küllü müntafi neşod ve ez illet-i kâide-i fesad işan mümkün nekeşt, der her taraf dest-i u pay mi zedend, ve der kat' -ı turuk-ı zarari miresaniyend ; amma kadem ez daire-i hod birun nemi nihadend'.

¹¹⁸ Bu Ahi Mustafa, Mevlana ailesinin eski muhibb ve müntesiplerinden Ahi Sadık'ın oğludur, Çelebi Arif ile beraber doğmuş ve hatta babasının recası üzerine ismi de Sultan Veled tarafından verilmişti. Eflakî Dede'nin ifadesine göre Konya'daki bütün cünûd ve rünûd onun emri altında bulunuyordu; Sultan Veled, müteaddit defalar ona ihtaratta bulduysa da Mustafa hiç aldırmadı; sert cevaplar verdi; hatta bir sema meclisinde Çelebi Arif'in fena halde canını sıktı; nihayet Eflakî 'ye göre bu bî-edepikleri neticesinde Yahşi Han bin Karaman, Konya'ya gelince onu maiyyetindeki birtakım rindlerle beraber kal'a kapusuna astırdı (*Darülfünun Yazması*, varak, 126-163).

Ali'nin yanlışlıkları Mahmud beyin oğlu olarak gösterdikleri Yahşi, işte *Eflakî*'de zikr edilen bu '*Yahşi bin Karaman*' olacaktır.

Burada, bütün muhtelif tarihî menbaların zıt rivayetlerini birbiriyle tenkit ve telif ederek Mahmud ve Yahşi zamanlarında Karamanlıların ahvâli hakkında biraz tafsilât vermek faideden hali değildir. Öyle anlaşılıyor ki, Mahmud'dan sonra Karaman tahtına geçen kardeşi Yahşi, Selçukîlerin inkırazıyla Anadolu ahvâlinin karışmasından bi'l-istifade, 712'den evvel Konya'yı zaptetmiştir. Kadim Selçukî payitahtının bu suretle zaptı, hiç olmazsa Merkezî Anadolu'da Moğol nüfuzunun tezeli ve enderasını mucip olacağından, bundan tabiatıyla telaşa düşen İlhanîler Devleti emirü'l-ümerâ Çoban beyi kuvvetli bir ordu ile gönderiyor. *Aksarayî* bu hadisenin Ebu Said Bahadır Han'ın 716'da cülusunu müteakip olduğunu kaydediyorsa da, *Tarih-i Olcaytu'da* yazıldığı vechile, 714'te, yani Olcaytu'nun evahir-i saltanatındadır.¹¹⁹ Binaenaleyh *Aksarayî* 'nin bu hususutaki malumâtı, yalnız zaman-ı vukuunı, bu suretle tashih ederek, nakl edebiliriz: bu azim kuvve-i askeriyyenin Karanbük kışlağına vürudu üzerine, Anadolu'daki bütün Türk beyleri arz-ı itaat ve inkıyat ediyorlar; Hamid Oğlu, Şeref Oğulları, Sahip Ata Oğulları, Germiyan Oğulları, Candaroğlu Süleyman Paşa, hatta Sis'teki Ermeni hükümdarı kıymetli hediyelerle geliyorlar, ve nail-i iltifat olup geri dönüyorlar. Yalnız Karaman Oğulları arz-ı inkıyat etmedikleri için, ilkbaharda Moğol ordusu Konya üzerine yürüyerek şehri zabt ve Karamanlıları şiddetle tedip ediyor.¹²⁰ İşte Yahşi bey, belki de bu

¹¹⁹ Mehmed Arif, *Hamid Oğulları, Tarih Mecmuası*, 51, s. 954; Arif beyden başka bütün müverrihler bu meselede aldanmışlar ve yanlış mütalaada bulunmuşlardır. Tevhid bey, oğlu Temürtaş isyanını yatıştırmak üzere 719'da Anadolu'ya gelen Emir Çoban (*Aynı Mecmua*, s. 385) dediği gibi, Mösyö Kramers de 'Karamanoğlu' makalesinde bu hadisatı 719'da göstermiş, Ali bey ise 719 veya 722 tarihlerini kayetmiştir (*Aynı Mecmua*, 78, 4). Bütün bu tehalüflerin sebebi herhalde, *Müneccimbaşı*'nın mütenakız ifadeleridir. Bir yerde Temürtaş'ın 718'de isyan edip babasının vüruduyla arz-ı itaat ettiğini (c. 3, s.8) yazdığı halde, diğer bir sahifede bunu 722'de göstermekte (*Aynı cilt*, s. 4), yine diğer bir mahalde ise 719'da Emir Çoban'ın Ebu Said tarafından Anadolu umurunu tanzim için gelüp hatta Konya haricindeki cenklerde Mahmud bey ve etbarının katlini söylemektedir (s. 26). İşte Mahmud beyin 719'da vefatı rivayeti de bundan galattır. *Hayrullah Efendi Tarihi'nin* bu husustaki malumâtı, ber mutat, çok karışık ve yanlıştır. Bu hadisenin doğrusu yukarıda yazdığımız vechiledir. Emir Çoban'ın Ebu Said zamanında oğlunun isyanını bastırmak için geldiği hakkındaki tafsilât ise biraz aşağıdadır.

¹²⁰ 'el-kıssa ez her taraf ki bud ümera-i Etrâk serber-i hatt-ı taat nihadend, Felek Dünder Hamid ez Borglu ve evlâd-ı Eşref ez Gurgurum ve esbât-ı Sahip Fahreddin ez Karahisarıdevelü ve ümerâ-i Germiyan ve ebnâ-i Alişir ez Kütahiyye ve kıl'a-i an hudud ve Süleyman Başa ez Kastamuniyye ki der hiç ahd-i ez uhud mütekaddim ihzâr ve istihzar-ı işan suret nebeste bud cümle müteakip be kışlak-ı Karanbük hazır şevend ve mütavaat ve

muharebelerde takriben 715'te vefat etmiş ve yerine -aşağıda izah edeceğimiz vechile- Bedreddin İbrahim bey geçmiştir. Emir Çoban'ın avdetini müteakip Karamanlıların tekrar bir fırsat bularak Konya'yı tekrar ellerine geçirmiş olduklarını biliyoruz; çünkü Emir Çoban, Ebu Said Bahadır'ın cülusunu müteakip oğlu Temürtaş'ı Anadolu valiliğine göndermiş,¹²¹ ve Temürtaş ise *Eflakî*'nin aşağıda mezkur ifadesinden sarahaten anlaşılacağı vechile, 720'de onları tekrar Konya'dan çıkarmıştır. Konya'nın yeniden bunların eline geçmesi, Çobanîler Ailesi'nin idamı üzerine Temürtaş'ın bi'l-mecburiyye Mısır Sultanı nezdine firarından sonradır ki ¹²² bu tarihten sonra yani 728'de Konya artık kati surette Karamanîlerin eline geçmiş ve satvet ve şevketleri günden güne artmıştır.

Yine *Eflakî* 'deki bir fıkra, Emir Arif Çelebi'nin Larend'e'de oturan Karaman Oğlu Bedreddin İbrahim beye bir mektup göndererek, Konya'da Karaman ümerâsından Celal-i Küçük'ün kendisinin o devir fetretinde seyahatde bulunmasından bi'l-istifade- gasb ettiği mermer bir havuzu¹²³ talep eylediğini, ve İbrahim beyin gâsıbı şiddetle tecziye ederek, sair

imtisal nümudend, mut'i ve münkad geştend. Melikü'l-Ermen tekfur niz ez Sis be-hıdmet amed ve cümle tuhaf ve hedayâ-i mülükâne ve takdime-i hüyul-ı Hüsrevâne ba-cuşen ve ber kestivân-ı müzehheb ve eslihâ ve emtia-i nefis ba resaniyedend; ve be-nevazeş ve evâtif-ı Hüsrevane ihtisas yafta ba teşrifat-ı fahir ez kışlak-ı Karanbük be-ferag dil icazet-i insıraf yaftend; ve etrâf-ı u be-vücut-ı emn ü aman aram girift. Amma cün ebnâ-i Karaman der mutavaat ve huzur-ı ihmal der nümudend; der evvel-i bahar ki cihân teravet ez ser girift be-câhib-i Konya tahtend kerd ve darülmülk Konya ra ez teşebbüs ve tasarruf-ı ebnâ-i Karaman müstahlis kerdanid; ve Etrâk-ı Karaman ki be-yaylak-ı birun medde budend der saded-i katl ü garet ve nehb üftadend, ve bişter pay-ı mal-ı semm ü sütür leşker-i cerrâr şodend' (*Aksarayî Tezkiresi*).

¹²¹ *Ravzatü's-Safa*, c. 5, s. 192. Bu valiliğe tayin meselesi Ebu Said Bahadır Hanın cülusu akabinde olduğundan, 716 veya 718 senesi zarfında olmalıdır. Temürtaş, 717-720 seneleri zarfında Anadolu'daki mahalli beyliklerin nüfuzunu kırmış, hatta Konya'yı zabt ile nüfuzunu bütün Anadolu'da tesis etmişti. Timurtaş'ın isyanı işte bundan sonra, yani *Ravzatü's-Safa'nın* kaydettiği vechile 722 senesi ibtidasıdadır. Emir Çoban bunu bastırmak üzere ikinci defa tekrar Anadolu'ya geldi, ve dahalet eden Temürtaş'la beraber İlhan'ın yanına döndü ki, Ebu Said babasının hatırına hürmeten Temürtaş'ı afvederek tekrar eski vazifesine göndermiştir (*Aynı eser ve cilt*, s. 202-Dö Sun, *Moğollar Tarihi*, c. 4, s. 658). *Ravzatü's-Safa*, Temürtaş'ın kendi namına hutbe okutup sikke bastırıldığı, İlhanîlerin rakibi olan Mısırlılarla münasebete giriştiğini, hatta kendisine 'Mehdi-i ahir-zaman' dediğini yazar ki, bu son iddianın vukumı *Eflakî* de teyit eyler (c. 2, s. 414).

¹²² Tafsilât için: *Ravzatü's-Safa*, c. 5, s. 211

¹²³ Beyaz mermerden yapılmış olan bu havuzu Sultan Veled'e Kütahiyye'den göndermişlerdi. Eflakî Dede, 'Celal-ı Küçük' hakkında 'ez-nüvvâb-ı evlâd-ı Karaman' tabirini kullanıyor. Celal-ı Küçük, bu havuzu Larend'e'deki sarayına koydurmuştu ' Emir Bedreddin İbrahim bey an şahs ra takrir fermude ve ez niyabet ma'zul kerde ez çeşm endaht ve der in felaket can dad' (varak 175,a).

hediyelerle birlikte havuzu buldurup gönderdiğini bize bildirmektedir (*Huar Tercemesi*, c. 2, s. 359). Yine aynı eserde, Selçukîlerin inkırazından Temürtaş'ın 720'de kendilerini Konya'dan taretmesine kadar Karamanlıların Konya'daki idareleri Arif Çelebi'nin Moğolları onlara tercih ettiği, Karamanîlere mensup Kılıç Bahadır adlı bir dizdara karşı gösterdiği kerametler münderictir (*Aynı eser*, 371, 373, 414). Mamafi bütün bu tafsilâtın en mühimmi, 719 senesinden evvel Larende'de Karaman Oğlu Bedreddin İbrahim beyin hükümdar olduğu hakkındaki küçük kayıdır. İşte bu küçük kayıt sayesinde, Karaman tarihiyle uğraşan bütün müverrihlerin şimdiye kadar türlü türlü tevillerle halletmek istedikleri bir mesele, katiyetle tenevvür etmiş oluyor.

Yahşi beyin pek uzun sürmediği anlaşılan devre-i emaretinden sonra Karaman tahtına Mahmud beyin oğlu Bedreddin İbrahim bey geçmiştir ki, bu vaka Emir Arif'in hal-i hayatında yani 719'dan evveldir. İşte *Şikarî*'nin bahsettiği, İbni Battuta'nın Larende'de görüşüğünü söylediği, kezalik *Mesâlikü'l-Ebsâr* müellifinin de kaydettiği Bedreddin bu zattır. Larende kitabelerinde ve *Şikarî Tarihi'nde* Fahreddin Ahmed ve Şemseddin'in babası olarak gösterilen İbrahim beyin de bulunduğu, artık her türlü şüpheden varestedir. Temürtaş'ın tazyikâtını gören ve onun firarını müteakip tekrar Konya'ya ve eski memleketlerini ele geçiren, Mısır hükümdarlarıyla yeniden münesebât tesis eden budur; müddet-i saltanatı da uzun sürdüğü cihetle, bu ailenin eazımından sayılabilir; *Füsilü Hall ü Akd* gibi muahhar menbalarda yazıldığı vechile, Karamanlıların tevkilerinde '*Bedrî*' yazmaları, buna intisaplarını göstermek dolayısıyladır. Bedreddin İbrahim'in 733'de tahtta bulunduğunu İbni Battuta'dan biliyoruz. Kitabelerle ve *Eflakî Menakıbıyla* çok defa tevafuk eden *Şikarî*'nin ifadâtına¹²⁴ inanılacak olursa, bunun feragatiyle kardeşi Halil'in

¹²⁴ Karamanlılar için değil onlarla muasır bütün Anadolu beylikleri için de fevkalade haiz-i ehemmiyet olan bu eser hakkında biraz malumât vermeyi lüzumlu görüyoruz. Çünkü, Necib Asım beyin *İkdam*'ın 8842 ve Ali Emiri efendi'nin onu tashihen yine aynı gazetenin 8876 (1 Kanunısani 1337) numarolu nüshalarında verdikleri malumât ile, Görüşü Çoma Mecmuasının (c. 1, 1 Nisan 1925, s. 415-417) bunlardan naklen verilen izahât, ekseriyetle yanlıştır. Üçüncü Alaeddin Keykubad'ın, Hacı Dehhanî isminde bir şaire yazdırdığı farsî Selçukî Şehnamesini gören Karaman Oğullarından Alaeddin bey (757-793), Yaricanî isminde bir şaire farsî bir Karaman şehnâmesi yazdırmıştır ki, işte *Şikarî*, farsî olduğu için şöhret bulmayan rağbetten düşen-bu eseri Türkçe'ye terceme etmiştir. Kısmen Selim-i Evvel zamanını da alan bu eser müterciminin, ya o devirde yaşayıp Yaricanî'nin bıraktığı zamandan itibaren eseri tezyil ettiğine, yahut bu cins halk vekayinamelerinde-*chronique populaire*- vaki olduğu üzere, başkaları tarafından tezyil edildiğine hükmedilebilir. Karaman muallimlerinden Osman efendi'de bulunan *Şikarî Tercemesi nüshasını* esbâk

tahta geçüp on yedi sene hükümet sürdüğü (733-750), yerine kısa bir müddet için tekrar eski hükümdar Bedreddin İbrahim'in tahta çıkarılarak, vefatını müteakip onu oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in istihlaf ettiği ve bunun üzerine ailenin en müsinn uzvu bulunan Burhaneddin Musa bin Mahmud'un Karaman beyi olduğu anlaşılmaktadır. *Şikarî* 'nin bu rivayetlerini diğer tarihî menbaların ve kitabelerin verdiği tarihlerle imkân dairesinde telife gayret edecek olursak, Bedreddin'in son cüslusuyla Fahreddin'in 750 senesi zarfında hükümet başında bulduklarını, Burhaneddin Musa'nın ise Şemseddin'in 753'te vefatı üzerine 753-757 seneleri arasında hükümet sürerek o sene feragat ve bir sene sonra yani 758'de Mut'ta vefat ettiğini anlarız. Burada tavzih edilmesi icap eden başlıca cihet, Halil ile Musa'nın şahsiyetleri ve zamanlarıdır. Musa'nın Ermenak'da 740 tarihli bir medrese kitabesi vardır ki, **'Emirü'l-kebirü'l-âlem el-âbidü'l-gazi Burhanü'd-devle ve'd-din'** lakaplarını havidir. *İbni Battuta'nın* ifadesine göre Larende iptida bunun idaresinde iken Melik Nasır bir ivaz mukabilinde bunu alarak emir ve asker

Konya valisi Arifi Paşa merhûm istinsah ettirmiştir; ve el-yevm Darülfünun Kütüphanesi'nde 14104 numerodadır. Ali Emiri efendi'deki nüsha ise 1119'da istinsah edilmiştir.Yine Larende eşrafından Hadimîzâde Enver efendi'de mevcut Türkçe daha *mufassal bir Karaman Tarihi* de Arifi Paşa tarafından İbrahim Aczi efendi isminde birine istinsah ettirilmiş ki, müstensih'in de bazı müfit notlarını da ihtiva eden bu nüsha, el-yevm Darülfünun Kütüphanesi'nde 14105 numerodadır. Bu eserde mütercim veya müellif ismi olmadığı gibi, tafsilât da *Şikarî* 'den fazladır, ve bilhassa son zamanlarda seneler sarahaten gösterilmiştir. Bir de *Şikarî* nüshasında Osmanlı hanedanına karşı husumetkârane ifadeler olduğu halde, *Mufassal Tarih'te* bilakis lehdarâne şeyler vardır. Ancak, verdikleri malumât hemen hemen yekdiğerinin aynı gibidir. Anlaşıyor ki bu iki eser de aynı menbada yani Yaricanî Şehnamesi'nin müzeyyel tercemesinden alınmıştır. Her iki eserde de vekayii mebdei ve müntehası birbirinden farksız olmasına ve aradaki tehâlûfün sadece birinin mufassal, diğeri muhtasar olmasından ibaret kalmasına göre, bunların yekdiğerinden ayrı menbalardan alınmasına ihtimal verilemez. Bu eserlerin lisanlarının birbirinden farklı olmasına gelince, belki de bu fark müstensihlere ait bir şeydir. Herhalde Hadimîzâde Enver efendi'deki asıl nüsha görülüp, layıkıyla tetkik edilemeyince, bu hususta bir şey söylenemez. İşte bu cihetler tenvir edinceye kadar bu iki eseri de *Şikarî* 'nin müstensihler elinde şeklini değiştirmiş biri muhtasar diğeri mufassal müzeyyel tercemesi addetmek yanlış sayılamaz. Bu mufassal nüshayı muhtasarıyla ve Karamanlılara ait bilumum tarihi vesikalarla karşılaştırarak tab ettirmek, Karaman tarihinin tenviri için birinci derecede haiz-i ehemmiyet bir teşebbüs olacaktır. Günün birinde Yaricanî'nin farsî Şehnamesi meydana çıkacak olursa, bu hususta daha sağlam fikirler edinebileceğiz. El-yevm nüshası mevcut olmayan *Selçukî Şehnâmesi* sahibi Hacı Dehhanî'nin bazı Türkçe şiirleri elimizde olduğu halde (*Selçukiler Devrinde Anadolu Türk Şairleri* ünvanıyla dıraşt neşr eserimize müracaat), ondan epeyce muahhar olan Yaricanî'nin, *Şikarî tercemesinde* ara sıra zikr edilen bazı bozuk parçalarından başka, hiç bir eserine malik değiliz.

göndermiş, badehu Bedreddin İbrahim burayı tekrar istila ile saray yaptırmış (*Şerif Paşa Tercemesi*, c. 2, s. 324). Filhakika, *Mesâlikü'l-Ebsâr ve et-Ta'rif* gibi mühim menbalarda ve onlardan naklen *Kalkaşandi* de – şüphesiz yanlış olarak Bahaeddin diye zikr edilen-bu Burhaneddin Musa'ya ait epeyce malumât vardır: onun bir aralık Mısır'a gidüp sonra eda-yı hacc ettiği, badehu memleketine avdetle Ermenilerle muharebâta bulunduğunu, ve hatta Sultan'dan menşur aldığı orada zikrediliyor.

İlk nazarda birbiriyle muttazat gibi görünen bu malumât, Karamanlılarda devlet telakkisini ve onların usul-i idareleri layığıyla anlaşılacak olursa, kolayca kabil-i izah ve telifdir. Bütün eski göçebe ve yarım göçebe Türk devletlerinde olduğu gibi Karamanlılar da devlet ailenin müşterek malikânesi hükmündedir; içlerinden birisi ekseriya en yaşlısı ve kuvvetlisi-hükümetin reisi makamında olmakla beraber, aileye mensup diğer prensler de muhtelif yerlerde kendi başlarına hükümet sürüyorlardı. İlk zamanlarda, Ermenak, muahharan Larend ve daha sonra Konya, keزالik Aksaray, Akşehir, Niğde bunların başlıca merkezleridir ki, her birinde hükümdar ailesine mensup biri bulunuyordu. Asıl bütün reis, ilk zamanlarda Ermenak'da, muahharan Larend'de otururdu. Bedreddin İbrahim beyin her halde 719 senesinden evvel Larend'de oturduğunu *Eflakî* 'den kati surette anlamaktayız; *İbni Battuta*'nın yukarıki rivayetini, Musa bin Mahmud'un bir aralık Larend'de hükümet sürdüğü şeklinde tevil etmek lazımdır ki, o sırada Bedreddin'in de büyük bir ihtimalle Ermenak'ta bulunması icap eder. Bedreddin İbrahim beyin feragati üzerine, kardeşi Halil, Larend'de hükümet reisi iken Burhaneddin Musa da Ermenak'ta hükümet sürüyordu ki, 740 tarihli medrese kitabesi işte bunu gösterir. Halil beyi takip eden Bedreddin'in ikinci saltanatını müteakip tahta geçirilen oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in Larend'de medfun olmaları da onların Larend'de asıl hükümet riyaseti vazifesini gördüklerini anlatır. Burhaneddin Musa işte bunlardan sonra yani 753'te asıl Karaman tahtına geçmiş oluyor. Görülüyor ki, buraya kadar sair eski tarihi menbalar ve kitabelerle *Şikarî*'nin rivayetleri arasında hiç bir tezat yoktur. *Müneccimbaşı* gibi, kitabelerle de tevafuk etmeyen muahhar eserlerin ifadelerinden ziyade, bu telfik ve tanzim ettiğimiz vekayi silsilesi şüphesiz çok daha şayan-ı itimattır.

Şikarî 'ye nazaran 757'de Karaman tahtına geçen Alaeddin bin Halil bey, Nefise Sultan'ın zevci olup Halil bin Mahmud'un oğlu ve Mehmed-i Sani

ile Ali'nin babasıdır. Haili Edhem bey, Karaman kitabelerini neşrederken, 750'de vefat eden Halil bin Mahmud'u 772 ve 783 tarihli uzun kitabelerinde ismi geçen Alaeddin Halil ile aynı şahıs addettiği için, Nefise Sultan'ın zevcinin hüviyetini tayin için uzun uzun birtakım tevîlât ve istidalâtta bulunmuş, ve bunun oğlu olarak ikinci bir Alaeddin daha meydana çıkarmıştır ki, bu iki risalesinde de aynı nokta-i nazara ittiba etmiştir. *Karaman Oğulları Hakkında Vesâiki Mahkuke*, sahife 16-21'de kâmilen bu mesele hakkında istidlallerde bulunulmuş, ve 783 tarihli kitabenin sarahati ve *Şikarî* 'nin ifadâtı hiç nazar-ı itibara alınmamıştır. Halbuki, bu hususta münhasıran Halil Edhem beyin eserine istinat eden Mösyö Kramers, kitabelerdeki '*Ebulfeth Alaeddin Halil*' ile Nefise Sultan'ın zevci Ali'nin ve *Şikarî* 'deki Alaeddin bin Halil'in aynı şahıs olmak lazım geldiğini ileri sürmüştür ki, bizce tamamen doğrudur. 757'de Larend'e Karaman tahtına geçen, 783'den evvel Nefise Sultanı alan ve 793'de katl edilen Alaeddin bey işte budur. Halil Edhem beyin de söylediği vechile, muhtelif kitabelerle bir vakfiyede bu Alaeddin bin Halil'den müttefiken bahsedilmektedir. Ve hiç birinde *Alaeddin bin Alaeddin Halil* ifadesi yoktur. 772 ve 783 tarihli iki kitabede '*Ebulfeth Alaeddin bin Mahmud*' denilmesi bu cins vesikalarda çok defa tesadüf edildiği vechile, Alaeddin bin Halil makamındadır. Esasen 707'de vefat eden Mahmud beyin oğlu Halil'in 783'de henüz berhayat olması da biraz gariptir. Mösyö Kramers'in ve bizim nokta-i nazarımız kabul edilince, kitabelerle *Şikarî* 'nin malumâtı pekiyi telif edilmekte, gerek Nefise Sultan'ın zevci meselesindeki istidlallere gerek Halil Edhem beyin ifadesi vechile: '*Şikarî* 'ye göre müluk-ı Karamaniyyenin eazımından addolunup *Ebulfeth ünvanını dahi ihraz eyleyen bir hükümdarın hiç bir vesika-i mahkukası bulunmaması*' hakkındaki istigraflara ve tereddütlere mahal kalmamaktadır. Karaman tarihinin bundan sonraki devreleri, bu ilk zamanlara nispetle çok sarîh olduğu cihetle mütalaâtımıza burada nihayet veriyoruz. Halil Edhem beyin neşretmiş olduğu kitabelerle, *İbni Bibi*, *Aksarayî*, *Eflakî*, ve *Şikarî* 'nin malumât ını birbiriyle mezc ve telif edince, Karaman Oğulları silsilesinin ilk ve çok karanlık devri, şimdilik, şöyle muaddel ve eskisine nazaran herhalde çok vazîh ve daha şayan-ı itimat bir şekil almış oluyor:

1. *Sadeddin* (*Şikarî* 'de)

2. *Nure Sofu*

- 2.1.*Kerimüddin Karaman* (takriben 654-vefatı 660'dan sonra) (1.)
- 2.2.*Zeynelhac* (660'da Konya'da maslup)
- 2.3.*Bunsuz* (660'da Konya'da maslup)
- 2.3.1.*İsmi meçhul* (676'da maktul)
- 2.1.1.*Mehmed* (676'da maktul) (2.)
- 2.1.2.*Mahmud /676-707* (3.)
- 2.1.3.*Yahşi* (707-715) (4.)
- 2.1.4.*Kasım* (Şikarî 'de) (676'da maktul)
- 2.1.5.*Halil* (Şikarî 'de) (676'da maktul)
- 2.1.3.1.*Ali* (Konya'da madrub tarihsiz sikkesi var)
- 2.1.2.1.*Bedreddin İbrahim* (715-733, vefatı: 750) (5.)
- 2.1.2.2.*Burhaneddin Musa* (753-757; vefatı:758) (9.)
- 2.1.2.3.*İsa* (Şikarî 'de)
- 2.1.2.4.*Halil* (733-750) (6.)
- 2.1.2.4.1.*Davud* (Şikarî 'de, Aksaray'da)
- 2.1.2.4.2.*Hızır* (Şikarî 'de Ermenak'ta)
- 2.1.2.4.3.*İshak* (Şikarî 'de, Akşehir'de)
- 2.1.2.4.4.*Seyfeddin Süleyman* (vefatı 782'den evvel)
- 2.1.2.4.5.*Alaeddin* (757-793) (10.)
- 2.1.2.1.1.*Fahreddin Ahmed /750* (7.)
- 2.1.2.1.2.*Şemseddin* (750-753)(8.)
- 2.1.2.1.3.*Karaman* (Şikarî 'de)
- 2.1.2.1.4.*Dürrihond Hatun* (vefatı: 813)

Osmanlı Devleti'nden sonra Anadolu'nun en kuvvetli emaretini teşkil eden ve Anadolu Türklerinin sanat tarihinde çok kıymetdâr abideler bırakan Karaman beyliğinden ilim ve edebiyat hayatının da inkişaf etmesi tabiidir. Bir taraftan bu hususta tetkikâta bulunmak, diğer taraftan garp ve şarkın büyük devletleriyle uzun müddet siyasî ve iktisadî münasebetlerde bulunması dolayısıyla gerek şark gerek garp menabi-i tarihiyyesinde bu sülaleye ait mevcut olup henüz telifik ve terkip edilemeyen vesâiki toplamak, bunların hepsinden evvel de bunlara ait vakfiye ve kitabeleri cem' ve neşretmek, müstakbel tetkikât için çok faideli olacaktır; esasen bu

mütalaa yalnız Karamanlılar için değil, diğer bütün sülâleler hakkında vardır. Filhakika, Anadolu emaretleri tarihi gibi çok meçhul bir sahada, onların hayat-ı umumiyyesini yaşatabilecek terribî mahiyette monografilerin bir an vücuda gelebilmesi için, evvelâ buna lâzım olan sağlam maddeleri meydana koymak zaruretini asla unutmamalıdır. İşte uzun senelerden beri bu doğru nokta-i nazara tabiyetle millî tarihimize çok kıymetli eserler kazandıran muhterem müellife, bu husutaki müstakbel tetkikata bir noktai hareket hizmetini görecektir bu yeni ve güzel eserinden dolayı bütün ilim âlemi teşekkür borçludur.

YENİ YAYINLAR/ DEĞERLENDİRME/ REVIEW

I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014 Bildiriler, Haz.: M. Akif Erdoğan, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi yay. no: 12, İzmir 2015, XI+276 s., ISBN 978-605-338-133-4.

Giriş

Ege Üniversitesi'nin 60. kuruluş yıldönümü geçtiğimiz yıl kutlanmıştır. Ülkemizin seçkin bilim ve öğrenim kurumlarından olan üniversitemizin saygın akademisyenleri tarafından İzmir ve çevresine ilişkin sayısız araştırmalar yapılmış/yapılmaktadır. Bu çalışma ve araştırmalar arasında üniversitenin bulunduğu çevreye duyarlılık ve sorumluluğunun göstergesi olan nitelikli bilimsel yayınlar kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Ege Üniversitesi'nin fakülte ve enstitülerinin yanı sıra bünyesinde halen otuzdört adet araştırma ve uygulama merkezi mevcuttur¹²⁵. Bunlardan birisi olan İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi İzmir ve çevresiyle ilgili araştırmalar yapmak ve koordine etmek görevini üstlenmiş olarak 1993 yılında kurulmuştur. Merkezin kısaca temel amacı; "*İzmir şehri ve yakın çevresinin tarihi, sanatı, arkeolojisi, coğrafyası, sosyal ve kültürel varlıkları ile ilgili her türlü araştırmalar yapmak, İzmir şehrini her yönüyle incelemek, İzmir şehri ve yakın çevresini bütün özellikleriyle ortaya koymaktır. Merkez, İzmir şehriyle ilgili konularda araştırmalara yardımcı olur ve yayınlar yapar. İzmir'le ilgili her türlü toplantılar düzenler ve başka yerlerde düzenlenen toplantılara katılır.*" şeklinde belirlenmiştir¹²⁶. Merkez, yönetmeliğinde belirlenmiş görev tanımı uyarınca çalışmalarda bulunarak önemli bilimsel toplantılar/bilgi şölenleri gerçekleştirmiş ve çeşitli yayınlara imza atmıştır¹²⁷. İzmir, Selçuk,

¹²⁵ <http://www.ege.edu.tr/d-1131/UAMerkezleri.html> (Erişim: 16.07.2015)

¹²⁶ Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği, Resmi Gazete'nin 23.09.1993 tarih ve 21707 sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. <http://izmiraum.ege.edu.tr/> (Erişim: 16.07.2015)

¹²⁷ Merkezin düzenlediği bilimsel nitelikli bilgi şöleni, toplantı, paneller ve yayınlarının listesi için bkz. *I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014 Bildiriler*, s. 276. Yayın listesine Coğrafya Bölümü tarafından hazırlanan araştırma raporu; *İzmir'de 3-4 Kasım 1995 Karşyaka Sel Felaketi (Oluşumu, Gelişimi, Etkileri ve Alınması Gereken Önlemler)*, Haz. A. Koçman ve diğerleri, Merkez Yayın No: 1, İzmir 1996 adlı eser de eklenmelidir. Bkz. <http://cografya.ege.edu.tr/yayinlar> (Erişim: 16.07.2015)

Kemalpaşa, Seferihisar, Kula, Bergama, Tire, Bayındır, Birgi ve Bodrum'da geniş kapsamlı sempozyumlar düzenlenmiş, bildiriler ve elde edilen sonuçlar kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Ancak, şimdiye kadar üniversitenin toprakları üzerinde yer aldığı Bornova ilçesi bu çeşit bir bilimsel etkinliğe konu edinilmemiştir.

Sempozyuma Dair

Bornova yerel ölçüğünde ilk defa olmak üzere düzenlenen araştırma sempozyumu İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Bornova Kaymakamlığı'nın ortak katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Sempozyumun sadece 5 Kasım 2014 Çarşamba günü Edebiyat Fakültesi Sergi Salonu A ve B'de gerçekleştirilmesi programlanmışsa da yeri değiştirilerek kampüs içerisindeki Prof. Dr. Yusuf Vardar-Mötbe Kültür Merkezi Amfisi'ne alınan sempozyumun programı 5 ve 6 Kasım 2015 tarihlerine yayılmıştır.

Sempozyumun açılışına mülkî-idarî âmir olarak Bornova Kaymakamı Dr. Kadri Canan (2013-2015) ile seçilmiş mahalli yöneticiler olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkan vekili Dr. S. Sırrı Aydoğan ve Bornova Belediyesi Başkanı Yük. Mimar Olgun Atila katılmışlardır. Sırrı Aydoğan ve Olgun Atila açılış konuşmalarında Bornova'nın kendileri için ifade ettiği anlam ve değerleri vurgulayarak toplantının gerçekleştirilmesinden duydukları heyecanı dile getirmişler, sempozyumun başarılı olması temennisinde bulunmuşlardır. Bornova Kaymakamı Dr. Kadri Canan konuşmasında, Bornovalılık-kentlilik bilincinin oluşturulması adına kent belleğinin tesis edilmesi gerekliliği ve buna katkı sağlanması üzerinde durmuştur. Merkez müdürü Prof. Akif Erdoğan ise, uzun süredir ikamet ettiği kentin tarihi ve kültürü ile ilgili çalışma ve yayınların azlığına değinerek sempozyumun gerçekleştirilme aşamalarıyla ilgili bilgiler vermiştir.

Sempozyum programında değişik başlıklar altında toplam 22 bildiri yer almıştır. Programda, "*57. Topçu Tugayı'nın Tarihçesi*" başlıklı bildirisi bulunan Yzb. Necati Ünal sempozyuma katılmamıştır. Sempozyum programında bildirisi bulunan; Prof. Dr. Ersin Doğer, "*Türk Dönemi Öncesinde Bornova*", Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu, "*Evelyn Lyle Kalças ve Bornova*", Prof. Dr. Ümit Erdem-Dr. Nurdan Erdoğan-Öğr. Gör. Burcu Çakmak, "*Bornova Örneğinde İnsan ve Yaşam Ortamı Etkileşimi Üzerine Araştırmalar*" ve Prof. Dr. Ümit Erdem-Dr. Nurdan Erdoğan-Öğr. Gör. Şeyma Şengür, "*Bornova İlçesinde Kentsel Gelişimi Etkileye Doğal ve Kültürel Faktörlerin Değerlendirilmesi*" başlıklı sunulmuş çalışmalar ise

bildiriler kitabında yayımlanmamıştır. Programda; Prof. Dr. Ahmet Özgiray'ın bildiri başlığı “Atatürk Bornova’da Hangi Evde Kaldı?” iken “Burunabad’da Bir Cevelan ve Atatürk’ün Kaldığı Ev” başlığıyla, Doç. Dr. Hilal Ortaç-Yasin Özdemir’in, “Pertevniyal Valide Sultan Vakıflarına İlişkin Bazı Belgeler” başlıklı bildirileri “İ.B.B. Atatürk Kitaplığındaki Bornova’ya İlişkin Belgeler” olarak değiştirilmek suretiyle yayınlanmıştır. Sempozyumda yeterli konuşma ve tartışma süresi ayrılan sunumlar bilgi aktarım ve paylaşımı açısından son derece yararlı olmuştur. Bildirilere yöneltilen soru ve katkılar dinleyicilerin ilgi derecesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Bildiriler Kitabı

5-6 Kasım 2014 tarihleri arasında toplanan sempozyumun bildirileri bir kitapta toplanmış, kaymakamlığın katkılarıyla araştırma merkezinin 12 numaralı yayını olarak bastırılmıştır¹²⁸.

Kitap, Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Candeğer Yılmaz, Bornova Kaymakamı Dr. Kadri Canan, Merkez Müdürü Prof. Dr. M. Akif Erdoğan’ın açılış konuşma metinleri ile başlamaktadır (s. V-XI). Bildiriler kitaplaştırılırken sadece yazarının isminin baş harfine göre alfabetik düzen oluşturulmuş, konu tasnifi yapılmamıştır. Eserde yer alan bildiriler şunlardır:

- Ahmet Özgiray, “Burunabad’da Bir Cevelan ve Atatürk’ün Kaldığı Ev”, (s. 1-4),
- Burcu Türkcan-Oğuzhan Altay, “Bornova’nın Ekonomik Yapısı: Analiz ve Öneriler”, (s. 5-26),
- Gözde Emekli-Fusun Baykal, “Bornova’nın Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Turizm Aracılığıyla Değerlendirilmesi” (s. 27-44),
- Hale Okçay, “Bornova’da Üç Dinin Kutsalları: İbadethaneler ve Kabristanlar” (s. 45-58),
- Hasan Mert, “XX. Yüzyılda Bornova’nın Gelişme Dinamikleri” (s. 59-70),
- Hilal Ortaç-Yasin Özdemir, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki Bornova’ya İlişkin Belgeler” (s. 71-80),
- M. Akif Erdoğan, “Bornova Civarında Terkedilmiş Köyler: Palamut Köyü Örneği” (s. 81-94),

¹²⁸ Eserin yayın haberi için bkz. “Yeni Kitaplar/New Books: Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014 Bildiriler”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2015), s. 122.

- Mehmet Demirci, “Bornovalı: Bir Halk Politikacısının Gözüyle Bornova’nın Yakın Tarihinden Bir Kesit” (s. 95-102),
- Mesut Çapa, “Bornova Fransız Kız Okulu” (s. 103-116),
- Mustafa Kaymakçı, “Bornova Tarımı” (s. 117-138),
- Nejat Çetin, “Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Mübadil Tasfiye Talepnâmelerine Göre Bornova’ya İskân Edilen Mübadillerin Memleketleri ve İskân Edildikleri İdari Birimler” (s. 139-154),
- Neslihan Doygun-Ümit Erdem, “Yapılaşmanın Bornova İlçesi Alan Kullanımları Üzerine Etkileri” (s. 155-168),
- Semra Daşçı, “Camille Corot’nun ‘Smyrne-Bournabat’ Adlı Tablosu Üzerine Düşünceler” (s. 169-188),
- Siren Bora, “Bornova’da Alliance Israelite Universelle’a Ait Ziraat Okulu” (s. 189-228),
- Tuncer Baykara, “Bornova Adına Dair Düşünceler” (s. 229-232),
- Vehbi Günay, “Hasan Arıcan ve Bornova Araştırmaları” (s. 233-248),
- Zafer Derin, “Tarih Öncesi Dönemde Bornova” (s. 249-262),

Kitabın arkasına; Basında Sempozyum (s. 263), Sempozyumdan Fotoğraflar (s. 271), Sempozyum Kurulları (s. 275), Ege Üniversitesi İzmir Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları (s. 276) eklenmiştir.

Sonuç olarak; 22 başlığın yer aldığı bilimsel toplantıda sunulan 21 bildiriden 17 adedi bildiriler kitabında (*proceedings*) yayımlanmıştır. Bildiriler kitabında çoğunluğu İzmir ve Bornova’da yaşayan, Ege Üniversitesi mezunu veya mensubu olan öğretim üyesi ve araştırmacılarca hazırlanan kapsamlı, nitelikli ve yoğun emek ürünü çalışmalar yer almıştır. Bildirilere genel olarak bakıldığında bunlar; tarih, arkeoloji, sanat tarihi, kültür gibi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında ondört adet; ekonomik yapı, turizm, çevre, tarım ve kentsel gelişim başlıkları altında ise yedi çalışma olarak tasnif edilebilecektir.

Değerlendirme

I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu ile sadece akademisyenler için değil öğrenciler ve Bornovalı katılımcılar açısından da son derece yararlı bir akademik faaliyet gerçekleştirilmiştir. Sunulan bilimsel nitelikli bildirilerle ele alınan konulara değişik açılardan ışık tutulmuş sonrasında yapılacak araştırmalar için zemin oluşturulmuştur. Bornova’nın ilk göz ağrısı olan üniversitesinin biraz ihmal etmiş olduğu düzenlenen sempozyum ile görülmüş ve bazı katılımcılar tarafından da dile

getirilmiştir. Yerine getirilmekte geç kalınmış sorumlulukların ifasında kurumsal çatı altında gerçekleştirilen faaliyetlerin başarısının güzel bir örneği ortaya konulmuştur. Tüm katılımcılar bu tür etkinliklerin kapsamlı olarak yinelenmesi dileğini paylaşmışlardır.

Bornova Kaymakamlığı ile Araştırma Merkezimizin ortaklaşa düzenledikleri etkinliğin bildirilerinin Kaymakamlığın katkılarıyla bastırılması dolayısıyla mülkî idare ile üniversite ortaklığının güzel bir örneği sergilenmiştir. Böylesi bir çalışmanın gerçekleştirilmesi ve bildirilerinin yayınlanması aşamalarındaki katkıları dolayısıyla başta kaymakam Dr. Kadri Canan ve Merkez Müdürü Prof. Dr. M. Akif Erdoğan ile emeği geçenlere teşekkür etmek yerinde bir kadirşinaslık olacaktır. Temenni ve arzumuz, gerek sempozyumun gerekse kitabının bundan sonra yapılacak olan Bornova'yla ilgili faaliyet ve araştırmalara katkı sağlaması ve yol gösterici olmasıdır.

Vehbi Günay*

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Bornova/İZMİR.
e-posta: vehbi.gunay@ege.edu.tr

Kemal Arı-Alev Gözcü-Fevzi Çakmak, ***Belleklerde Dile Gelen Bornova (Osmanlı'dan Günümüze)***, Bornova Belediyesi Bornova Kent Arşivi ve Müzesi yay., İzmir 2014, 197 s., ISBN yok.

Giriş

Tarih araştırmaları içerisinde, aslında geniş kapsamlı anı derlemeleri sayılabilecek olan sözlü tarih çalışmaları özellikli bir yer tutmaktadır. 'Sözlü tarih' konu olarak genel tarih araştırmaları ile ilgili olmakla birlikte çeşitli yönleriyle kültür tarihçiliği, halkbilim (halkiyat, folklor), sosyal antropoloji, etnografi, müzikoloji gibi akla gelebilecek pek çok disiplinin ilgi alanına dâhildir. Bu alan sadece tarihçiler için değil, sosyal bilimlerin diğer dallarıyla birlikte basılı veya internet gazeteciliği, belgeselcilik, nehir söyleşi gibi çalışmaların da konusunu oluşturmuştur. Olaylara ve toplumlara yön vermiş kişilerin hatıralarının derlenerek yayınlanmasının yanı sıra yerel ölçekte bakıldığında, bir kentin geçmişinde yer edinmiş kişilerin/hemşerilerin anılarının kayıt altına alınması ülkemizde yakın zamanlarda ilgi duyulan entelektüel etkinliklerinden birisi olmuştur. Bu alan aslında "sıradan insan" olarak nitelendirilen hepimizin yaşamıdır ve bir bakıma yanı başımızdaki tarihtir¹²⁹. Kamuoyu merak ve ilgisinin artışı doğrultusunda gelişen şahsi girişimlerle birlikte kurumsal anlamda kent arşivi kuran veya oluşturmaya gayret eden yerel yönetimlerin bu konuda faaliyet göstermeye başlamaları ve kaynak ayırmaları da ilginin artmasının nedenlerindedir.

Esere Dair

Tanıttığımız eser Bornova Belediyesi'nin bünyesinde kurmuş olduğu Bornova Kent Arşivi ve Müzesi'nin yayınıdır¹³⁰. Prestij yayın olarak kalın kâğıda renkli, resimli basılmış kitap, ciltli ve şömilidir. Kitabın konusunu teşkil eden çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün öğretim üyeleri Prof. Dr. Kemal Arı, Yrd. Doç. Dr. Alev Gözcü ve Yrd. Doç. Dr. Fevzi Çakmak'ın imzasını taşımaktadır. Kitapta, Kent Arşivi adına seri yönetiminin Deniz Bircan, kitap editörlüğünün İbrahim Ethem Koca tarafından gerçekleştirildiği

¹²⁹ Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Çev. B. Bülent Can-A. Yalçınkaya, İstanbul 2001.

¹³⁰ Bornova Belediyesi'nin kurumsal internet sitesinde (<http://bornova.bel.tr>) yer alan Kent Arşivi ve Müzesi'nin sayfası için bkz. bkam.bornova.bel.tr (Erişim 13.12.2015)

belirtmiştir. Eserin, 2012 yılı sonlarında resmen faaliyete geçen Kent Arşivi ve Müzesi'nin ilk yayını olma özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Bunun ardından eserin hazırlayanlarından Kemal Arı'nın Bornova'yla ilgili bir başka çalışması da Kent Arşivi tarafından yayınlanmıştır¹³¹.

Yayının Kapsam ve İçeriği

Kitap, Belediye Başkanı Prof. Dr. Kamil Okyay Sındır (2009-2014)'ın *sunuşu* (s. 7) ile başlamaktadır. Sunuşa, kitabın arka kapağında tanıtım yazısı olarak da yer verilmiştir. Başkan yazısında, Bornova'nın 8.500 yıllık geçmişini vurgulayarak Yeşilova Höyüğü'nden itibaren sırasıyla kentin belirgin kültürel öğelerine değinmiştir¹³². Şehir merkezinde bulunan Dramalılar Köşkü'nde faaliyet gösteren Kent Arşivi ve Müzesi'nin kuruluşuyla birlikte arşiv çalışmalarına öncelik verdiklerini belirtmiştir. Kentlilik bilincini arttırma gayreti içinde olduklarını kaydederek çalışmalarını; *“Yazılı arşiv çalışması için hem resmi arşivlerden belgeler hem de Bornovalılardan belge niteliği taşıyan evraklar toplandı. Bunun yanında Bornova özelinde İzmir'in geçmişine tanıklık etmiş 150 kişiyle kapsamlı söyleşiler gerçekleştirildi”* sözleriyle özetlemiştir. Son olarak kent için büyük önemi olduğunu düşündüğü kitabın, belediyenin katkılarıyla, adı geçen üç öğretim üyesi tarafından var edildiği için teşekkürlerini sunmuştur.

Yazarlar kaleme aldıkları *önsözde* (s. 9-13) yürüttükleri çalışmanın çerçevesini çizerek genel olarak tanıtımını şu satırlarla yapmışlardır (s. 11-12):

“Başta Bornova'nın merkezi olmak üzere; Bornova'ya bağlı belde ve köylere kadar uzanan derin araştırmalar yapılarak, tek tek kimlerle söyleşi yapılabileceği belirlendi. Bir çalışma yöntemi ve programı oluşturularak, kimlerle ne zaman görüşmeler yapılacağı, her bir görüşmede kimlerin görev yapacağı en küçük ayrıntısına kadar saptandı. Alınan randevular üzerine, her türlü doğal zorluğa karşın; en ıssız köylere kadar gidilerek, kişilerle görüşüldü; belleklerinden süzülüp gelen tanıklıklar kayıt altına alındı. Bu çalışma sırasında hem görüntü hem de ses kayıtları alındı. Söyleşilerin her biri

¹³¹ Kemal Arı, *Bornova ve Balkanlar'dan Göç (Göçün Kent Kimliğine Etkileri Üzerine Kimi Saptamalar)*, Bornova Belediyesi Kent Arşivi ve Müzesi yay., İzmir 2014.

¹³² Başkan yazısında; *“Batı Anadolu'nun en eski çarşısı özelliğini taşıyan Büyük Çarşı”* gibi herhangi bir kaynaktan desteklenemeyecek, tarihsel açıdan iddialı bir görüşüne de yer vermiştir.

fotoğraflandı. Kişilerin elinde, kente ve yaşadıkları mekanlara ait, eski dönemleri anımsatan kimi görsel belgeler varsa, onların kopyaları alındı. Bunlar tek tek envanterlere geçirildi. Böylece Bornova'nın geçmişine ilişkin gözlemleri ve pek çoğu unutulmuş gelenekleri ve değerleri su yüzüne çıktı. Ardından bu görüntü ve ses kayıtlarından hareketle yapılan söyleşiler başka çalışanlar tarafından tek tek ve bire bir deşifre edilip, bilgisayar ortamında yazıya döküldü. Her bir kişinin temel bilgilerini içeren ve üzerinde numaraları olan formlara; bu görüntü ve ses dosyaları, deşifre edilmiş söyleşi dosyaları eklendi. Ve söyleşi yapılan 150 kişinin adları üzerinden bir dizin/indeks oluşturuldu. Böylece günümüz ve gelecek araştırmacılarının yararlanacağı kentte yaşayan kişilerin belleklerinden günümüze yansıyan tanıklıklardan yararlanabileceği bir arşiv ortaya çıktı. Binlerce sayfadan oluşan bu transkriptler; kentin kültürü, tarihi ve kent kimliği üzerine araştırma yapacak, kentin bu yönlerini merak eden kişiler için son derece önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır..."

Yazarların sözünü ettiği çalışmanın aşamaları ve hedefleri son derece ideal olmakla birlikte henüz elde sadece bu konuda yapılmış tek yayının varlığı göz önünde bulundurulduğunda kapsam, nitelik ve yeterliliği hakkında tam manasıyla fikir sahibi olabilmek mümkün değildir. Ayrıca, dikkat çeken bir hususu da hemen belirtmek gerekir: Yazarlar, derin araştırmalar sonucunda tespit edilen isimlerle her türlü doğal zorluklara rağmen en ıssız köylere giderek görüştüklerini kaydetmişlerdir. Ancak, Bornova'ya bağlı beldelerin (belediye ?) hangileri olduğu, oniki köyünün (şimdi Bütünşehir Yasası'yla mahalle statüsünde) varlığını bildiğimiz Bornova'nın en ıssız köylerinin hangileri olduğu ve 2014 yılında buralara ulaşımındaki her türlü doğal zorluklarla neyin kastedildiği de sanırsız okuyucular için ilginç bir merak konusu olacaktır.

İçindekiler veya planının bulunmadığı kitap bölümlere ayrılmamıştır. Başlıklar altında verilen kısımlardan ilki "Dünden Bugüne Bornova"dır (s. 15-51). Bu kısımda eskiçağlardan Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan tarihsel süreç konu edinilmiştir. Bu geniş kısım sadece dokuz dipnot ve alıntılarla kaleme alınmıştır. Ne var ki, açıklayıcı dipnotlar verilmeden, atıf yapılmadan, kaynaklar bibliyografyada gösterilmeden bilgi aktarımlarında

bulunulmasının veya popüler yayın olduğu gerekçesiyle verilmiş gibi yapılmasının büyük problemler doğurduğu görülecektir.

Yazarlar, sözlü tarih çalışmasından derlemelerden oluşturulan bu kısımda söyleşilerden elde edilen bilgilerden hareketle Bornova'ya ilişkin genel bir bakış hazırlamışlardır. İlk olarak *"Yüz Yıl Önceden Bugüne: Bağlar, Bahçeler İçindeki Bornova"* (s. 53-77) başlığı altında Bornova'nın demografik yapısı, kent merkezindeki lokantalar, halkın geçim kaynakları, elektrik, sulama, sebze-meyve halleri, ulaşım, tren gibi konulara değinilmiş, Bornova'nın dikkat çekici ürünlerinden olan bamyaya ve misket üzümü, zeytin/zeytinyağı, tütün ve diğerleri hakkında bilgiler verilmiştir.

"Bir Zamanlar Çarşı Pazar: Alışverişler; Meslekler ve Yaşam Kavgası" (s. 79-100) başlığı altında kent merkezindeki ticari hareketliliğin kaynağı olan esnaf ve zanaatkârlar, kahvehaneler, evler ve çarşılar üzerinde durulmuştur. *"Avcılar ve Avcılık..."* (s. 101-106) bölümünde 1937 yılında kurulan Avcılar Kulübü/Derneği ile avcılık faaliyetlerinin yanı sıra Bornova'nın doktorları ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. *"Yoksulluk Diz Boyu"* (s. 105-115) başlıklı bölümde, II. Dünya Savaşı ve sonrasına ilişkin anılardan bir derleme yapılmıştır.

"Üniversite Kenti Olmak" (s. 117-119) başlıklı çok kısa sayılabilecek bölümde Ege Üniversitesi'nin kuruluşu ile Atatürk'ün 1933 ve 1934 yıllarındaki Bornova ziyaretlerine değinilmiştir. *"Toplumsal Yaşam; Bayramlar ve Şenlikler"* (s. 121-136) başlığı altında kentte yaşayan Gayri Müslimler hakkında bilgiler verilerek toplumsal yaşam içindeki yerleri ve Türklerle olan ilişkilerine dair alıntılar yapılmıştır. Burada ayrıca Bornova'nın ünlü delilerine yer verilmiş ardından hamam geleneği üzerinde durularak yemek ve börek kültürüyle gündelik yaşama ilişkin çeşitli unsurlar değerlendirilmiştir. *"Spor"* (s. 137-143) başlığı altında ise Bornova'daki sportif faaliyetlerle birlikte golf kulübü hakkında bilgiler sunulmuştur.

"Sözlü Tarih Yapılan İsimlere Soru: Bornova Deyince Akla Gelenler" (s. 145-191). Burada, sözlü tarih çalışması kapsamında kendisiyle söyleşi yapıldığı belirtilen yüzelli kişinin yukarıdaki soruya verdikleri yanıtlardan oluşturulmuş kısa alıntılara yer verilmiştir.

Kitaba son olarak *"Kaynakça"* (s. 193-197) olarak toplam yirmidokuz kitap/makale künyesinin bulunduğu bibliyografik liste eklenmiştir.

Belleklerde Dile Gelen Bornova Üzerine

Aşağıdaki satırların, Osmanlı tarihçisi sıfatıyla çalışmaya bir katkı olmak üzere kaleme alındığını, kısacası, meslektaşlarımızın uzmanlık alanlarına saygı göstermekle birlikte, birkaç örnekle bazı hususlara dikkat çekilmesinin amaçlandığını peşinen ve açıkça ifade etmek yerinde olacaktır.

a. Yönteme Dair

Akademiye mensup kişilerin kaleme aldıkları eserlerde bilimin çalışma disiplininin temel ilkelerine riayet edilmesinin beklenmesi doğaldır. Bu konuda, öncelikli olarak, yapılacak bir çalışmada önceki çalışma ve yayınların görülerek zikredilmesinin olmazsa olmaz bir bilimsel yöntem gerekliliği olduğu herkesçe bilinmektedir. Üzüntüyle belirtilmelidir ki, bu çalışmada Bornova tarihi ile ilgili klasik niteliğindeki yayınların görülmediği/kullanılmadığı ya da zikre değer bulunmadığı anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse, dilimizde Bornova'ya dair ilk müstakil yayın olarak kabul edilebilecek, yazarının araştırmalarının yanı sıra kendi gözlem ve bilgilerine de yer vermiş olması dolayısıyla kent tarihi açısından son derece kıymetli bir eser olan Cemal Saran'ın 1970 yılında yayınladığı kitaptan haberdar olunmadığı anlaşılmaktadır¹³³. Aynı şekilde Bornova'yı konu edinen ve Belediye tarafından da yayınlanmış olan Hasan Mert'in doktora tezine ilişkin de bir kayıt yoktur¹³⁴. Bornova üzerine yapılmış ilk akademik çalışma olan bu eserde yazarının Bornovalılarla yaptığı sözlü tarih çalışmalarına yer verdiğini de özellikle belirtmek gerekir. Ayrıca, Bornova ile ilgili üç kitap yayınlayarak kentlilik bilincinin oluşumunda büyük emeği geçen, Bornova'da Bornova tarihi denildiğinde ilk akla gelenlerden olan Hasan Arıcan'ın eserleri de, kendisiyle söyleşi yapılmasına rağmen, zikredilmemiş, basılı anılarına değinilmemiştir¹³⁵. Bu noktada, yazarların ufak bir literatür taramasıyla tespit edebilecekleri, ilçe

¹³³ Cemal Saran, *Bornova*, Bornova 1970.

¹³⁴ Hasan Mert, *Sosyal, Siyasal ve İktisadi Yönleriyle Bornova 1923-1981*, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İzmir 2002. Tezin yayımı; *Geçmişten Günümüze Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova*, Bornova Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2008.

¹³⁵ Hasan Arıcan, *Bornova Albümü*, İzmir 1999; *Bornova Köşklere Gezinler ve Anılar*, İzmir 2003; *Bornova Tarihinden Yapraklar*, İstanbul 2009. Yazarın kısa yaşam öyküsü ve eserleri hakkında bkz. Vehbi Günay, "Hasan Arıcan ve Bornova Araştırmaları", *I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014, Bildiriler*, Haz. M. Akif Erdoğan, İzmir 2015, s. 233-249.

topraklarında bulunan Ege Üniversitesi'nde gerçekleştirilen kültür envanteri ve sözlü tarih çalışmasını da katkı olarak kaydetmek yerinde olacaktır. Edebiyat Fakültesi'nin Arkeoloji ve Tarih bölümlerindeki bir kısım öğretim üyesi tarafından yürütülen 'İzmir İli Kültür Envanteri Araştırma Projesi-I Bornova-Kemalpaşa' başlıklı proje Türkiye Bilimler Akademisi'nin Türkiye Kültür Sektörü (Tüba-Tüksek) programı kapsamında desteklenmiş olup büyük bölümü sözlü tarih çalışmasıdır¹³⁶. Mevcut çalışmalar ve anı yayınlarıyla ilgili daha fazla söz söylenebilecekse de maksadı aşacağından sarf-ı nazar edilmiştir¹³⁷.

Bunların yanı sıra, şüphesiz internet dünyasında da çeşitli özel site veya bloglarda kentin geçmişine ilişkin pek çok anı, belge ve fotoğrafın yayınlanmış/yayınlanmakta olduğu da bir gerçektir. Hatta internetteki satış sitelerinde Bornova'yla ilgili her türlü materyal kamuoyuna açık durumdadır. İlgili bütün malzemenin derlenmesinin ise şüphesiz kent arşivi gibi kurumsal çatı altında takibi gerektirdiği açıktır. Söz buraya gelmişken bir hususu daha belirtmek yerinde olacaktır: Kitapta, kentte faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütü olup Kent Arşivi'nin hemen karşısında bulunan Bornova Sevdalıları Derneği'nin faaliyetleri ve özellikle kamuya açık bir sözlü tarih çalışması gerçekleştirerek "Bornova'nın Çınarları Konuşuyor" başlığı altındaki söyleşilerinden de haber verilmemiştir¹³⁸.

Yukarıda kısaca değinilen hususlarla birlikte, belirli bir görevi üstlenmiş akademik unvanlı kişilerce sadece söyleşilerle ilgili "sınırlı-sorumlu" bir faaliyet gerçekleştirildiğinin ileri sürülmesi kanaatimizce geçerli bir mazeret teşkil etmeyecektir. Ayrıca, öncekileri yok sayarak veya zikretmeyerek çalışmanın ilk defa yapıldığı izleminin yaratılması da etik değerler açısından uygun olmayacaktır. Metodik bağlamda konuyla ilgili tespitleri uzatmak mümkünse de meramın ifade edilebildiği düşüncesiyle bu kadarıyla yetinilmiştir.

¹³⁶ A. Çilingiroğlu-Z. Derin-S. Sürgevil, *İzmir İli Kültür Envanteri Araştırma Projesi-I Bornova-Kemalpaşa*, Tüba-Ege Üniversitesi. Proje No: 2003 EDB 001 Yayınlanmamış Proje Çalışması, Bornova 2006.

¹³⁷ Bornova tarihi hakkında kaynaklar ve mevcut yayınlarla ilgili kısa bir deneme için bkz. bkz. Vehbi Günay, *Bornova Osmanlı Kitâbeleri*, Bornova 2013, s. 3-5.

¹³⁸ Bornova Sevdalıları Derneği, dernek merkezindeki 'Bornova'nın Çınarları Konuşuyor' başlıklı seri toplantılarında ayın konuğu olarak bir Bornovalı ile kamuya açık söyleşiler gerçekleştirmiştir. Bu konuda bkz. www.borsev.org.tr. (Erişim: 22.04.2014)

b. Dikkat Çekici Bazı Hususlar

Bu başlık altında kitap içerisinde tesadüf edilen bazı bilgi ve ifade hususiyetlerine değinilmiştir. Böylelikle, hata ve eksikliklerin yeni yayınlarda tekrarlanmaması, kitap okuyucusu Bornovalıların, tarihseverlerin ve genç nesillerin dikkat çekilen noktalar dolayısıyla yanlış bilgilenmelerinin önüne geçilmesi, ayrıca tarihin eline bırakılacak kaynakların doğru oluşturması bağlamında naçizane bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

1. Yazarlar, 'Dünden Bugüne Bornova' başlıklı kısımda Bornova'nın XI. yüzyılda Türk egemenliğine geçişi ve izleyen yüzyıllardaki durumuyla ilgili satırlardan sonra; *"Bu tarihlerde Bornova'nın durumu ile ilgili bir bilgi yoksa da; 16. Yüzyılda Bornova'nın İzmir'e bağlı bir kaza olduğuna ilişkin kayıtlara rastlamaktayız"* değerlendirmesine yer vermişlerdir. Ancak, bu yüzyılda Bornova, yazarların belirttiği gibi, bir kaza (Osmanlı kadılık merkezi) değil orta ölçekli bir köydür. Arşiv kaynaklarına göre, 1528'de İzmir'in beş mahalleli yaklaşık toplam 1.300 kişilik nüfusuyla daha çok büyücek bir kasaba olduğu göz önünde bulundurulduğunda Bornova da yaklaşık 268 kişilik nüfusuyla haftada bir kez pazar kurulan bir köy görünümündedir. Hatta, bilindiği üzere, büyük gelişim ivmesine rağmen Bornova, sonraki yüzyıllarda yönetsel olarak hep İzmir'e bağlı nahiye statüsünde kalmış ancak 1957 yılında (7033 sayılı yasayla) ilçe olmuştur.

2. Yazarlar, *"Kâtip Çelebi 17. Yüzyıl'ın bilgilerinden ve seyyahlarından biridir."* (s. 26-27) hükmüyle birlikte onun *Cihânnümâ* adlı ünlü eserindeki Bornova'yla ilgili bilgiye atıfta bulunmuşlardır (s. 28):

"Kâtip Çelebi'nin Bornova için 'derya kenarında bir küçük kasaba' deyiminden de anlaşıldığı gibi, İzmir Körfezi henüz sonradan ortaya çıkacak yoğun alüvyon toprağı ile dolmadan önce; Bornova kıyılarına kadar uzanıyordu. Kentin genel olarak coğrafyası göz önüne alındığında ve daha sonraki yüzyıllarda gerek yerli ve gerek yabancı kaynakların ve özellikle de gezginlerin tuttuğu notlara bakıldığında, bu bilgi hiç te abartılı değildir. Nitekim bu anlatımlardan, sözü edilen yüzyıllarda, Bornova merkez yerleşiminin denize yakın bir noktada, yüksekte kalan bir coğrafik yapı üzerinde kurulduğu ve denizden kopuk bir özellik taşımadığı anlaşılmaktadır."

Tarih yazarken kaynak kullanmak, kullandığı kaynağı eleştirel gözle değerlendirmek ve bu kaynağı veya alıntıyı zikretmenin akademisyen

zorunluluğu olduğunu tekrar hatırlatmaya gerek yoktur. Ayrıca, kaynak gösterilerek atıf yapılan alıntılarla birlikte uzman görüşü isteyen konularda da hassasiyet gösterilmesi şarttır. Kâtip Çelebi (ölümü 1657)'nin eserinin baskı nüshasında Bornova'ya ilişkin bu bilginin yer aldığı doğrudur. Ne var ki, İzmir ve Bornova'yı görmediğini bildiğimiz bir diğer adıyla Hacı Halife'nin yazdığını destekleyecek kaynak ve seyahatnamelerin kayıtları ayrıca ve özellikle değerlendirilmelidir. Bu anlamda, İzmir'e ulaşım için kullanılmak üzere Bayraklı'da iskelesinin bulunması Bornova'yı deniz kenarına götürmeye yeterli olacak mıdır sorusunu cevaplamak gerekecektir. Açıklaması yazarlarına ait olmak üzere, bu satırların okuyucularının 17. yüzyılda denize yakın bir "nokta"daki Bornova'yı nasıl tahayyül edecekleri üzerinde bir kez daha düşünülmelidir.

3. Kitapta verilen bir diğer ilginç bilgi Bornova Demiryolu ile ilgilidir. Hazırlayanlar bunu şu şekilde ifade etmişlerdir (s. 31):

"Bu nedenle 1885 yılında İzmir Limanı yeniden modern bir liman olarak yapılırken; aynı zaman diliminde İzmir'den Kasaba (Turgutlu)'ya kadar uzanan demiryolu da inşa edilmişti. Bornova ovası boyunca Kasaba'ya doğru giden demiryolunun en önemli istasyonlarından biri de Bornova'nın hemen kıyısındaydı."

Kanımızca yazarlar, İzmir'in, Sanayi Devrimi ile XIX. yüzyılda açılan yeni dünya düzeninde Doğu'da hatırı sayılır bir yer tutar hale gelmesi üzerinde durmak istemişlerdir. Burada öncelikle İzmir limanının 1885'te yapıldığı bilgisi verilmektedir. Ancak, İzmir limanının, daha doğrusu rıhtımının, 1874 yılı sonlarında tamamlandığı, bazı bina ve dalgakıran inşaatıyla birlikte 1880'de bitirilebildiği kaynaklarda yer almaktadır. Bu bir tarafa bırakılırsa, yazarların anlatımından okuyucular İzmir-Kasaba demiryolu ve bağlantısı olan Bornova hattının da bu tarihte yapıldığını düşünebilirler. Ne var ki, Bornova demiryolu hattının tamamlanma tarihinin 1865 olduğu ve ertesi yıl resmen hizmete açıldığı yazarların uzmanlık alanları dolayısıyla da kolaylıkla ulaşabilecekleri açık bir bilgidir. Bunun ifade yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak, "*Bornova ovası boyunca Kasaba'ya doğru giden demiryolu*" ifadesinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin takdiri okuyucuya bırakılmıştır! Acaba, Bornova'yı, coğrafyayı ve tarihi bilmeyenlerin Bornova ovasından Turgutlu'ya uzanan demiryolu hattında lokomotifinden dumanlar savrulan bir tren hayal etmelerinin mi istendiği pek anlaşılammaktadır.

4. Yazarların ifade tercihleri konusunu gözden geçirmeleri gerektiği de bir öneri olarak sunulabilir. Tarih anlatımında kullanılan kelimelerin terim ve kavramsal karşılıkları anlam kaymalarına neden olabilmektedir. Bunu bir örnekle somutlaştırmak yerinde olacaktır. Şöyle ki, kitapta 16. yüzyılda Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın Bornova'daki vakıf hamamına dikkat çekilerek;

“Osmanlı Devlet’inde vakıflar güçlü yapıları olan kurumlardı. Nitekim sonradan Bornova’nın camileri, hamamları ve diğer kurumları ile birlikte, değişik Osmanlı Beyleri’nin ve sultanlarının hasları arasında görüldüğü; bunlara vakıf niteliği verildiği de kayıtlarda geçer...”

satırlarına yer verilmiştir (s. 25-26). Kaynak gösterilmediği için içeriği ile ilgili değerlendirmeye girişmeksizin belirtilen yüzyıl için değişik ‘Osmanlı Beyleri’ ile kimlerin kastedildiği anlaşılamamaktadır. Kuruluş döneminde Osmanlı hükümdarları için “*bey*” sıfatının kullandığı bilinir ancak sonraki yüzyıllarda padişahlar için kullanılmamıştır. Eğer devlet adamları imâ edilmişse bunlar da bu dönemde “*paşa*” unvan/sıfatı ile anılmışlardır. Burada, “*Beyler ve sultanlar*” ifadesi birlikte geçtiğinden “*sultan*”ın padişah için mi yoksa hanedan ailesi mensubu hanımlar için mi kullanıldığı da açık değildir. Bilindiği üzere, ‘*sultan*’ kelimesi ismin önünde erkek, isimden sonra getirildiğinde kadın adı olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak, kullanılan sözcük, terim ve kavramların yersiz veya yetersizliğiyle anakronik algılar yaratılmasına fırsat verilmemesi gerekmektedir. Üstelik burada çoğul olarak kullanılan “*camiler, hamamlar ve diğer kurumlar*” ifadesi de okuyucuların bu yüzyılda bir köy olan Bornova’daki eserleri merak edebileceğinden izaha muhtaçtır¹³⁹.

5. Kentle ilgili önemli sayılabilecek tarihler için de aynı dikkat ve özen gösterilmelidir. Sözelimi, Bornova’da Charlton Whittall (1791-1867) tarafından eşi Magdaleine Giraud (1790-1861) anısına, halen ayakta olan (Suphi Koyuncuoğlu Anadolu Lisesi yanında) St. (Aziz) Mary/Maria Magdalene Anglikan/Episcopal Kilisesi’nin yapım tarihi 1837 olarak verilmiştir (s. 31). Ancak, kaynaklardan kontrol edilebileceği üzere kilise 1857/58’de inşa edilmiştir. İyi niyetli yaklaşımla bunun alıntıdan veya yazımdan kaynaklanan bir yanlışlık olduğu düşünülebilir.

¹³⁹ Bornova şehir merkezindeki Büyük (Hüseyin İsa Bey) ve Küçük (Ömer Lütfü Bey) câmiler hakkında bkz. Vehbi Günay, *a.g.e.*, s. 9-78.

6. Ne var ki, kitapta yakın dönem Osmanlı tarihi ile ilgili son derece büyük anakronik yanlışlıklarla dolu satırlar yer almaktadır. Şöyle ki, yazarların;

“Sultan Abdülmecit ve onun oğlu Sultan Abdülaziz’in İzmir’i ziyaret edişleri, kent tarihi açısından derin izler bıraktı. Hatta Sultan Abdülaziz, 23 Nisan 1865 günü Bornova’ya geldiğinde; Whitall ailesinin evinde ağırlandı.” (s. 32)

bilgisini nasıl kaydedebildiklerinin izahı biraz güçtür. Çünkü, uzmanlık gerektirmeden ulaşılabilecek basit bilgiye göre, Sultan Abdülaziz yazarların kaydettiği gibi, Sultan Abdülmecid’in oğlu değil kardeşidir, babaları ise Sultan II. Mahmud’tur.

Ayrıca burada, Osmanlı hükümdarı Sultan Abdülaziz (1861-1876)’in Bornova’yı ziyaretine değinilmiş aynı bilgi daha sonra da tekrarlanmıştır (s. 126). Bilindiği üzere, Padişah’ın Mısır gezisi kapsamındaki İzmir ve Bornova ziyareti 1865’te değil 1863 yılında gerçekleşmiştir. Kısacası bu iki satırla akademisyenlere tarih metodolojisi derslerinde öğrencilerine anakronik hatalar konusunda verecekleri bir örnek kazandırılmıştır.

7. Tarihçe kısmında, I. Dünya Savaşı sonrasında Bornova’nın Yunan işgali ve kurtuluşuna yer verilmiştir. Ayrıntılı anlatımlarla ilgili Hasan Mert’in doktora tezinde genişçe yer verildiğini ve sözlü kaynakların kullanıldığını da belirtmek gerekir. Uzmanlığa saygı gereği, kitapta hiçbir yerde adı geçmeyen, Yüzbaşı İbrahim Hakkı (Erginakin, 1893-1954)’nın isminin kentin önemli caddelerinden birine verilmiş olduğu hatırlatılarak bu konunun değerlendirilmesi erbabına bırakılmıştır.

8. Kitapta, Bornova’yla ilgili kaynaklardan mutlaka kontrol edilerek yazılması ve bu şekilde tarihin eline bırakılması gereken bilgiler bulunmaktadır. Bunlara bir-iki örnekle açıklık kazandırılabilir: Yazarlar, Büyük Park’ın yerindeki Müslüman mezarlığından söz ettikten sonra; *“Bu mezarlık merkezden aşağılara doğru uzanır; sonra daha ötelerde, bugün yüksek duvarlarla çevresi örülmüş olan Hıristiyan Mezarlığı bulunurdu. Günümüzde iki parçalı olan ve ortasından yol geçen bu mezarlık tek parçaydı.”* bilgisini vermişlerdir (s. 59). Ancak, halen Gediz caddesinin iki yanında kalmış durumdaki mezarlıkların birisinin Anglikan/İngiliz (5.650 m²), diğerinin Musevi Mezarlığı (6.300 m²) olduğu bilinmektedir¹⁴⁰. Dolayısıyla kaynak belirtilmediğinden burasının hangi tarihte ve nasıl tek parça Hıristiyan Mezarlığı olduğu açıklanmaya değerdir.

¹⁴⁰ Bornova’daki Müslüman ve Gayri-Müslim mezarlıkları ile ilgili olarak kısaca bkz. Vehbi Günay, *a.g.e.*, s. 145 vd. Ayrıca bkz. Siren Bora, “İzmir Bornova Yahudi Mezarlığı”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 2 (2015), s. 39-83.

Ayrıca, ilerleyen sayfalarda, Bornova Ortaokulu'ndan bahsederken; "... bugün Osman Kibar kavşağına yakın bir yerde olan, bugünkü ismiyle Suphi Koyuncu Lisesi olan Bornova Ortaokulu ..." (s. 115) kaydına yer verilmiştir. Ancak, H. Arıcan'ın *Bornova Albümü*'ndeki resmin (s. 86) kullanılmasına rağmen alıntı doğru değildir. Nitekim, Bornova Ortaokulu günümüzde Bornova Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdürlüğü'nün bahçesinde kalan ve halen yoldan da görülebilen ilk binasında faaliyet göstermiştir. Üstelik okulun bugünkü ismi de Suphi Koyuncuoğlu Ortaokulu ve yanında Suphi Koyuncuoğlu Anadolu Lisesi'dir.

9. Kitap içerisinde Bornova coğrafyasıyla ilgili yanlışlıklar da dikkati çekmektedir: "*Bornova'ya çok yakın köylerde, örneğin Naldöken, Doğanlar, Pınarbaşı, Sütçüler, Yakakent gibi köylerde ...*" (s. 91). Burada sayılan yerleşim birimlerinden Kemalpaşa'ya bağlı Sütçüler'in Bornova'nın hangi zamanda köyü olduğu, Yakakent'in ise Yakaköy'e verilmiş gayri resmi bir isim mi olduğu anlaşılammamaktadır.

10. Kitapta yer alan anlatımlarda bazı müphemiyet ve ifade karmaşıklıkları görülmektedir. Örneğin: "*Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bornova'da yaşayan halk ziraat, zanaat ve ticaretle hayatları[nı] devam ettiriyorlar[dı]. İzmir[in] diğer ilçelerine nazaran, Bornova'da seyyar ve yerli aşiretler bulunmuyordu. Genellikle ahali bağcıydı...*" (s. 60) ifadesinden yazarların Bornova'da bulunmadıklarını kaydettikleri "seyyar ve yerli aşiretler" ile neyi kastettikleri tam olarak anlaşılammamaktadır.

11. Yazarlar, anlatımlarını edebi ifadelerle zenginleştirmişlerdir. Ancak, bunların tarihi bilgilerle örtüşmesi gereği de gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin; "*Üniversitenin açılışına 1955 yılında dönemin başbakanı Adnan Menderes katılmıştı. Hızla yapılar yükseldi. Şimdi, Bilgisayar Bölümü'nün olduğu o tarihi bina, üniversitenin ilk fakültesi olacaktı. Adnan Menderes binanın yuvarlak basamaklarına çıkarak, üniversitenin açılışını gerçekleştirdi. Başbakan geldiği için, açılış törenine Bornovalıların pek çoğu çoluk çocuk katılmışlardı.*" (s. 119). Yerel tarih için olduğu kadar Cumhuriyet tarihi açısından da Ege Üniversitesi'nin açılışı önem taşımaktadır. Ancak, üniversitenin resmi açılış töreni 1955'te değil 9 Mart 1956 Cuma günü gerçekleştirilmiştir ve açılışa katılan heyetin başında Cumhurbaşkanı Celal Bayar bulunmaktadır. Üniversitenin ilk binası ise, inşası Cumhuriyet'in ilânının onuncu yıldönümüne yetiştirilmiş olan Bornova Ziraat Mektebi/Enstitüsü'nün binasıdır¹⁴¹.

¹⁴¹ Açılış töreni için bkz. <http://www.egebook.ege.edu.tr/files/kurulus/files/assets/basic-html/page72.html> (Erişim: 20.07.2015)

Ülkemizin yakın dönem tarihiyle ilgili dikkatten kaçtığı anlaşılan değerlendirmeler de mevcuttur. Bir örnek: “... Ancak 1933 üniversite reformuna kadar, bu kurumun (İstanbul Darü’l-fünunu Tıp Fakültesi) çok başarılı olduğu söylenemez. Ülkenin yaklaşık 11 milyon nüfusu vardı...” (s. 104) Burada, sadece ilk düzenli nüfus sayımımız olan 1927 sayımında Türkiye nüfusunun bunun çok üzerinde (13.648.270) olduğunu belirtmek gerekir.

Son olarak, “bellek” kelimesinin dilimizde hafıza, zihin, hatır gibi karşılıkları olması dolayısıyla eserin adının “Belleklerde” yerine “Belleklerden Dile Gelen Bornova” şeklindeki bir tercihle Türkçemize yazım ve ifade açısından daha uygun düşebileceği görüşümü yazarlarla paylaşmak isterim.

Daha önce kaydedilmiş olmakla birlikte, yukarıda kaleme alınan satırların amacı, bazı belirgin örnekler üzerinden, çalışılan konuyla ilgili yeterli araştırma yapılmamasının yol açacağı yanlışlıklarla birlikte özensiz anlatımların yazarları için açıklanması zorluk teşkil edecek hususlar oluşturacağına dikkat çekmektir. Özellikle, akademisyen kimliği taşıyanların ve bunu kullanarak faaliyet gösterenlerin kamuoyunun bilgilendirilmesi ve tarihin eline belge bırakılması konusunda gösterecekleri hassasiyetin asgari değil azami olmak zorunluluğu vardır. Bu noktada akademisyenlerin, “mutlaka” çok iyi bildikleri, sözü hatırlatmakla yetinerek konuyu bitirmek yerinde olacaktır: “*Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat bütün insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*”

c. Sözlü Tarih Çalışmalarına Dair Görüş ve Düşünceler

Esaslı yöntem ve çalışma zorlukları taşıyan bu zahmetli uğraşıyla ilgili eli kalem tutan herkes tarafından kolaylıkla yapılabilecek ya da ben yaptım oldu kabilinden meydana getiriliverecek bir faaliyet olduğu izlenimi doğmuştur. Öyle ki bunun, gerekli ön çalışma gerçekleştirilmeden sadece karşılıklı söyleşi yöntemiyle yapılan ve sonunda sadece anlatıcının söylediklerini kabaca aktarmayı yeterli gören pek çok örnek ortaya çıkarılmıştır. Burada, yerel ölçekte hatıraların, bilgi ve belgelerin derlenmesinin son derece önemli olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, genellikle, bir defa yapılacak bu işin ciddiyetsiz, kuralsız, plansız, gelişigüzel, baştan savma veya sadece maddî kaygı gözetilerek gerçekleştirilmesi, hele hele sonuçların analiz edilmeden, rastgele, özet olarak ya da kişisel kaygılarla yayınlanması umulan faydayı

sağlamaya yetmeyeceği gibi eksiklik ve yanlışlıkların telafi edilememesi de tarihin gerçeklerini gölgeleyecektir. Doğal olarak, doğru soruların sorulup yerinde yanıtların alınmaması durumda beklenen sonuç elde edilemeyecek, maksat hâsıl olamayacaktır.

Bornova'ya gönül vermiş bir akademisyen olarak, Bornova özelinden hareket etmek üzere genel olarak sözlü tarih çalışmalarının yürütülmesinde dikkat çekebileceği düşünülen bazı görüş, düşünce ve öneriler aşağıda sunulmuştur. Paylaşılacak kısa kişisel değerlendirmelerle bu alanda çalışan/çalışacak araştırmacılara katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Amaç: Yürütülen çalışmayla amaçlananın sadece kentin yaşayanlarına tanıtımı, reklamı veya propagandası olmadığı başlangıç aşamasında öncelikle belirginleştirilmelidir. Sözlü tarih derlemesinin amacının kentlilik bilincinin oluşturulması adına geçmiş belleği tesis edilmesi gayreti olduğu vurgulanmalıdır.

Yürütücüler: Oluşturulacak yürütücü ekibin yetkinlik ve yeterlilikleri çalışmanın başarısını belirlemesi açısından son derece önemli olduğundan konuya duyarlı ve titiz araştırmacıların istihdamı gözetilmelidir. Görüşme yapacak kişilerin kent ve çevresi ile ilgili ön çalışma ve okuma yapmaları zorunludur. Bunun için öncelikle kaynak taraması yapılması gerekmektedir. Kentte yaşamayan veya ilgisi olmayanların küçük çaplı gezilerle çevreyi ve insanları tanımaları yürütecekleri çalışma adına büyük yarar sağlayacaktır.

Plan-Program: Sözlü tarih çalışmasının sistematik olarak yürütülmesi gereklidir. Çalışmanın dikkatli bir şekilde planlanması kadar yapılan programa riayet edilmesi başarıyı sağlayan unsurların başında geldiği unutulmamalıdır. Rasyonel bir şekilde oluşturulacak iş paketi süreç içerisinde titizlikle gözetilmelidir.

Çalışmanın kademeler halinde programlanması ve bölümlere ayrılması edinilen bilgilerin değerlendirilmesi aşamasında araştırmacıların daha fazla bilgilenmiş olmalarını sağlayacağından eldeki malzemenin peyderpey işlenmesi yararlı olacaktır.

Anıları Derlenen Kişiler

Planlama aşamasında özellikle kendisiyle söyleşi yapılacak kişiler grubunun doğru belirlenmesi gerekmektedir. Kentte ve kırsalda pek çok kişinin yaşadığı veya çeşitli yerlerde ikamet eden hemşehriler olduğu göz önünde bulundurulduğunda görüşüne başvurulacak kişilerin tespitinde kullanılan ölçütler son derece büyük önem kazanmaktadır. Herkesle söyleşi

yapılması mümkün olamayacağına göre sözlü tarih çalışmasında başvurulan kişiler arasında homojenlik veya nitelikli dağılım oluşturulmalıdır. Aksi durumda temsil sorunu doğabileceğinden bu durumda yeterlilik te sorgulanabilir hale gelecektir. Görüşme yapılacak kişilerin seçimi bağlamında başlangıçta yaşı büyük kişilere başvurulması doğal şartlar ve yöntem açısından yerinde olacaktır. Oluşturulacak listede yer alan kişilerin doğum yeri ve meslekleri özellikle belirtilmelidir.

Kentte yaşayan bütün yerel yöneticilerle birlikte mülki/ıdari amir olarak kaymakamların anılarının derlemesi özellikle gereklidir. Örneğin bu çalışmada, belediye başkanlarından sadece Ali Sözer, Sırrı Aydoğan, Aysel Bayraktar ve Kâmil Okyay Sındır ile yapılmış söyleşilerden alıntılar olmakla birlikte kentin iki dönem başkanlığını yapmış (1983-1989 ve 1999-2004) Cengiz Bulut veya Aziz Kocaoğlu'na yer verilmemiş veya gerekçesi belirtilmemiştir. Ayrıca, bu guruba, Adil Demir gibi, Bornova'ya emek vermiş İzmir milletvekillerinin de dâhil edilmesi yerinde olacaktır.

Çalışma sistematığı içerisinde belirli memur ve meslek gruplarından temsilcilerin seçilmesi gerekir. Örneğin, "Bornova'da Eğitim" olarak açılacak bir başlık altında eğitimcilerin, öğretmen ve müdürlerin, görüşlerinin alınması kentin ayrılmaz bir parçası olan Ege ile diğer üniversitelerin yönetici ve öğretim üyelerinin anılarına başvurulması şüphesiz çalışmayı daha kıymetli kılacaktır. Kentte yaşayan gayri Müslimler, cemaat önderleri, sivil toplum kuruluşları, odalar, dernekler ve kulüpler hatta askeri kurumlar da bu açıdan değerlendirilmelidir.

Söyleşi Aşaması: "Ne biliyorsan anlat, ne söylemek istiyorsan, aklına ne geliyorsa söyle" türündeki söyleşi tarzının istendik sonuçlara ulaştırmaya yetmeyeceği açıktır. Söyleşilerde yanıtlanması istenecek sorular listesinin (*check-list*) oluşturulması son derece önemli olduğundan konuşma akışı içinde buna riayet edilmesi ve atlanmayarak net yanıtların alınmasına dikkat edilmelidir.

Resmi görevliler ve sivil vatandaşlarla yapılan söyleşilerde anlatılanlar, duyup-dinlenenler, şahit olunanlar ile kişisel görüş ve yorumlar başlıkları altında toplanacağından bunların ayırımının yapılması son derece önemlidir.

Herkesçe ilke olarak kabul edileceği üzere, yaşam algısı, siyasal görüş, etnik veya dini farklılıklar kurumsal faaliyetler açısından hiçbir zaman belirleyicilik teşkil etmediği gibi çalışmayı gerçekleştirenler için de hassasiyetle gözetilmesi zorunludur. Kendisine başvurulmuş kişilerin siyasi görüşleri belirleyici olarak dikkate alınmamak veya gündelik politikaya dair anlatıları söyleşiler sırasında sürekli kontrol edilmek zorundadır. Aynı

hassasiyet kişilerin özel yaşamını ilgilendiren konular için de geçerli olmalıdır.

Söyleşi: Anlatılarda isim, yer ve tarih gibi bilgilerin (5N, 1 K) peşinen kabul yerine çapraz kontrol yöntemiyle tutarlılığının teyit edilmesi tercih edilmelidir. İnsanların yaşadıkları günler ve yaşam alanlarıyla ilgili zaman zaman duygusal aktarımlar yapacakları, hatırlayamayacakları, karıştırabilecekleri veya o an ki duygularının etkisiyle farklı söylemler geliştirebilecekleri unutulmamalıdır. Ayrıca, afâki anlatımların, kişisel yorumların söyleşi yapılan kişiler tarafından desteklenmek ve kesinleştirmek için zorlanmalıdır. Örneğin, bu çalışmada, Bornova'da Nergis Bayramı, ayva ve nar şenliklerine değinilmiş (s. 135) ancak bunların zamanlarına dair tarih bilgisi kaydedilmemiştir.

Anlatıcılar, herkesçe bilindiğini farzederek veya bilinemeyeceğini fark etmeyerek özellikle yer ve mekân belirlemeleri yapacaklarından söyleşiyi yapanların bu yerleri mutlaka şimdiki konumlarıyla belirtilmesini sağlamalıdır.

Ülkemizde genel olarak kendisiyle söyleşi yapılanlar yaşadığımız günler itibarıyla bakıldığında ve doğum tarihleri dikkate alındığında çoğunlukla hatıraları 1940'lı yıllardan başlamaktadır. Bu çalışmada da görüleceği üzere, XX. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan küçük bir şehir yerleşmesinden ve şehir hayatının ana aksının merkezde bulunan çarşı-pazarda cereyan ettiği dikkate alınarak sadece o zamanın şahitlerine hitap etmek yerine kabataslak ta olsa kent yerleşimini kroki üzerinde göstermek daha kalıcı olacaktır.

Söyleşi yapılan kişilerin ellerinde mevcut belge veya fotoğrafların suretleri alınacağından bunların zamanları ve ait oldukları kişiler mutlaka kaydedilmelidir.

Metinlerin Oluşturulması: Metin çözümlenmeleri ve yazıya geçirilmesi aşaması sözlü tarih çalışmasının en önemli ve dikkat gerektirici aşamasıdır. Bu noktada tercih çalışma grubu veya yürütücüyeye ait olmakla birlikte, konuşmalardan oluşturulacak metinler mutlaka günümüz ifade tarzı ile yazım usullerine uymak ve anlaşılır olmak zorundadır. Ancak, metinlerde özellik arz eden kelime ve kavramlarla anlatım ve ifade hususiyetlerine yer verilmelidir.

Anıları derlenen, bilgisine başvuru, ellerindeki kişisel belge ve fotoğrafları kayıt altına alınanların söyleşi metinlerinin ve diğer görsel materyalin bilimsel yöntemlerle değerlendirilerek tümünün yayınlanması kurumsal sorumluluk gereğidir. Söyleşilerin görüntü ve ham metinlerinin arşivdeki mevcudiyeti bunların yayınlanmasına engel olmamalıdır. Bu

noktada çağlar boyunca herkesin bildiği bir gerçeği hatırlamakta yarar vardır: Söz uçar, yazı kalır. Bu konuda oluşturulacak açık erişimli bir internet sitesi de yararlı olabilecektir.

Son olarak, talep üzerine veya mümkün olursa, yazıya dökülmüş söyleşi metinlerinin ilgili kişinin dikkatine sunularak kontrol ve yapacakları eklemelerle onaylarının alınmasının sağlanabileceği de değerlendirilmelidir.

Sonuç Yerine

“Kent belleği” sözü bir yerleşim biriminin geçmişine ait kültürel değerler olan bilgi ve her türlü taşınır-taşınmazların kayıt altına alınması, gelecek kuşaklara aktarılmasını esas alır. Bu kaygı ve faaliyet, kolektif olmakla birlikte kentin temsilcisi durumundaki yerel yönetimin vazgeçemeyeceği ve hafife alamayacağı bir sorumluluktur. Ayrıca kentte bulunan yükseköğretim kurumlarının da çalışma alanlarında öncelik oluşturmalıdır. “Belleği olmayanın kimliği olamayacağı” yargısı yerleşim birimleri açısından çok iddialı görünse de aslında gerçeğin yalın bir ifadesi sayılabilir. Bir mahallin tarihselliği de herhalde bünyesinde barındırdığı ve dokusunu oluşturan fiziki ve mimari unsurlarla birlikte bütün manevi değerleridir. Dolayısıyla yaşayan bir şehrin tümüyle yaşaması ve yaşadıklarını unutmaması gereklidir.

Belleklerde Dile Gelen Bornova'nın hazırlayan bilim insanları ile Tarihi Kentler Birliği (TKB) üyesi olan Bornova Belediyesi'nin henüz yeni sayılabilecek bir geçmişe sahip bulunan Kent Arşivi ve Müzesi'nce kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarının sonuçlarının tanıtımı ve gelecek yayınlarının habercisi niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Yerel yönetimin geç kalınmış bir görev ve sorumluluğu üstlenerek bu konuda faaliyete geçmiş olması takdire değerdir. Çalışmayı gerçekleştiren meslektaşlarımızın yerel yönetimin imkânlarıyla desteklenerek hayatiyet kazanan projede yer almaları ve kamunun dikkatine sunulması tarihine eline bırakılmış eserdeki emekleri de aynı şekilde kıymetlidir. Arşiv ve müzenin başlangıcını yaptığı nitelikli faaliyetlerinin kalıcı ve sürekli olması Güzel Bornova'ya gönül verenlerin en içten istek ve temennisidir.

Vehbi Günay*

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Bornova/İzmir.
e-posta: vehbi.gunay@ege.edu.tr

HABERLER/ NEWS

5. IBAC KONFERANSI, 26-28 Kasım 2015, Sofya, Bulgaristan

M. Akif Erdoğan¹⁴²

IBAC Konferansı (5. Uluslararası Balkan Yıllık Konferansı) 26-28 Kasım 2015 tarihleri arasında Bulgaristan'ın Sofya kentinde gerçekleştirildi. Açılış seremonisi, Bulgaristan Bilimler Akademisi Binasının A Salonunda Perşembe günü sabah saatlerinde yapıldı. İlk konuşmayı IBAC Başkanı sıfatıyla, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Ahmet Yeşil yaptı. IBAC'ın tarihinden kısaca söz etti. İkinci konuşma, Bulgaristan Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Stefan Vodenıçarov tarafından yapıldı. Tarihten ders alınması gerektiğini ifade etti. Üçüncü konuşmacı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Mahmut Ak'tı. Uzun bir konuşmaydı. I. Dünya Savaşındaki Osmanlı-Bulgar İttifakına atıf yaptı. Balkan Enstitüsü Müdürü Prof. Alexander Kostov'a ve Prof. İlya Todev'e, sempozyumun gerçekleşmesindeki olumlu katkılarından dolayı teşekkür etti ve plaket verdi. İlk konferansı Tarih Bölümü Başkanı Prof. İlya Todev verdi. Bulgar Kilisesinin tarihinden söz etti. Türk tarafından ise Prof. Mehmet Hacı Salihoğlu, 14 yüzyıl Osmanlı Bulgaristanı üzerinde konuştu. Gün boyunca yağmur yağdı. Dolayısıyla, katılımcılar, etrafı gezme olanağını bulamadılar. Ayrıca, ATAKA Partisine mensup birilerinin, Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinden dolayı, Sofya'daki Türk Elçiliği önünde bir protesto gösterisi düzenlemeleri, katılımcıları tedirgin etti. Katılımcılar, Bulgar Jandarması tarafından korundu. Cuma akşamı da Sofya'da Türk Elçiliğinde büyükelçimiz Süleyman Gökçe tarafından bir resepsiyon verildi.

Kendi adıma konuşursam, böyle bir sempozyuma katılmaktan dolayı memnun oldum. Zira, Türk akademisyenler ile Bulgar akademisyenler arasında gayet medeni bir ortamda akademik görüş alışverişı yapıldı. Yordanka Bibina, Margarita Dobрева, Petko Hristov, Ana Luleva, Ivaylo Markov, Mila Maeva, Ivailo Nachev, Kalina Peeva, Zhenya Pimpireva, Plemana Stoyanova, Mariya Şuşarova, Ilia Todev, Alexander Kostov, Maxim Stemanov, Vanya Stoyanova, Dimityr Mitev, Rossitsa Gradeva Yuri Stoyanov ve Petko Hristov gibi Bulgar akademisyenler katıldılar. 1990'lı

¹⁴² Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, aerdogru@gmail.com.

yıllara göre, her iki kesim arasında belirgin bir yumuşama var. Hatta, programda Bulgar meslektaşlardan biri, Bulgaristan'ın bir şehrinde yerel Bulgarların Türk-Müslüman eserlerine sahip çıktıklarını anlatan bir bildiri de sundu. Daha önceki ilişkilerin çok gergin olduğunu hatırlatmama gerek yoktur.

El yazmalarını görmem için Bulgaristan Milli Kütüphanesi'ne davet edildim. El yazmaları Bölümü Müdüresi bayan Milena Koleva Zvinçarova tarafından gayet nazik bir şekilde karşılandım. Bazı tahrir defterleri, şerih sicillerini ve elyazmalarını gösterdiler. Kısa süre içinde inceleme imkânım oldu. Bu kütüphanede çok sayıda Osmanlı belgesi muhafaza ediliyor. Bana ifade edildiği kadarıyla, bunların bir kısmı dijital ortama aktarılmıştır. Birkaç müzeyi gezme olanağına sahip oldum. Cumartesi günü, programa göre, Filibe gezisi yapılacak.

27 Kasım 2015 Cumartesi. IBAC Ekibiyle birlikte, Sofya'dan Filibe'ye doğru, otobüsle hareket ediyoruz. Otobüsümüzde, Türklerden başka, Rusyalı, Avusturyalı ve Bulgar akademisyenler var. Hava gayet güzel. Bir gün önce, Sofya'ya yağmur yağdı. Düz ve bereketli Sofya ovalarından geçerek Filibe'ye varıyoruz. Meriç nehri üzerindeki köprüden geçilerek şehre giriliyor. Filibe, Bulgaristan'daki eski Osmanlı şehirlerinden biridir. 1361-62 yıllarında Osmanlı Sultanı I. Murad'ın komutanlarından Lala Şahin Paşa tarafından ele geçirildi. Şehir yağmalanmadı. 1885'te muhtar Bulgaristan Prensliğine verilen şehirlerden biriydi. Adı 1878'de *Plovdiv* olarak değiştirildi. Öncelikle, ekip halinde, kale ve çevresinde bulunan eski şehre doğru yöneliyoruz. Biz, Mehmet Tütüncü ve Sara Kuehn ile ekipten ayrılıyor. Kale isimlendirmesini ben yapıyorum. Zira; eski kaynaklarımızda, görkemli bir Filibe kalesinden söz edilmez. Bildiğim kadarıyla, Musa Çelebi, 1406'dan sonra, mevcut surları yıktırıştır. Türkler, kale dediğim büyükçe bir tepeye, Nöbet Tepe adını vermişler. Burası, Filibe etrafındaki tepelerden biridir. Evliya Çelebi, Çanlı Tepe, Boz Tepe, Cambaz Tepe, Saray Tepe, Nöbet Tepe, Saat Tepe, Pınarcık Tepe, Gözcü Tepe ve Valeli Tepe isimlerini yazar. Arnavut kaldırımli taşlardan yürüyerek, yukarıya, kaleye doğru çıkıyoruz. Eski cumbalı Müslüman evlerinin arasından geçiyoruz. Filibe kalesine çıkıyoruz. Burası küçük bir kale, aslında büyükçe bir tepe. Konumu çok iyi. Filibe'nin silüeti buradan gayet iyi izlenebiliyor. Nöbet tepeden bakıldığı zaman, Filibe, son derece yorgun bir şehir görüntüsüne sahip. Surlar içinde, doğal katman ortaya çıkmış, büyük taşlar açığa çıkmış durumda. Duvarları harap halde. Bazı duvarlar betonla tamir edilmiştir. Süreç içinde bazı duvarlar ise tuğla ile restora edilmiştir. Meriç nehrine ve şehre hakim bir konumda yer alıyor.

Filibe'nin manzarası buradan harika görünüyor. Filibe silüetinde iki minare seçiyorum. Biri Muradiye Camiinin minaresi, diğeri de İmaret Camiinin minaresi. Kiliseler, camilere göre daha hakim konuma konumlandırılmıştır. En uzakta, bir zamanlar saat kulesi olarak kullanılmış olan kule görünüyor. Anlaşıyor ki, şehir zamanla kaleden dışarıya, varoşlara doğru taşmış, Meriç nehrinin düz vadisine doğru yayılmış. Bu bölgelerde betonarme modern binalar gözlemleniyor. Kalenin iki yamacı şimdi boş vaziyette. Bir zamanlar sanırım buralarda da evler vardı. İleride bir tepede *Meçhul Asker Heykeli* uzaktan seçilebiliyor. Kale içindeki taşların üzerine spreyci boya ile haç işareti yapılmış. Kale içinde bir kaç akağaç kalmış. Biz ekip halinde orada iken, yaşlı bir turist kafilesi de kaleye geldi. Şehrin eski tarihi dokusu turizme kazandırılmaya çalışılıyor. Filibe üç dinin (İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik) harmoni olduğu bir yer. Tarihine bakıldığı zaman, İspanyol Yahudilerini, Ermeni tacirleri, Çingeneleri, Rumları, Pavlikenler (Katolikler) ve Müslüman Türkleri burada bulmak mümkün.¹⁴³ Ovada yer alan şehir, Sovyet Döneminde yapılmış sosyal konutlarla dolu. Cumartesi günü olmasına rağmen, öğle saatlerinde trafik hayli hareketli. Bir gün öncesinde yağmur yağdığı için her yer temiz görünüyor. Şimdi, kalenin bir önemi kalmamış. Kale içindeki sarnıç taşlarla doldurulmuş. Buradan kale içindeki sokakları gezmeye başlıyorum. İlk dikkatimi çeken, binalara bilgilendirici yeni tabelaların asılmış olması. *Constantine ve Elene Kilisesi*, 1832 yılında yapılmış. Hemen biraz ilerisinde *Dr. Stoyan Çomakov'un evi* bulunuyor. 1858-1860 yılları arasında yapılmış. Bulgar müzikçi Boris Hristov'un evinin yanından geçerek, Tseretelev Caddesine tırmanıyoruz. Etrafta epeyce dilenci var. Çoğu İngilizce olarak dileniyorlar. İlk dikkatimi pencerelerinde ızgaraları olan bir ev çekiyor. Zira, ızgaralı pencere temelde bir İslam uygulaması. Buradan Osmanlılar döneminde Mevlevihane olarak kullanılan ama şimdilerde lokanta yapılmış bir yer dikkatimi çekiyor. Bina, klasik Mevlevihane mimarisinde. Küçük geniş bir avlu, duvarlarına Mevlevi dervişleri resmedilmiş; girişte sağdaki duvarda arapça Allah yazısı yazılmış. Bir zamanlar burada minareli bir cami vardı. Zamanla kaldırıldı. Şimdi bu camiden eser kalmamış. Taş kaldırımdan tepeye doğru yürüyerek Georgi Mavridi'nin evine ulaşıyorum. Bu bölgenin Türkçe adı Cambaz Tepe. Burası üç katlı gayet gösterişli bir ev. Fransız şair Alfonso de Lemartine, Fransa'dan İstanbul'a giderken, iki veya üç gün bu evde kalmış. *Doğu'ya Seyahat* isimli kitabında bu evi ve hizmetçileri yazmış. Mitterand, bu evi satın alarak, şairler evi yapmış. Aslında, İslam mimarisinde yapılmış güzel

¹⁴³ M. Kiel, Filibe maddesi, *DİA*.

bir konak. Buradan yürüyerek, antik amfiteyatroya ulaşıyorum. Roma dönemine ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmış. Burada bir kaç resmi bina var. Eski binalar kaba saba restore edilmiş. Bir bina dans ve güzel sanatlar için ayrılmış. Bu sokakta, Osmanlıca bir bina kitabesine rastlıyorum. Yerden dört-beş metre yükseklikte, duvar köşesine yerleştirilmiş. Yan köşesine de bu Osmanlıca kitabenin, 17 Mart 1868 tarihli Bulgarcası yerleştirilmiş. Osmanlı Türkçesi ile yazılı kitabeyi okumaya çalışıyoruz. Aslında, bu kitabe kale içinde kalan nadir Osmanlıca yazıtlardan biri. Mermer bir taşla hak edilmiş bu kitabenin baş kısmında Sultan Abdülaziz'in bir tuğrası bulunuyor. Altı satırlık bir kitabe. Hicri 1285 tarihini taşıyor. Bulgarlar bu kitabeyi içinde Bulgar kelimesi geçtiği için yerinde bırakmışlar. Kitabe şöyle:

1. *Hoca-i ders-i maarif Hazret-i Abdülaziz, neşr-i fen-i adl ile kıldı cihanı munir*
2. *Yapdırdub etfal-i Bulgara bu ziba mektebi, ruz ü şeb Manzume-i Lutfi okunmaktadır*
3. *Hatif Gaybi dedi tarih-i cevher-i dürri, eyledi şah-ı cihan inşadı-Bostan-ı nevin*

Bu mektep binası Bulgar çocukları için yapıldığından dolayı, Bulgar hükümetince kitabe sağlam bırakılmıştır. Bu bina zamanın Filibe valisi Ata beyin desteğiyle yaptırılmıştır. Bu binanın arkasında Rus Konsoloslğu bulunuyor. Kale içinde Rusların mimari etkisi hissediliyor. Bu sokak içinde *Bogoroditsa Kilisesi* bulunuyor. Eski kilise, yeni kilisenin hemen üstünde, sokağın öbür tarafında yer alıyor ve yeni kiliseye göre epeyce küçük. Bu yeni kilise gayet bakımlı ve şehre hakim konumda. İç süslemeleri kasvetli ve duvar renkleri epeyce solgun. Sokaktan aşağı inince, hareketli bir caddeye ulaşıyor: *Alexander I. Battenberg Caddesi*. Buradan Muradiye camii iniyoruz. İlk dikkatimi çeken, caminin hemen yanı başında arkeolojik kazı yapılmış olması. Burası bir kazı alanı. Bulgarlar, Osmanlı binalarının yanıbaşında arkeolojik kazılar yapmışlar ve genellikle de Roma devirlerine ait eserler bulmuşlar. Amaçları, Osmanlı (Müslüman Türk) eserlerinden daha önce buralarda Hristiyan eserlerinin mevcut olduğunu göstermek, Müslümanlardan daha önce buralarda Hristiyanların hüküm sürdüğü algısını yaymak. Müslümanları istilacı olarak göstermek! Arkeoloji bilimi, Bulgar etnik kimliğinin oluşturulmasında çok önemli rol oynadı ve şimdilerde de oynamaktadır.

Muradiye Camii, Filibe'nin merkezinde yer alıyor ve müftülük de burada bulunuyor. Cami, 1425 yılında II. Murad tarafından yaptırılmıştır.

Camiin alt kısmında dükkanlar var. Bu camiyle ilgili olarak sanatçılar tarafından çok sayıda yağlıboya tablo, suluboya çalışması ve gravür yapılmıştır. Camiye girişte heme sağda küçük bir çay ocağı işletiliyor. Caminin ana giriş kapısı üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılı bir kitabe bulunuyor. Bir görevli camiye girip çıkanları denetliyor kapıda. Altı satırlık Osmanlıca kitabesi şöyle:

1. *Karin-i himmet-i Hazreti Sultan Murad, bu ziba ma'bedi pür-nuri etmiş Filibede bünyad*
2. *Olub ezmân-ı müruruyla binası münhedim cümle, yeniden kıldı ihya Şehriyar-ı mekremet-mu'tad*
3. *Eder tecdidini Arif beyanı tarihi cevher-i dar, bu ra'na camii Abdülhamid Han etdi nev-abad*
4. *Fi 29 Ş. Sene 1199 (5 Haziran 1784)*

İlk Bulgar prensi Alexander I Battenberg, bu camiye 9 Eylül 1885'te ziyaret etmiştir. Bu olay tablolarında resmedilmiştir. Prens, kılıçlı üniformasıyla camiye girdi ve şapkasını çıkararak Müslümanları selâmladı. Cami, gayet iyi durumda. İç süslemleri gayet iyi. Duvar nakışları, Edirneli Mustafa Çelebi tarafından 1818-19 yıllarında yapılmış. 18 Nisan 1928'de Çırpan Depreminde minaresinin şerefeden üst tarafı yıkılmış. *N. Şişkof*, 1926'da yayımladığı *Filibe tarihi* kitabında, 1926 yılında 16 kiliseye karşın 14 camiin olduğu yazmıştır.¹⁴⁴ 1935 yılında yıkılan kısım yeniden onarılmıştır. 1892 tarihi bir Filibe'nin manzara resminde Filibe silüetinde on beş adet minare sayılabiliyor. Prof. Semavi Eyice, 1966 yılında camiye ziyaret etmiş ve çok harap halde bulmuştur. Muradiye camiinin minaresi bugün Filibe'de kalan iki minareden biridir.

Filibé'nin tek canlı caddesinin ismi ilk Bulgar prensi Alexander I Battenberg'in adını taşıyor. Alexander (1857-93) Alexander von Hesse-Darmstadt Ailesi'nde doğmuş, Rus çaricesi Mariya Alexandrovna'nın erkek kardeşi. Karısı Julia von Haucke. Rus imparatoru II. Alexander Romanov'un yeğeni. Bir evlilik meselesinden dolayı Avusturya'ya dönmüş, burada bir opera şarkıcısıyla evlenmiş ve Avusturya Ordusu'nda hizmet etmiştir.¹⁴⁵ En canlı dükkanlar bu cadde üzerinde. Çoluk çocuk herkes bu cadde üzerinde yürüyor; alışveriş yapıyor. Bu caddenin en sonunda İmaret Camii yer alıyor. Fiziksel durumu pek de iyi değil. Cami haziresine Müslüman mezartaşları oraya buraya atılı durumda. Çoğu da kırık. Bir kaçını okumaya çalışıyorum: *Fatiha, el merhum, el-mağfur Mehmed bin Ahmed fi şehr-i Receb sene 859.*

¹⁴⁴ S. Eyice, Bulgaristan maddesi, *DİA*

¹⁴⁵ *Bulgaria History Retold in Brief*, Ed. Alexander ve Dr. Litt., Fol, Sofya 2008, s. 132

Hem stil olarak hem de ölüm yılı olarak en eski tarihli mezartaşlarından biri. *Es-seyyid Süleyman ağa ibni Osman ağa 1229*. Bir diğer mezartaşı şu cümle ile başlıyor: *el-fatiha, yalan buldum gelüp dâr-ı cihânı, feda eden bu gençlikte bu canı...* geri kalan cümleler kırık olduğu için okunamıyor. Bir diğeri: *Mehmed Emin Efendi Ankaravî, sene 1188. Eş-Şeyh Mir Ahmed bin Mir İsmail 1208. Filibe kadısı Şeyhzâde Hafız Hasan Eefendinin mahdumu merhum ve mağfurün-leh Mehmed Zeynelabidin. 1247* tarihli Kırk Çeşme kitabeleri ise sağa sola atılmış durumda. Bir diğer mezartaşı ise çok ilgi çekici: *merhum ve mağfurün leh Sultan Orhan Gazi imamı Mehmed Emin Efendi ruhuicün Allah rızası için el-Fatiha, sene 1340*. Buradaki Sultan Orhan Gazi, bir köy ismi olmalı, yoksa Sultan Orhan Gazi değil. Mezartaşlarını alelusül inceledikten sonra, camiin içerisine giriyorum. Tabhhaneli (aşevi) camilere iyi bir örnek. İçerisi pek de bakımlı ve süslü değil. Eski tezhiplerden birkaçı bırakılmış. İstanbul'dan bir imam namaz kıldırıyormuş. Camiin avlusunda Türkçe konuşan bir erkek ile karşılaştım. Müslüman Çingenelerden biriydi. Camiin hemen batı köşesinde ise bir türbe, Şihabeddin Paşanın türbesi bulunuyor. Kapısı kiltilli olduğu için içine giremedim. Dış görünüşü gayet iyi. Türbenin etrafına sonradan dikilmiş iki mezartaşı var. Bu cami, 1444-45 yıllarında Şihabeddin paşa tarafından inşa edilmiştir. Minaresi Filibe'deki mevcut iki minareden birisi. Komünist Rejim çökünce, 1970'lerde restore edilmiş. Zlatyu Boyadzhiev'in İmaret Camiini resmeden nefis bir tablosu var: Bu tabloda camiin giriş kapısı önündeki havluda yemek pişirilip dağıtıldığı gösteriliyor. Aslında bu cami, bedesten, medrese, han, hamam gibi Osmanlı binalarından oluşan bir külliyenin parçası. Meriç nehrine (Maritsa) çok yakın bir yerde yer alıyor. 1928 Depreminde medrese binası ve minare yıkılmış. 1970 yılında restore edilmiş.¹⁴⁶ Filibenin nüfusuyla ilgili doğru bilgi elde edemedim. Tarihsel olarak bakıldığı zaman, Filibe Müslümanlarının nüfusu gitgide azalmıştır. 1529 yılında şehri nüfusunun %50'si Müslüman (Türk) idi. 1876'da bu oran % 32'ye düştü. 1875'te 300.000 Türk Müslüman nüfusu varken, üç yıl sonra Müslüman nüfusu 15.000'e düştü. 93 Osmanlı-Rus Harbi, Bulgaristan'dakiler de dahil olmak üzere, tüm Rumeli Müslümanlarını derinden etkiledi. Rus ve Almanların yardımıyla, Bulgarlar, Rumeli Müslümanlarını Filibe'den kovdular. Osmanlı nüfus istatistikleri, on dokuzuncu yüzyılın başı ile yirminci yüzyılın başlarında Bulgar, Ermeni, Çingene ve Yahudi nüfusunun sürekli arttığını, bunun aksine Müslüman Türk ve Rum nüfusunun azaldığını gösteriyor.

¹⁴⁶ *Plovdiv*, Haz. Mümin Isov, Edirne 2015, Trakya Üniversitesi yayınları, s. 55

Bulgaristan Bilimler Akademisi, A Binası, Sofya, Sempozyum Katılımcılarından Bir Grup

Bulgaristan Bilimler Akademisi, Tarih Bölümü Başkanı Prof. İlyo Todev Açılış Konuşmasını Yaparken, Bulgaristan Bilimler Akademisi, A Binası, Sofya.

Filibe, arkada İmaret Camiinin Minaresi görünüyor.

Banya Başı Camii, Sofya, Hemen Yanıbaşındaki Arkeolojik Kazılar.

Arkeoloji Müzesi Binası, Sofya.

ADÜ'de 'Osmanlı Döneminde Aydın' Paneli düzenlendi.

Hürriyet, 10.12. 2015

Adnan Menderes Üniversitesi (ADÜ) Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Osmanlı Döneminde Aydın; Kurumlar ve Kültür" konulu panel düzenlendi. ADÜ Atatürk Kongre Merkezi'nde düzenlenen panele ADÜ Rektörü Prof. Dr. Cavit Bircan'ın yanı sıra İl Emniyet Müdürü Dr. Halis Böğürücü, akademik ve idari personel ile çok sayıda öğrenci katıldı. Panelde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mehmet Akif Erdoğan, ADÜ Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Tanju Demir, ADÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aysun Sarıbey Haykıran konuşmacı olarak yer aldı. Prof. Dr. Mehmet Akif Erdoğan, Osmanlı döneminde Aydın'a ait en eski dokümanların Fatih Mehmet dönemine dayandığını, 1940'lı yıllarda Himmet Akın'ın '*Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*' adlı doktora tezinin Aydın ile ilgili yapılan ilk çalışma olduğunu söyledi. Osmanlı döneminde tutulan tapu tahrir defterlerinde bölge halklarının isimleri, aşiretleri, köyleri, mezraları ve ödedikleri vergilere kadar her türü detay bilgi içeren belgeler olduğunu kaydeden Prof. Dr. Erdoğan, Aydın ili mufassal defterlerinde de ilimize ait bilgilerin bulunduğunu belirtti. ADÜ Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Tanju Demir de, Merkezin çalışmalarıyla ilgili de bilgi verdiği konuşmasında şimdiye kadar merkez bünyesindeki çalışmaları sosyal bilimlerin diğer alanlarından da yararlanarak yürüttüklerini söyledi. Doç. Dr. Demir, "Çalışmalarımızda; Edebiyat, Sanat Tarihi, Tarih, Sosyoloji gibi bilim dallarıyla birlikte hareket ettik. Osmanlı Kurumları medeniyetine baktığımız zaman bulunduğumuz çevreden hareket edersek bize daha çok faydası olacağına inandığımızdan biz Aydın'dan yola çıktık. Yrd. Doç. Dr. Bülent Çelik ile beraber 17-18 yüzyılda Osmanlı'nın idari ve mali alanlarında Aydın'la ilgili önemli çalışmalar yaptık. Köprülüler döneminde meydana gelen bir takım değişikliklerin bu bölgeye bu coğrafyaya neler getirdiğini yazdık. 623 yıllık büyük bir devletin kültür ve medeniyetini anlatmak için çok sözümüz var. Biz tarihçiler olarak Osmanlı'yı 623 yıl yazsak, 623 yıl anlatsak bitiremeyiz" dedi. "19. Yüzyılda Aydın'da Yönetim ve Yöneticiler" başlıklı sunumu izleyicilerle paylaşan Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aysun Sarıbey Haykıran ise, geçmişten günümüze Aydın'ı anlattı. Karaosmanoğulları, Cihanoğulları ve İlyaszade ailelerinin Aydın üzerindeki etkinliklerini ve Aydın'ın gelişmesinde ve gerilemesinde etkilerini de

anlatan Haykıran, 'Aydın Eyalet Fikrinin Ortaya Çıkışı' ve 'Aydın-İzmir Çekişmesi ile Aydın'ın Eyalet Merkezliğini Kaybedişi' gibi önemli ve ilgi çekici konu başlıklarını da izleyenlerle paylaştı. Aydın Vilayetinin en geniş sınırlarına II. Meşrutiyet sonrasında ulaştığını vurgulayan Haykıran, 5 sancaktan oluşan Aydın Vilayetinin zamanla kan kaybedişini ve İzmir'in bölgedeki ticaret ana merkezi oluşuyla Aydın'ın ekonomik ve sosyal olarak kaybettiklerini de anlattı. Konferans sonunda gerçekleşen soru cevap bölümünün ardından ADÜ Rektörü Prof. Dr. Cavit Bircan, Prof. Dr Mehmet Akif Erdoğan, Doç. Dr. Tanju Demir ve Yrd. Doç. Dr. Aysun Sarıbey Haykıran'a teşekkür belgesi takdim etti.

Soldan: 1. AUM Md. Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, 2. ADÜ Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Tanju Demir, 3. ADÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aysun Sarıbey Haykıran, Adnan Menderes Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezinde.

AUM Md. Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, ADÜ Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Tanju Demir, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezinde, öğrencilerle birlikte.

Soldan: 1. ADÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aysun Sarıbey Haykıran, 2. ADÜ Rektörü Prof. Dr. Cavit Bircan, 3. AUM Md. Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, 4. ADÜ Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Tanju Demir

3. SAYININ YAZARLARI

Metin AKİS

1968 yılında Sivas'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini memleketi olan Kilis'te tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. İki yıl Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde çalıştı. 1993'te Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne Araştırma görevlisi olarak atandı. Bir yıl sonra, İngiltere'ye lisansüstü eğitim için gönderildi. Yüksek lisansını Manchester Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Bölümü'nde tamamladı. Doktora Eğitimine Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 1997 yılında başladı. 2002 yılında *'Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Kilis ve Azez Sancağında Sosyal ve Ekonomik Hayat'* konulu tezini tamamladı ve doktor unvanını aldı. 2004 yılında Kafkas Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent oldu. 2007'de aynı kadro ile Kilis 7 Aralık Üniversitesi'ne atandı. 2011 yılında doçentlik unvanını kazanan Metin AKİS, halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yayınlanmış iki adet kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

M. Akif ERDOĞRU

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tarih profesörüdür. 1983 yılında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını aynı bölümde 1989 yılında tamamladı. 2000 yılında Ege Üniversitesi'nde profesör oldu. *Ankara, Ege, Kazakistan Halkaralık Ahmet Yesevi ve Yakın Doğu Üniversitelerinde* çalıştı. Şimdi Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin müdürüdür. *İzmir Araştırmaları Dergisi'nin* kurucusu ve editörüdür. Osmanlı tarihi üzerine ulusal ve uluslararası düzeyde bir çok yayın yaptı. aerdogru@gmail.com, m.akif.erdogru@ege.edu.tr

H. Kamil BİÇİCİ

Halen Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünde Yrd. Doçenttir. 1964 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da yaptı. 1986-1990 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümünde okudu. 1992 yılında Araştırma Görevlisi olarak Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümüne girdi. 1993-1995 yılları arasında Gazi Üniversitesinde Yüksek Lisans

yaparak, “*İstanbul Askeri Müze ve Kültür Sitesinde Bulunan Ressamı Bilinen Yağlıboya Tablolar*” konulu teziyle mezun oldu. 1996 yılında doktora programına başladı. “*Manisa Gördes’de Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları* “ konulu doktora tezini Mayıs 2004’te tamamlayarak doktor ünvanını aldı. 2009 yılı Kasım ayından beri Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalında Öğr.Gör.Dr. olarak başladığı göreve Haziran 2013’ten beri Yrd.Doç.Dr. olarak devam etmektedir. Son makalelerinden bazıları:

”Sanat Tarihi Açısından Duvar Saati Süslemeciliği: İstanbul PTT Müzesi ve İzmir TCDD Müzesi’ndeki Duvar Saatleri Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53:2 (2012), ss.147-186.

“Muğla Ortakent’te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları-II”, *International Journal of Social Science*, 6/ 2, Lorient/Fransa, February 2013, s.1373-1436.

Beypoz Camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri”, *SDÜ.Sos.Bil.Der*, Sayı: 30, Aralık, Isparta 2013, s.1 55-176.

Murat ALANDAĞLI

Halen Tapu ve Kadastro genel Müdürlüğü Arşiv Dairesinde uzman olarak çalışmaktadır. Tapu Defterlerine dayalı makaleleri yayımlanmıştır.

Vehbi GÜNAY

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde profesördür. 16.VII.1967’de Balıkesir-Havran’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1984-85 öğretim yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’de başladığı yüksek öğrenimini 09.VI.1989’da, ‘*Tevârih-i Âl-i Osmân, Edremit Muzaffer Akpınar Halk Kütüphanesi’nde Bulunan Yazmanın Tanıtımı ve Yeni Türk Harflerine Çevirisi*’ teziyle tamamlayarak mezun oldu. 12.X.1989 tarihinde E. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde öğretim elemanı olarak çalışmaya başladı. 1989-90 ile 1995-96 öğretim dönemleri arasında Ege Üniversitesi’nin değişik fakülte ve yüksekokullarında Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri verdi. 1990-91 öğretim yılında E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü’nde başladığı lisansüstü eğitimini 18.II.1993 tarihinde ‘*H.1159 (M.1746) Tarihli Karaferye Kazası Şer’iye Sicili*’ konulu teziyle tamamladı. Aynı yıl bu enstitüde doktora

öğrenimine başladı. 'XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası' adlı tezle 16.IV.1999 tarihinde edebiyat doktoru unvanı aldı. 01.X.1996'da E. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 22.XI.2000 tarihinde yardımcı doçent oldu. 07.XII.2007'de doçent unvan ve yetkisini aldı. 14.I.2009 tarihinde doçent kadrosuna atandı. Son yayınlarından bazıları: *Abdurrahman Şeref, Özdemir-oğlu Osman Paşa*, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 166, Bornova 2011; *Anonim Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i Osman*, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 167, Bornova 2011.

Fuat KÖPRÜLÜ (1890-1966)

Merhum Türk Siyasetçi, edebiyat ve tarihçi. Eserlerinden bazıları: *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 1959; *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türk-i Basit*, 1928; *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul 1966.

Ahmed Tevhid ULUSOY (1868-1940)

Merhum tarihçi, yazardır. İlk ve ortaöğrenimini çeşitli şehirlerde yaptı. 1888'de Galatasaray Lisesini bitirdi. Hukuk Fakültesine girdiği yıllarda Hariciye Tercüme Odasında çalıştı. Yükseköğrenimini 1894'te tamamladı. Tarih-i Osmanî Encümeni üyeliğinde bulundu. Cumhuriyetten sonra Müzeler ve Kütüphaneler müfettişliği yaptı. 1933'te emekliye ayrıldı. *Tarih Encümeni Mecmuası'nda ve Büyük Mecmua'da*, yazıları yayımlandı. Hazırladığı İstanbul Müzesi Anadolu Selçuklu Eserleri Kataloğu'nun 4. Bölümü basıldı.

Dergi Yayın İlkeleri

Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin yayın organı olan *İzmir Araştırmaları Dergisi*, ulusal, hakemli, bilimsel bir dergidir. Yılda bir sayı yayımlanır. Dergimizde, özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, kitap tanıtma, biyografi, kongre-sempozyum haberleri ve ölüm haberleri yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Derginin asli dili Türkçe'dir. Gerekliğinde yaygın Batı dillerinde de makale yayımlanabilir. Makale ve çevirilerde, metinden bağımsız olarak 100-150 kelimeyi aşmayacak Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimeler bulunmalıdır. Gelen yazılar, incelendikten sonra, tek bir hakemin değerlendirmesi sonucunda basılır. Yayın Kurulu, gerektiğinde yazıların yazım şekli üzerinde küçük düzeltme ve değişiklikler yapabilir. Metne eklenmesi istenen resim, çizim, harita veya belgeler yüksek çözünürlükte (JPG) teslim edilmelidir. Resim ve belge türünden tüm materyaller numaralandırılmalı; üstüne veya altına açıklamaları yazılmalıdır.

Sayfa Düzeni:

Üst: 3 cm, Sol: 2 cm,

Alt: 3 cm, sağ: 2 cm,

Boyut: 16,5 X 24 cm,

Üstbilgi: 2 cm,

Alt bilgi: 2 cm,

Makale başlığı: 16 cm,

Yazar adı: 12 punto, Cambria,

Metin yazı tipi: Cambria, 11 punto,

Dipnotlar: 9 punto

Tüm yazışmalar ve makaleler için adres:

Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, 2. Kat, 35100, Bornova İzmir

Fax: 0232. 3881102, Tlf: 0232. 3113937,

E-mail: m.akif.erdogru@ege.edu.tr; aerdogru@gmail.com

Ege Üniversitesi İzmir Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları Kitaplar

1. *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1997, İzmir 1998, (Selçuk Belediyesi ile birlikte)
2. *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, Tebliğler*, Haz. Necmi Ülker, İzmir 1998
3. *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, 3-5 Haziran 1999, Kemalpaşa, İzmir, (Kemalpaşa Kaymakamlığı ile birlikte)
4. *Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu*, 7-8 Ekim 2004, (Seferihisar Kaymakamlığı ile birlikte)
5. *Geçmişten Geleceğe Köprü, Yanık Ülke, Kula Sempozyumu 1-3 Eylül 2006-Kula, Bildiriler*, İzmir 2006 (Kula Belediyesi ile birlikte)
6. *3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, 30 Ekim-1 Kasım 2013, Bodrum, *Bildiriler*, 2 cilt, Haz. M. Akif Erdoğan- Ahmet Özgiray, İzmir 2014
7. M. Akif Erdoğan, *Fazlullah bin Abdüsselam, Defter-i Evkaf-ı Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere der Birgi (Metin ve İnceleme)*, İzmir 2014
8. Ömer Bıyık, *Defter-i Evkaf-ı Valide Sultan der Mağnisa, Ayşe Hafsa Sultan Vakfı ve XVI. Yüzyılda Urla*, İzmir 2014
9. M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, *1481 Tarihli Tire, Birgi, Ayasuluğ ve Alaşehir Tımar Defteri (Metin ve İnceleme)*, 1492 tarihli Biga, Tarhala ve Bergama Piyade Yoklama Defteri Parçası İle Birlikte, İzmir 2014
10. M. Akif Erdoğan, *Aydınili Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, Tımar ve Yaya Yoklaması Defteri Parçaları İle Birlikte, İzmir 2015, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını
11. M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, *T.T. 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir 2015, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını
12. I. Bornova Araştırmaları sempozyumu, 5-6 Kasım 2014, *Bildiriler*, Haz.: M. Akif Erdoğan, İzmir 2015

Dergi

1. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, İzmir 2015.
2. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, İzmir 2015.
3. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, İzmir 2016.